

INSTITUTUL
JUSTIȚIEI
CONSTITUȚIONALE

TRIBUNA CONSTITUȚIONALĂ

Nr.1

E-ISSN-2953-7045

„Tribuna Constituțională” a fost fondată ca buletin științific în anul 2023 de către AO „Institutul Justiției Constituționale” în scopul diseminării rezultatelor științifice obținute în domeniul științelor juridice, precum și promovării de noi idei, analize și informații din practica juridică și judiciară.

„Tribuna Constituțională” este concepută ca o platforma electronică (bibliotecă digitală) destinată discuțiilor științifico-practice, schimbului de idei, opinii și experiență pentru cercetătorii și practicienii din Republica Moldova și străini.

Pentru publicarea materialelor în „Tribuna Constituțională” nu se percep taxe.

Colegiul de redacție:

KUCIUK Valeriu, dr. în drept, lector universitar, redactor-șef, Republica Moldova
IACUB Irina, dr. în drept, conf. universitar, redactor-adjunct, Republica Moldova
COSTACHI Gheorghe, dr. hab. în drept, profesor universitar, academician, Republica Moldova
NEGRU Boris, dr. în drept, profesor universitar, cavaler al Ordinului Republicii
AVORNIC Gheorghe, dr. hab. în drept, profesor universitar, Republica Moldova
BUJOR Valeriu, dr. în drept, profesor universitar, Republica Moldova
POPA Dumitru, dr. în drept, profesor universitar, decan, Romania
BÎRGĂU Mihail, dr. hab. în drept, profesor universitar, Republica Moldova
PAVLOVSCHI Stanislav, ex-judecător la CtEDO, Republica Moldova
PULBERE Dumitru, ex-președinte al Curții Constituționale, Republica Moldova
RAILEAN Petru, dr. în drept, conferențiar universitar, ex-judecător la Curtea Constituțională, Republica Moldova
ZAPOROJAN Veaceslav, dr. în drept, conferențiar universitar, ex-judecător la Curtea Constituțională, Republica Moldova
STEPANIUC Victor, dr. în istorie, conferențiar universitar, Republica Moldova
MIDRIGAN Pavel, dr. în științe politice, lector universitar, Republica Moldova

Redactor tehnic, expert IT: **Topilin Dumitru**

Adresa redacției:

str. Andrei Doga 4; cod poștal: MD-2024. mun. Chișinău, Republica Moldova

Date de contact a redacției:

tel: 078824719, e-mail: institutjustconst@gmail.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor aparține în exclusivitate autorilor. Formulările și opiniile expuse de autori nu reprezintă poziția revistei și nu angajează în nici un fel Colegiul de redacție și/sau Institutul Justiției Constituționale.

Materialele sunt recenzate și aprobate spre publicare de Consiliul Științific al IJC.

CUPRINS

TRIBUN AL POPORULUI

PULBERE D.

Cuvânt de bun augur! 5

CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

COSTACHI Gh., SANDU V.

Tipologia drepturilor și libertăților fundamentale ale omului 9

NEGRU B., NEGRU A.

Probleme teoretice și practice ale neutralității 20

RUSU D.

Probleme de implementare a platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului 27

BUTUCEA E.

Valența jurisprudenței constituționale ca izvor de drept 38

DONOS V.

Responsabilitatea și răspunderea aleșilor poporului: repere științifice 50

KUCIUK V.

Justitia est fundamentum regni 65

VLAH I.

Drepturile omului – între aspirație și angajament 86

LANSARE DE CARTE

COSTACHI Gh.

Un cuvânt pentru cititor 89

KUCIUK V.

Aprecieri de valoare asupra monografiei „Fundamentul științific al statului de drept” a profesorului Gheorghe COSTACHI	94
SMOCHINĂ A.	
Recenzie științifică asupra monografiei „Fundamentul științific al statului de drept”	98
NEGRU B., NEGRU A., MOROZAN N.	
Prin știință spre un stat de drept – referință la lucrarea profesorului universitar COSTACHI Gheorghe „Fundamentul științific ale statului de drept”, volumele I, II, III, - Chișinău, Prin-Caro, 2023	103

TRIBUNAL POPORULUI

CUVÂNT DE BUN AUGUR!

Dumitru PULBERE,
Ex-președinte al Curții Constituționale
Cavaler al Ordinului Republicii
Președintele Consiliului Institutului Justiției Constituționale

Toți juriștii cunosc teoria dreptului viu¹, care reține necesitatea constantă de a aplica „*justificarea de ultim resort pentru legiferarea judiciara sau, în alți termeni, revizuirea normelor juridice sub pretextul necesității unei interpretări evolutive*”².

Suntem de acord cu savanții³ care consideră că este o mare deosebire între dreptul scris și „dreptul viu”, care reprezintă organizarea socială în vigoare și în dezvoltare. Or, legea, poate să oprească sau să pedepsească o manifestare a dreptului viu, dar întotdeauna se întâmplă să persiste duelul științific.

De aceea, pentru ca jurisprudența să realizeze calea acordului între dreptul scris și cel viu, necesită a realiza noi abordări și cercetări juridice, noi investigații și formule de drept, noi proiecte de lege-ferenda și noi reglementări și legi. Iar pentru aceasta, în afară de faptul că dreptul viu trebuie studiat, este important ca procesul de legiferare și de implementare legislativă să fie permanent, continuu, asigurat cu abordări doctrinare și plasat exclusiv în cadrul și pe fundamentul constituțional. Mai mult, exact așa cum privim viitorul din prezent, trebuie să ne învățăm să privim prezentul din viitor, Dar și unul și altul trebuie să aibă o natură juridică constituțională.

¹ Severino C. *La doctrine du droit vivant*. Marseille: Economica-Press Universitaires D’Aix, 2003, în colecția „Droit Public Positif”; Eugen Ehrlich. *Despre dreptul viu*. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Eugen_Ehrlich_-_Despre_dreptul_viu.pdf

² Valentin Constantin Interviu cu prof. univ. dr. Marian Nicolae, publicat pe JURIDICE.ro, în data de 28.10.2018.

³ Kuciuk V., Pușcaș V. *Justiția constituțională*. Chișinău, 2019. 670 p. https://usem.md/uploads/files/BIBLIOTECA/C%C4%83r%C8%9Bi/Drept/Justitia_constitutionala.pdf

În aceste zile de februarie, Curtea Constituțională a sărbătorit 29 de ani de la constituire și activitate în domeniul justiției constituționale. Este de constatat, că întreaga istorie a existenței Curții Constituționale este indisolubil legată de istoria dezvoltării Republicii Moldova.

În acest context, este de menționat, că calea dezvoltării democratice a țării, calea dezvoltării constituționale a Moldovei trecând printr-un respiro, a dat naștere unui conținut nou de democrație constituțională ca temelie a ordinii de drept, și a condus la formarea unui nou regim juridic, în care rolul cheie i-a revenit Curții Constituționale – străjer și promotor al Constituției și a valorilor constituționale.

Natura juridică a Curții Constituționale, statutul juridic al judecătorilor constituționali, locul Curții în structura ramurilor puterii de stat, competența și sarcinile ei funcționale, conjugate la responsabilitatea personală a judecătorilor, urmau și trebuie să asigure garantat, atât respectarea ordinii juridice constituționale, cât și dezvoltarea continuă a cadrului național de drept - temelie fundamentală a drepturilor și libertăților omului, dar și să asigure stabilitatea evoluției vieții publice în statul de drept Republica Moldova.

În același timp, bazându-se pe criteriile dreptului viu, este să recunoaștem că Curtea are o anumită marjă de flotare interpretativă și decizională. Or, în mâinile Curții oricare subiect examinat este un instrument de politică juridică consacrat în Constituția RM și în legislația în vigoare a RM. Totodată, Curtea nu este în drept să aplice principiul oportunismului, în special, al oportunismului politic.

Respectând principiul statului de drept, Curtea Constituțională trebuie să îndeplinească obligațiile sale față de autoritățile statului, dar în primul rând față de popor, strict în cadrul competenței sale prescrise de art. 135 din Constituție.

Evoluția constituțională din ultimii ani demonstrează în mod convingător că soluționarea judiciară a litigiilor constituționale este cea mai importantă garanție a prevenirii abuzului de putere, iar justiția constituțională este cel mai eficient instrument pentru a asigura că puterea este exercitată conform normelor Constituției.

În același timp, suntem martori că activitățile Curții apărând înaltele axiome și principii ale dreptului, subordonând caracterul instrumental al dreptului ideologiei drepturilor omului și a libertăților civile, plasează adesea societatea într-o discuție despre echilibrul ramurilor puterii de stat, a frânelor și contrabalanțelor, despre ierarhia statală și societală, despre colizia și ierarhia drepturilor omului versus drepturile majorității, despre limitele competenței Curții care uneori promovează revizuirea Constituției contrar modalității expres stabilite în Constituție etc.

În acest context, regretabil fapt dar este o realitate că, practica jurisdicțională a Curții Constituționale nu întotdeauna demonstrează angajamentul față de interesele naționale, ale statului moldovenesc, ale justiției constituționale, dar și nu întotdeauna confirmă respectarea de către Curte a celei mai importante funcții ale sale – a fi străjerul Constituției.

Or, Curtea Constituțională este autoritatea care participă la crearea ordinii juridice și a regimului constituțional al statului, unde scopul principal al Curții este acela de a asigura supremația și efectul direct al Legii fundamentale, de a insufla respect pentru principiile și normele acesteia. În același timp, practica și experiența juridică arată cât de importantă devine tradiția constituțională națională pentru dezvoltarea statului. Așa, Curtea Constituțională nu numai că creează o astfel de tradiție, dar și o poate extinde în mod activ în toate domeniile vieții umane – politice, sociale, economice și culturale.

Este uimitor cum s-a schimbat lumea în ultimii 30 de ani și cât de mult s-a accelerat viața. Au crescut vitezele. Au crescut cerințele. S-au accelerat schimbările tehnologice. Desigur, este necesară și o reglementare flexibilă a vieții. În caz contrar, vor apărea colizii și deranjuri, va apărea haosul și nemulțumirea umană. În același timp, fiecare dintre noi are propria cale în viață. Propria sa operă. Își trăiește viața într-un mod propriu.

Exact așa cale proprie o are și fiecare judecător constituțional, dar și fiecare componentă a Curții Constituționale, precum și fiecare Curte Constituțională ca o instituție juridică distinctă – are calea sa instituțională și funcțională.

Privind sub aspectul doctrinei dreptului viu activitatea Curții Constituționale în cei 29 de ani, constatăm că procesul de construire a sistemului juridic național continue, și va continua mai departe. Va continua cultivarea dreptului național și a asigurării securității lui juridice, va continua implementarea spiritului justiției din textul Legii fundamentale în practica legislativă națională. Vor fi înainte încă multe hotărâri ale Curții care să soluționeze crize și conflicte interguvernamentale. Și desigur că vor fi admise și greșeli.

Anume din acest punct de vedere, considerăm cu certitudine, că publicația „Tribuna constituțională” oferită tuturor cercetătorilor din țară și de peste hotarele ei, va fi acel instrument bibliometric care să ajute pe oricare cititor, de la judecătorul constituțional până la simplul cetățean interesat de drept, în căutarea adevărului științific.

Cea de-a douăzeci și noua aniversare a Curții Constituționale este o dată importantă nu numai pentru Curte, dar și pentru toate autoritățile publice, dar și pentru societatea moldavă.

Vrem să credem că judecătorii și personalul Curții Constituționale vor publica rezultatele cercetărilor sale în „Tribuna constituțională”- publicație științifico-practică a Institutului Justiției Constituționale, fiind o cale eficientă de comunicare reciproc avantajoasă. Așadar, pentru noi, aniversarea Curții Constituționale este nu doar o dimensiune solemnă și oficială, dar și o dimensiune practică și umană.

În concluzie, subliniind misiunea incontestabil de înaltă a justiției constituționale, dorim ca Înalta Curte, în strictă conformitate cu norma constituțională, să traseze în continuare cursul către noi orizonturi juridice care să asigure supremația Constituției Republicii Moldova întărind ordinea juridică a statului de drept Republica Moldova.

Mult stimat cititor, lectură plăcută!

Dumitru PULBERE
Ex-președinte al Curții Constituționale
Președintele Consiliului
Institutului Justiției Constituționale

23 februarie 2024

CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

TIPOLOGIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI

COSTACHI Gheorghe

doctor habilitat în drept, profesor universitar,
cercetător științific principal în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și
Sociologice al Universității de Stat din Moldova,
<https://orcid.org/0000-0003-1396-7598>; costachi70@mail.ru

SANDU Victor

doctorand, Școala doctorală Științe Juridice și Economice,
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: *Articolul este consacrat problemei clasificării drepturilor și libertăților omului. Pornindu-se de la primele încercări de a grupa categoriile de drepturi și libertăți, de la istoricul recunoașterii și consacării diferitor generații de drepturi și libertăți, sunt expuse unele idei importante atestate în doctrină la acest subiect. În final, sunt prezentate principalele cinci categorii de drepturi și libertăți recunoscute la moment în literatura de specialitate, categorii preluate și valorificate și în textul constituțional.*

Cuvinte-cheie: *drepturi, libertăți, clasificarea drepturilor și libertăților omului, drepturi economice, drepturi politice, drepturi sociale, drepturi culturale, drepturi individuale.*

În concepția contemporană a statului de drept, omul, ca personalitate, ocupă locul central. Edificarea unui asemenea stat cere transformarea cardinală a relațiilor între el și personalitate/cetățean. În mod special, este necesară asigurarea intangibilității drepturilor și libertăților omului, apărării social-juridice a personalității, a tuturor valorilor și bunurilor ce-i aparțin, asigurarea unui amplu

sistem de garanții ale drepturilor, libertăților și intereselor cetățeanului, precum și caracterului real al protecției acestora⁴.

Evident, pentru a realiza acest deziderat este absolut necesar a cunoaște care sunt aceste drepturi și libertăți ale omului, care este esența, conținutul și natura juridică a acestora. Un prim pas în acest sens, în opinia noastră, este de a analiza în general tipologia drepturilor și libertăților omului, în vederea cunoașterii mai aprofundate a acestora prin intermediul clasificării lor în baza diferitor criterii și analizei trăsăturilor distinctive ale fiecărei categorii identificate⁵.

În vederea realizării acestui scop, vom preciza pentru început că „drepturile omului sunt fundamentate pe valorile esențiale ale omenirii cum ar fi integritatea și demnitatea umană, egalitatea, pacea, nediscriminarea etc. Importanța drepturilor omului rezidă în locul ocupat de acestea, atât în plan social, cât și în plan individual. Ele se pot manifesta plenar numai în cadrul unui colectivități umane, fiind, în esență, niște drepturi subiective, care impun, pe de o parte, o obligație a individului de a respecta drepturile celorlalți semeni, iar pe de altă parte, conferă individului posibilitatea de a pretinde celorlalți semeni să-i respecte aceste drepturi. De aici, se poate desprinde caracterul *universal* al drepturilor omului, ele fiind opozabile *erga omnes*”⁶.

Privitor la clasificarea drepturilor și libertăților omului, ținem să precizăm că, în majoritatea lucrărilor de specialitate, sunt invocate diferite categorii de drepturi și libertăți, fără a se pune în discuție criteriile în baza cărora acestea sunt identificate sau cel puțin care ar fi necesitatea grupării acestora.

Potrivit cercetătorilor, nevoia realizării unei grupări a drepturilor și libertăților omului a apărut numai după ce aceste drepturi au fost proclamate prin declarații de

⁴ Costachi Gh. *Statul de drept și democrația în Republica Moldova*. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Vol. II. Chișinău: Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2006, p. 9; Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 16.

⁵ Sandu V., Costachi Gh. *Reflecții asupra tipologiei drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*. În: Scientific Collection «InterConf», (94): with the Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects» (December 25-26, 2021). Tallinn, Estonia: Ühingu Teadus juhatus, 2021, p. 351.

⁶ Bogdan A. *Protecția drepturilor omului prin normele Codului Civil*. În: Revista de Științe Juridice - Codul civil român între tradiție și reformă la 140 de ani de aplicare, 2006, nr. 1, p. 179.

drepturi și mai ales prin constituții”⁷. Pornind de la aceasta, în timp, în literatura de specialitate, au fost realizate numeroase clasificări, fiecare dintre ele fiind influențate de particularitățile epocilor în care au fost conturate, având ca suport concepții și legislații diferite.

Astfel, din perspectivă istorică, ținând cont de momentul apariției, majoritatea cercetătorilor, identifică *trei generații* de drepturi și libertăți, după cum urmează⁸:

- *prima generație* – drepturile civile (referitoare la garantarea integrității fizice și morale) și politice (care garantează participarea la viața socială a persoanei). Valoarea centrală a acestei generații de drepturi a fost libertatea. La o analiză atentă a acestei categorii, unii autori desprind că aceasta cuprinde „drepturi negative prin care ingerințele statului sunt minime (izvorul acestora fiind Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice)”⁹.

- *a doua generație* – drepturile sociale (participarea deplină la viața socială), economice (se referă la standardele de viață) și culturale (participarea la viața culturală). Valoarea centrală a acestei generații de drepturi a fost egalitatea (accesul egal la servicii, oportunități sociale și economice echivalente¹⁰). Această categorie „vizează unele obligații pozitive ale statului și își au sorginea în Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Ambele aceste generații de drepturi, chiar dacă sunt prevăzute în cele două Pacte internaționale, sunt strâns legate între ele, se presupun reciproc și pot fi considerate un ansamblu unitar”¹¹.

- *a treia generație* – drepturile colective ale societății sau ale persoanei. Acestea au apărut ca urmare a dezastrelor ecologice, a războaielor și sărăciei, fenomene care au atras atenția omenirii asupra dreptului la dezvoltare, la pace, la un mediu sănătos, la asistență umanitară. Valoarea centrală a acestei generații de drepturi a fost

⁷ Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p. 9.

⁸ Popa V. *Dreptul public*. Chișinău: ULIM, 1998, p. 310-311; Guceac I. *Drepturile pe înțelesul tuturor*. Chișinău: Știința, 2010, p. 53-54; Arseni Al. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. II. Ed. a II-a. Chișinău: CEP USM, 2019, p. 33-34.

⁹ Popa V. *Tratat de drept constituțional și instituții politice*. Ed. a II-a. Chișinău: S.n., 2021, p. 516.

¹⁰ Guceac I. *Drepturile pe înțelesul tuturor*. Chișinău: Știința, 2010, p. 54.

¹¹ Popa V. *Tratat de drept constituțional și instituții politice*. Ed. a II-a. Chișinău: S.n., 2021, p. 516.

solidaritatea. În opinia unor autori¹², dacă drepturile din primele două generații sunt asigurate de fiecare stat în parte, ultimele două pot fi realizate numai prin eforturi comune, prin cooperarea statelor.

La moment, cel mai răspândit criteriu de clasificare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului a fost recunoscut a fi criteriul naturii juridice, în funcție de care aceste valori se grupează în drepturi civile, drepturi politice, drepturi economice, drepturi sociale și culturale¹³.

Desigur, un astfel de criteriu nu a fost recunoscut chiar de la început. În acest sens, în doctrină se menționează că, inițial, „cea mai autorizată clasificare, pentru vremea sa, se consideră cea dată de P. Rossi, care distingea trei categorii de drepturi: *private, publice și politice*. O altă clasificare des întâlnită, era cea care prezenta drepturile fundamentale sub două grupe: *egalitatea civilă și libertatea individuală*. Paul Negulescu, împărțea, la rândul său, libertățile publice în două categorii și anume: în *libertăți primordiale* sau *primare* și *libertăți secundare* sau *complementare*”¹⁴. Generalizând, I. Muraru și Gh. Iancu menționează că „pentru literatura juridică dinaintea celui de al Doilea Război Mondial, caracteristic a fost faptul că în clasificarea drepturilor nu se cuprindeau nici drepturile social-economice (care, bineînțeles, nu erau proclamate nici prin constituții) și, cu unele excepții, nici drepturile politice (care nu erau socotite drepturi ci modalități de exercitare a unei funcții)”¹⁵.

Cam în aceeași perioadă, renumitul prof. C. Stere¹⁶ (citată de R. Grecu¹⁷) se pronunța pentru existența a două categorii de drepturi, și anume: drepturile omului și drepturile cetățeanului, care se mai numeau drepturi individuale și drepturi politice. În opinia sa, drepturile politice sunt acele drepturi, care asigură participarea la exercițiul suveranității și, prin urmare, drepturile respective nu pot aparține decât

¹² *Ibidem*.

¹³ Beșteliu R.M., Brumar C. *Protecția internațională a drepturilor omului*. București: Universul juridic, 2010, p. 106-107.

¹⁴ Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p. 10.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Stere C. *Curs de drept constituțional*. (Litografiat). Biblioteca Academiei de Științe a României, 1910, p.451, 452.

¹⁷ Grecu R. *Definiția și clasificarea drepturilor și libertăților omului conform viziunii științifice a lui Constantin Stere*. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 5, p. 23.

membrilor statului. Drepturile individuale sunt drepturile prin care se asigură afirmarea individualității omenești, libera dezvoltare a personalității. Drepturile individuale, la rândul lor, se subîmpart, după C. Stere, în două categorii – egalitatea juridică și libertățile individuale.

Între timp s-au impus noi aspecte privind clasificarea drepturilor cetățenești. Astfel unii le clasifică în *drepturi individuale* și *drepturi colective*. În categoria *drepturilor colective* sunt incluse dreptul popoarelor la autodeterminare, la eliberarea de sub jugul colonial, dreptul de asociere în sindicate, egalitatea națională, egalitatea între sexe etc., adică unele drepturi care prin sensul și posibilitatea de exercitare rezidă în apartenența la un grup social. În grupul *drepturilor individuale* sunt incluse dreptul la proprietate, libertatea persoanei, libertatea presei, libertatea conștiinței¹⁸.

Referitor la *drepturile colective*, s-a susținut inițial că acestea sunt prin excelență drepturi ale minorităților și au ca obiect apărarea și dezvoltarea caracteristicilor lor, și dreptul popoarelor la autodeterminare, altfel spus dreptul de a-și determina liber statutul lor politic și de a urma liber dezvoltarea lor economică, socială și culturală. Într-o asemenea viziune, acesta a fost considerat cel mai important drept al omului¹⁹.

Cu timpul însă, s-a ajuns la concluzia că și drepturile economice și sociale au aspecte colective, fapt ce a determinat o evoluție accentuată de la o concepție a drepturilor omului axată pe individ la o concepție a drepturilor axată pe colectivitate.

Dincolo de clasificările enunțate, în doctrină, se menționează că „statul de drept contemporan garantează omului trei grupe de drepturi: dreptul la independență față de puterea de stat; dreptul de a participa la organizarea și funcționarea puterii de stat; drepturile sociale, economice și culturale”²⁰.

¹⁸ Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p. 10.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 31-34.

Așadar, din perspectiva dată, autorii²¹ precizează că mai întâi de toate a fost recunoscută și dezvoltată o primă categorie de drepturi care include: libertatea credinței, libertatea cuvântului și libertatea gândirii, secretul corespondenței, inviolabilitatea domiciliului, libertatea alegerii profesiei etc. La cea de-a doua fază a dezvoltării statului de drept, au fost recunoscute și garantate o altă categorie de drepturi care cuprinde *drepturile și libertățile politice*, din care fac parte: dreptul cetățenilor de a se implica în activitatea statului, dreptul de a alege și de a fi ales, dreptul de a se adresa în organele de stat etc. Celei mai recente perioade de dezvoltare a statului de drept îi sunt caracteristice *drepturile economice, sociale și culturale*, categorie distinctă ce cuprinde: dreptul la studii, libertatea creației, dreptul la proprietate intelectuală, dreptul la asigurarea și apărarea socială, dreptul la un mediu înconjurător favorabil, dreptul la un nivel decent de viață etc.

O altă clasificare, extrem de răspândită în doctrină, cuprinde diferite categorii de drepturi și libertăți identificate în funcție de conținutul acestora, după cum urmează²²:

O primă categorie o formează *inviolabilitățile*, adică acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, asigură viața, posibilitatea de mișcare liberă, siguranța fizică și psihică, precum și siguranța domiciliului persoanei fizice (bunăoară: dreptul la viață, dreptul la integritate fizică, dreptul la integritate psihică, libertatea individuală, dreptul la apărare, dreptul la libera circulație; dreptul la ocrotirea vieții intime, familiale și private, inviolabilitatea domiciliului).

A doua categorie este formată din *drepturile și libertățile social-economice și culturale*, adică din acele drepturi și libertăți care prin conținutul lor asigură condițiile sociale și materiale de viață, educația și posibilitatea protecției acestora (bunăoară: dreptul la învățătură; dreptul la ocrotirea sănătății; dreptul la muncă și la protecția socială a muncii, dreptul la grevă; dreptul la proprietate; dreptul la

²¹ Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009, p. 17.

²² Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p. 14.

moștenire; dreptul la un nivel de trai decent; dreptul la căsătorie; dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență; dreptul persoanelor cu dizabilități la o protecție specială).

A treia categorie cuprinde *drepturile exclusiv politice*, adică acele drepturi care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de către cetățeni numai pentru participarea la guvernare (în concret: dreptul la vot și dreptul de a fi ales).

A patra categorie o formează *drepturile și libertățile social-politice*, adică acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de către cetățeni la alegere, fie pentru rezolvarea unor probleme sociale și spirituale, fie pentru participarea la guvernare. Aceste drepturi și libertăți asigură posibilitatea de exprimare a gândurilor și opiniilor, fapt pentru care deseori sunt denumite libertăți de opinie (de exemplu: libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul la informație; libertatea întrunirilor; dreptul la asociere; secretul corespondenței).

În fine, a cincea categorie este formată din *drepturile garanții*, adică din acele drepturi care, prin conținutul lor, joacă în principal, rolul de garanții constituționale (cum ar fi: dreptul la petiționare; dreptul persoanei vătămate de către o autoritate publică, dreptul la apărare, accesul liber la justiție)²³.

După cum s-a menționat mai sus, în cea mai mare parte, autorii operează și invocă diferite categorii de drepturi și libertăți, fără însă a pune în discuție criteriile în baza cărora acestea sunt identificate sau, cel puțin, necesitatea unor astfel de clasificări. În opinia noastră, acest aspect al problemei este la fel de important pentru înțelegerea profundă a instituției în cauză.

Referitor la necesitatea clasificării drepturilor și libertăților omului, prof. V. Popa formulează următoarea explicație: „în primul rând, este nevoie de o ordine în gruparea și enumerarea drepturilor, pentru a le urmări evoluția, a le racorda la reglementările internaționale, a le ameliora, multiplica, odată cu dezvoltarea socioeconomică a statului; în al doilea rând, clasificarea conform obiectului, conținutului sau scopului drepturilor și libertăților are mai mult o funcție pedagogică

²³ *Ibidem.*

decât științifică, ce înlesnește cunoașterea și studierea acestora pe grupe (sociale, economice, politice, culturale etc.)”²⁴.

În ceea ce privește problema criteriilor puse la baza clasificării drepturilor și libertăților omului, unele reflecții asupra acestora atestăm la prof. T. Drăganu, potrivit căruia „pentru a se ajunge la o rezolvare cu adevărat științifică a problemei clasificării drepturilor fundamentale, este necesar să se procedeze prin aplicarea unui criteriu care să fie, în același timp, unitar și substanțial. Altfel spus, o clasificare nu poate avea pretenția de a fi științifică dacă, în cadrul ei, distincția între grupele de fenomene analizate se face pentru unele din ele pornindu-se de la un anumit aspect al lor, iar pentru altele, pe o bază diferită. Pe de altă parte, clasificarea fenomenelor în cadrul unei tratări de ansamblu trebuie să se întemeieze pe luarea în considerare a unor aspecte fundamentale ale acestora, întrucât numai astfel se va putea ajunge la cunoașterea esenței însăși a materiei studiate”²⁵.

O analiză mai detaliată în contextul dat (raportat la clasificarea drepturilor în individuale și colective) atestăm la cercetătorii I. Muraru și Gh. Iancu²⁶, care subliniază că „clasificările nu sunt operații cu consecințe numai teoretice, ci ele au importante consecințe și implicații practice (regimul juridic aplicabil, garanții etc.). Noile clasificări sunt rezultatul unei interesante și vii evoluții istorice, în noi condiții economice și sociale în care viața umană se desfășoară. Aceste clasificări, lucru verificat în istoria instituției, s-au realizat pe diferite criterii și pentru anumite scopuri, printre care și acela de a pune într-o lumină deosebită anumite drepturi. Criteriul științific, verificat al clasificării drepturilor cetățenilor este cel al conținutului acestora, știut fiind că este *riscant* să se dea o clasificare a drepturilor omului fondată pe greutatea sau importanța lor. Se pune deci problema de a preciza ce *criteriu* științific se poate folosi pentru clasificarea drepturilor în drepturi individuale și colective. Din opiniile exprimate ar reieși drept criteriul realitatea că

²⁴ Popa V. *Tratat de drept constituțional și instituții politice*. Ed. a II-a. Chișinău: S.n., 2021, p. 517.

²⁵ Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina Lex, 1998, p. 188.

²⁶ Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p. 11-12.

exercițiul lor implică apartenența la un colectiv, participarea colectivului etc. Se pune deci accent pe *posibilitatea de realizare* a drepturilor, în ideea generoasă de a găsi noilor drepturi suport științific și juridic. Aceste criterii nu au totuși valoarea criteriului conținutului drepturilor. În fond toate drepturile și libertățile omului sunt totodată atât *individuale*, cât și *colective*. Aceasta deoarece dreptul fundamental este prin natura sa juridică un drept subiectiv, care are eficiență și existență numai în cadrul unor raporturi ale subiectului de drept cu alte subiecte de drept (raporturi juridice).

Așadar, drepturile subiective au importanță și valoare (teoretică și practică) numai într-un context social-statal, într-o colectivitate. Normele juridice și deci drepturile și obligațiile individului (cetățean, om) prezintă interes și eficiență numai într-o colectivitate, într-o societate care pentru a exista și a se dezvolta își creează reguli și structuri, între care cele juridice, dacă nu cumva sunt chiar decisive, au în orice caz o mare importanță. De aceea omul nu se poate contrapune societății, dar nici nu trebuie topit în aceasta. Relația trebuie corect văzută pentru că altfel există riscul ca un element să fie sacrificat. Or, individualitatea drepturilor pune în valoare universul omului, personalitatea sa. Iată de ce indiferent dacă este vorba de drepturile omului în general sau de drepturile cetățenilor, titularul dreptului sau al libertății nu poate fi o colectivitate, un grup social, ci este persoana fizică, omul, cetățeanul pentru cele prevăzute în Constituție. Fiecare drept, fiecare libertate sunt *individuale* prin *titularul* lor. Pe de altă parte nu pot fi puse pe același plan, mai bine zis nu pot fi considerate ca drepturi fundamentale cetățenești, dreptul popoarelor la autodeterminare sau la eliberare de sub jugul colonial. Acestea sunt principii degajate din normele dreptului internațional, sunt drepturi ale popoarelor, națiunilor, au o mare importanță pentru drepturile omului, dar nu trebuie identificate sau confundate cu acestea. Tendința de socializare (colectivizare) a drepturilor omului trebuie privită la adevărata sa valoare și eficiență pentru că o prea mare generalizare a drepturilor omului riscă să ducă la pierderea sensului și rostului pentru care au fost proclamate.

Totodată, nu se poate, bineînțeles, ignora interesul practic al drepturilor denumite *colective*, mai ales în viața internațională și desigur nu se poate ignora legătura lor cu drepturile tradiționale. Nu trebuie ignorată nici dezvoltarea în conținut a unor drepturi tradiționale și nici apariția unor drepturi noi. Acestea nu se contrapun drepturilor tradiționale, nu au apărut în dauna acestora, ci tocmai pentru dezvoltarea și promovarea lor. Iar clasificările drepturilor nu trebuie să ducă la ierarhizarea lor, la contrapunerea lor sau la scăderea importanței unora dintre ele.”²⁷.

Așadar, este important de specificat că clasificarea drepturilor nu trebuie interpretată ca o *ierarhizare* a lor, întrucât toate drepturile omului (cetățeanului) au aceeași importanță. Desigur, nu trebuie ignorat în acest sens faptul că unele drepturi depind în realizarea lor de altele, unele drepturi îndeplinesc și funcția de garanții pentru celelalte, bunăoară drepturile economice și sociale au un rol deosebit în realizarea dreptului la educație sau a libertăților social-politice. Lucrurile trebuie deci gândite și teoretizate în ideea promovării și protecției tuturor drepturilor. Altfel spus, toate drepturile omului sunt la fel de importante și formează un *tot unitar*²⁸.

Generalizând, subliniem că problema clasificării drepturilor și libertăților omului este una extrem de actuală la moment, mai ales în condițiile în care noile tehnologii pun omenirea în fața unor noi provocări, care la rândul lor se răsfrâng asupra sistemului de drepturi și libertățile ale omului, influențându-le conținutul, mecanismul de asigurare, de protecție și apărare. Pentru a putea face față unor astfel de evoluții, este absolut necesar ca problema clasificării drepturilor și libertăților omului să rămână deschisă pentru noi și noi abordări, completări și dezvoltări²⁹.

În mod special, continuarea subiectului ar fi necesară pentru conturarea clară și precisă a mecanismului juridic de asigurare și realizare a fiecărei categorii de drepturi și libertăți, pentru a le asigura astfel caracterul real și efectiv și pentru a trasa

²⁷ Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p. 13.

²⁸ *Ibidem*, p. 10.

²⁹ Sandu V., Costachi Gh. *Reflecții asupra tipologiei drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*. În: Scientific Collection «InterConf», (94): with the Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects» (December 25-26, 2021). Tallinn, Estonia: Ühingu Teadus juhatus, 2021, p. 359.

limitele admisibile de restrângere legală și constituțională a acestora. Doar astfel, în opinia noastră, s-ar putea obține o consolidare fundamentală a instituției dreptului omului în perioada contemporană ca pilon important al statului de drept.

Bibliografie

1. Arseni Al. *Drept constitutional și instituții politice. Tratat*. Vol. II. Ed. a II-a. Chișinău: CEP USM, 2019 (320 p.)
2. Beșteliu R.M., Brumar C. *Protecția internațională a drepturilor omului*. București: Universul juridic, 2010.
3. Bogdan A. *Protecția drepturilor omului prin normele Codului Civil*. În: Revista de Științe Juridice - Codul civil român între tradiție și reformă la 140 de ani de aplicare, 2006, nr. 1 (p. 179-184)
4. Costachi Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009 (327 p.)
5. Costachi Gh. *Statul de drept și democrația în Republica Moldova*. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Vol. II. Chișinău: Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2006.
6. Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
7. Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina Lex, 1998.
8. Grecu R. *Definiția și clasificarea drepturilor și libertăților omului conform viziunii științifice a lui Constantin Stere*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 5 (p. 19-26).
9. Guceac I. *Drepturile pe înțelesul tuturor*. Chișinău: Știința, 2010.
10. Muraru I., Iancu Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale (Partea I)*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992 (54 p.)
11. Popa V. *Dreptul public*. Chișinău: ULIM, 1998.
12. Popa V. *Tratat de drept constituțional și instituții politice*. Ed. a II-a. Chișinău: S.n., 2021 (1024 p.)
13. Sandu V., Costachi Gh. *Reflecții asupra tipologiei drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*. În: Scientific Collection «InterConf», (94): with the Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects» (December 25-26, 2021). Tallinn, Estonia: Ühingu Teadus juhatus, 2021 (p. 351-360)
14. Stere C. *Curs de drept constitutional*. (Litografiat). Biblioteca Academiei de Științe a României, 1910.

PROBLEME TEORETICE ȘI PRACTICE ALE NEUTRALITĂȚII

Boris NEGRU,

Dr. în drept, profesor universitar, USM

Alina NEGRU,

Dr. în drept, conferențiar universitar, ASEM

Pentru ca un stat să-și întărească independența în relațiile externe și să-și asigure inalienabilitatea teritoriului, trebuie să întreprindă măsuri eficiente, acționând în conformitate cu necesitățile sale și în corespundere cu forța de care dispune sau pe care o poate exercita.

Există astfel o serie de modalități prin care statul își promovează politica de asigurare și protejare a suveranității și independenței, cum ar fi crearea forțelor armate, creșterea componenței lor numerice și calitative, perfecționarea și creșterea armamentului strategic.

Unele căi diplomatice și anumite principii internaționale permit statului să stea în expectativă, care se manifestă prin eschivare de la demonstrarea forței și prin neangajare a statului în acțiuni violente. Acest lucru se întâmplă în cazul când statul nu vrea să participe la alianțe militare și duce, pe plan extern, o politică exclusiv pașnică. În acest mod, statul contribuie la consolidarea păcii în întreaga lume, aliniindu-se statelor care constituie *zona păcii*. Această modalitate, de neatarnare și neangajare a statului, se manifestă prin proclamarea și menținerea neutralității.

Neutralitatea (din latinescul *neuter* – „niciunul, nici altul”) constituie un statut special al statului, un statut înrădăcinat în dreptul internațional, care își trage originea din timpurile cele mai îndepărtate. Astfel, poziția de neutralitate este cunoscută încă din perioada sclavagismului. Semnificativ în acest sens este exemplul uniunii celor 12 polisuri din Grecia Antică. Neutralitatea începe să devină polisemantică în evul mediu, întâlnindu-se pentru prima dată în 1408 într-un decret al regelui Franței, în care acesta declara poziția sa de neutralitate în lupta dintre papa de la Roma și cel de

Avignon. În 1478, orașul Liege făcea prima încercare de a-și declara neutralitatea (o neutralitate *permanentă*), exprimând hotărârea „a exista în neutralitate blândă și adevărată” (neutralitatea orașului Liege fiind recunoscută printr-un act al regelui Carol VI Francezul).

Din cele expuse mai sus se poate observa că termenul *neutralitate* semnifica inițial neparticipare la război, dar, încă de la perioada incipientă a dezvoltării instituției juridice respective, în cuprinsul lui se includ norme de comportament adecvat și pe timp de pace.

În secolele XVII-XVIII, normele de drept legate de neutralitate au fost elaborate destul de amănunțit, situație explicabilă prin faptul că la acel timp comerțul maritim, care era deja puternic dezvoltat, suferea enorm din cauza deselor războaie și acaparării de nave comerciale (chiar și a celor aparținând statelor neparticipante la conflict) de către navele militare ale părților beligerante. Pentru a apăra comerțul țărilor neutre împotriva abuzurilor, au fost perfecționate regulile vechi și au fost elaborate noi norme privind problemele neutralității în timp de război. Mai este de menționat că, la sfârșitul sec. XVIII, conceptul de neutralitate permanentă s-a constituit pe deplin, înglobând principiul neamestecului și neparticipării statului în nici un tip de război, în secolul XIX, statutul neutralității permanente a fost adoptat de un șir de state, printre care Elveția (în 1815), Belgia (în 1831) și Luxembourgul (în 1867).

Începutul secolului XX este marcat de multe cazuri de încălcare a neutralității de către state agresoare). Astfel, în 1914 Germania a încălcat statutul de neutralitate permanentă, iar în timpul celui de al doilea război mondial, statutul de neutralitate în acel război, a Belgiei. Evoluția neutralității în secolul XX demonstrează că, la aprecierea respectivei instituții juridice de drept internațional, este necesar să se ia în vedere aspectul istoric al problemei. Nu se poate determina o dată și pentru totdeauna care este neutralitatea și dacă este bună sau rea, deoarece totul depinde de condițiile istorice din acel moment. Neutralitatea, astfel cum apare la etapa contemporană, are o semnificație deosebită în promovarea politicii de pace și

cooperare în lume. Totodată, politica de neutralitate este nu numai o cale spre pace, ci și un mijloc de întărire a suveranității naționale, aceasta fiind obținută relativ recent de majoritatea țărilor care promovează politica de neutralitate. Eliberându-se de sub tutela totalitaristă a U.R.S.S., noile state, inclusiv Republica Moldova, găsesc în politica de neutralitate un mijloc eficient de apărare a independenței lor.

Conform articolului 11 alin.(1) din Constituție, *Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă*, ceea ce înseamnă că statul a făcut alegerea în orientarea politicii sale externe, pornind pe calea instituirii principiului neutralității permanente ca obiectiv de realizare plenară în cadrul relațiilor internaționale. Dezvoltarea principiului constituțional a căpătat expresie în Concepția politicii externe a Republicii Moldova, adoptată prin Hotărârea Parlamentului nr.368-XIII din 8 februarie 1995, privind concepția politicii externe a Republicii Moldova.

Astfel, în cadrul Secțiunii III (Principiile politicii externe), s-a stabilit că Republica Moldova promovează o politică de neutralitate permanentă, angajându-se să nu ia parte la conflicte armate, la alianțe politice, militare sau economice menite a pregăti războiul, să nu folosească teritoriul său pentru amplasarea de baze militare străine și să nu dețină, să nu producă și să nu experimenteze arma nucleară. Totodată, țara noastră susține toate activitățile de menținere a păcii în lume. respectând acordurile internaționale de neproliferare a armei nucleare, de control asupra armamentului, sprijinind eforturile îndreptate spre dezarmare și destindere a încordării.

În afară de cele menționate. Republica Moldova își va intensifica activitatea în cadrul Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică și în cadrul NATO, susținând transformarea treptată a acestor instituții în elemente ale unui nou sistem de securitate europeană. în acest scop, țara noastră atribuie o importanță deosebită, din punctul de vedere al consolidării securității naționale, regionale și internaționale, activității în cadrul programului „*Parteneriatul pentru Pace*”.

Trăsătura specifică neutralității permanente și principala deosebire de celelalte forme de neutralitate constă în faptul că statutul de neutralitate permanentă

generează apariția unor drepturi și obligații, întărite prin acorduri multilaterale, atât pentru statul cu statut permanent neutru, cât și pentru alte state. Necesită mențiune și reciprocitatea drepturilor și obligațiilor statelor neutre și ale celorlalte state, reciprocitate exprimată prin faptul că drepturilor statului neutru îi corespund obligațiile altor state care rezultă din neutralitatea acestuia și invers.

Caracteristici ale neutralității permanente sânt și:

a) *Caracterul permanent*, potrivit căruia statului care adoptă un astfel de statut îi este interzis să participe la vreun conflict armat ori să devină teatrul unor ostilități militare;

b) *Calitatea de statut juridic și nu de o simplă stare de fapt*, potrivit căreia izvorul și temeiul acestei neutralități sânt de natură complexă, atât convențională (prin tratate internaționale ce recunosc statutul respectiv), cât și unilaterală (neutralitatea fund instituită prin lege internă sau declarată (proclamată) de organele puterii de stat);

c) *Aplicativitatea neutralității numai unor entități statale și nu unor anumite teritorii etc.*

Statului permanent neutru îi revin și obligațiile:

- de a nu participa la nici un conflict armat;
 - de a-și păstra starea de neutralitate în timpul războiului;
 - de nealinie în timp de pace, de neparticipare la alianțe militare sau la pregătire de război;
 - de a nu permite folosirea teritoriului său pentru instalarea de baze militare străine;
 - de a interzice intrarea și staționarea pe teritoriul său a trupelor militare străine angajate în conflict armat;
 - de a interzice deținerea, producerea și experimentarea armelor nucleare;
 - de a promova relații de prietenie, de pace și de cooperare cu toate statele, fără nici o discriminare;
- d) de a promova o politică de pace;

e) de a interzice protecția și ascunderea persoanelor ce desfășoară activități subversive (teroriste) împotriva unui alt stat (aici există însă unele excepții vizând extrădarea, asupra cărora ne vom referi la capitolul respectiv); de a nu participa la blocate economice împotriva unor alte state; de a nu permite pe teritoriul său propaganda de ațâțare a urii și dușmăniei față de un alt stat și față de poporul acestuia;

f) de a utiliza forțe armate numai pentru apărarea neutralității, independenței și suveranității sale etc.

Concomitent cu asumarea de obligații, statului neutru îi sunt atribuite și drepturile:

- la suveranitate și integritate teritorială;

- de a încheia și a deveni parte la tratate, de a participa la conferințe, adunări internaționale, de a intra în organizații internaționale etc., ce nasc din calitatea statului ca subiect al dreptului internațional

- la autoapărare împotriva unui atac armat;

- de a cere ajutor și de a fi ajutat în caz de atac armat;

- la liberă dezvoltare și menținere a relațiilor de colaborare cu alte state (excluzând activitățile incompatibile cu statutul de neutralitate);

- la respectarea refuzului de a participa la anumite coaliții militare etc.

Considerațiile de mai sus demonstrează suplimentar că neutralitatea permanentă este un statut juridic special, care conferă statului anumite drepturi și îi impune anumite obligații corelative pe plan internațional.

Una din obligațiile fundamentale generate de statutul de neutralitate permanentă constă în abținerea statului de la participarea la blocuri și alianțe militare, precum și în inadmisibilitatea creării de baze militare străine și dislocării de trupe militare străine pe teritoriul supus jurisdicției statului permanent neutru. În acest sens, pentru a nu se permite derogări sau interpretări eronate, diferite de principiul neutralității permanente, și anume diferite de o importantă componentă a acestui principiu, la art. 11 alin.(2) din Constituție s-a stipulat expres că Republica

Moldova nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său. Această prevedere constituțională are trei ipostaze: 1 - interpretarea noțiunii *dislocare*; 2 - interpretarea noțiunii (sintagmei) *trupe militare ale altor state*; 3 interpretarea noțiunii (sintagmei) *forțele armate de menținere a păcii*.

1. *Dislocarea* presupune atât crearea unor baze militare străine (permanente sau temporare), cât și staționarea sau trecerea trupelor militare străine pe teritoriul statului neutru. În acest sens, prin stipularea faptului că Republica Moldova *nu admite dislocarea de trupe militare*, se are în vedere interzicerea și inadmisibilitatea, atât în timp de pace, cât și în timp de război, creării de baze militare, staționării sau trecerii de trupe militare ale altor state pe teritoriul Republicii Moldova.

2. Noțiunea *trupe militare ale altor state* reprezintă atât forțele armate regulate ale altor state, cât și forțele armate nestatale (grupuri de cetățeni înarmați, organizații paramilitare, grupuri teroriste ele.). În acest fel, prin interzicerea dislocării de trupe militare ale altor state pe teritoriul Republicii Moldova se are în vedere atât interzicerea dislocării forțelor aparținând direct puterii unui alt stat (forțe armate regulate), cât și interzicerea dislocării pe teritoriul statului nostru a detașamentelor armate care nu aparțin forțelor armate regulate ale altor state, dar care sânt compuse din cetățeni ai acestor state și sânt recunoscute de ele.

3. Faptul că dispozițiile constituționale fac referire expresă la forțele armate *ale altor state* permite interpretarea noțiunii respective în sensul admiterii dislocării trupelor militare de menținere a păcii, deoarece aceste forțe militare, deși sânt constituite din cetățeni ai diferitelor state, nu aparțin direct forțelor armate ale acestora, ei se află (temporar sau permanent) sub jurisdicția unor organisme internaționale speciale, formate de state pentru menținerea păcii în anumite regiuni sau țări ale lumii.

Ținem să menționăm că obligațiile statului care își proclamă neutralitatea permanentă nu se rezumă doar la abținerea lui de a participa la alianțe sau coaliții militare și la interzicerea creării de baze militare pe teritoriu său, ci presupune și obligația altor state de a evita punerea statului permanent neutru în stare de

dependență cu ajutorul unor acorduri economice, politice sau de altă natură. Republicii Moldova nu trebuie să-i fie impuse tratate inegale, deoarece acestea sânt în contradicție cu unul din principiile fundamentale ale dreptului internațional, și anume *egalitatea suverană* a statelor și *egalitatea în drepturi* a acestora, indiferent de faptul că sânt state mici sau mari. Mai mult decât atât, impunerea unor tratate neavantajoase contravine neutralității permanente a statului.

Din considerațiile expuse, conchidem că statului permanent neutru (deci și Republicii Moldova) nu trebuie să-i fie impuse tratate neavantajoase, iar statul respectiv, primind ajutor economic de la statele (organizațiile) străine, trebuie să ia măsurile necesare pentru a nu ajunge în stare de dependență față de cei care îi acordă ajutor, să reacționeze prompt, cu toate mijloacele legale care îi stau la dispoziție.

Bibliografie:

1. Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29 iulie 1994. Chișinău, 2023.
2. Constituția Republicii Moldova. Comentariu /coord. De proiect: Klaus Sollgrank. Chișinău: Arc, 2012.
3. Constituția Republicii Moldova. Comentată articol cu articol. Volumul 1. Principii generale. Chișinău: Civitas, 2000.
4. Drept Internațional Public. Ediția a V-a (completată și actualizată). Manual. Alexandru Burian ș.a. Chișinău, 2021.
5. Jacques Cadart. Institutions Politiques et Droit Constitutionnel (Tome 1). L.G.D.J., Paris, 1979.
6. Negru B., Negru A., Teorie Generală a Dreptului și Statului. Chișinău, 2017.
7. Popescu D., Nastase A., Drept Internațional Public. București, 1997.
8. Tămaș S., Dicționar Politic. Instituțiile democrației și cultura civică. București, 1996.

PROBLEME DE IMPLEMENTARE A PLATFORMEI DE DIALOG ȘI PARTICIPARE CIVICĂ LA PROCESUL DECIZIONAL AL PARLAMENTULUI

Dorel RUSU

Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova

dor.rusu@gmail.com,

ID ORCID: 0009-0001-6898-2181

Abstract: *Experiența mondială demonstrează că societatea civilă durabilă este una dintre premisele edificării statului de drept, în care este posibilă manifestarea plenară a instituțiilor societății civile, care oferă cetățenilor posibilitatea reală de a participa la procesul legislativ. Astfel, statul constituțional modern corespunde unei societăți civile moderne, care se caracterizează prin următoarele trăsături: sistem dezvoltat de asociații obștești independente și active (societate pluralistă), influență efectivă asupra puterii, nivel înalt de consolidare civilă și conștiință civică și o serie de alte trăsături care s-au format în procesul de maturizare a unui tip de societate calitativ nouă.*

Cuvinte cheie: *societate civilă, proces legislativ, proces decizional, dialog social, stat de drept, stat constituțional, democrație, democrație comunicativă, lobby, drepturile și libertățile omului.*

Abstract: *Global experience demonstrates that a sustainable civil society is a fundamental prerequisite for building the rule of law, enabling the full expression of civil society institutions. These institutions provide citizens with a tangible opportunity to engage in the legislative process. Consequently, the modern constitutional state aligns with a contemporary civil society characterized by traits such as a developed system of independent and active civic associations (a pluralistic society), effective influence over authority, a high degree of civic consolidation, civic awareness, and various other features that have evolved during the maturation of a qualitatively new societal paradigm.*

Keywords: *civil society, legislative process, decision-making process, social dialogue, rule of law, constitutional state, democracy, communicative democracy, lobby, justice, legality, human rights and freedom.*

Noțiunea de societate civilă a preocupat constant cercetătorii din Republica Moldova, precum și din alte state din blocul socialist, în ultimele decenii, mai ales la sfârșitul secolului al XX-lea, fapt ce a condiționat o abordare detaliată a noțiunii de *societate civilă* din mai multe perspective. În acest context, s-a impus în atenție și problema ONG-urilor ca exponenți principali ai societății civile.

Dincolo de studierea sociologică a acestor forme de asociere, tot mai mult se simte necesitatea unei abordări juridice profunde, menite să evalueze cadrul legislativ care stă la baza organizării și funcționării sectorului nonguvernamental.

Un stat este democratic și modern atunci când societatea civilă are acces la procesul de elaborare și luare a deciziilor esențiale pentru dezvoltarea politică, economică și socială a țării.

În opinia academicianului Guceac Ion³⁰, „*societatea civilă* este cel mai simplu termen aplicat pentru a descrie un sistem integrat de structuri care implică cetățeanul în diferitele sale ipostaze de membru într-o organizație neguvernamentală, într-un sindicat sau într-o organizație patronală. Oricare dintre aceste organizații este formată din cetățeni, asociați benevol sub diferite forme, care au aceleași interese și care își dedică timpul, cunoștințele și experiența pentru a promova și apăra drepturile și interesele personale”.

Noțiunea de *societate civilă*, în sensul cel mai larg, este acea entitate eterogenă care activează în spațiul neocupat dintre stat (cu toate instituțiile sale politice și administrative) și piață (zona care are drept element esențial profitul). În această zonă dezinteresată politic (*societatea civilă*, prin definiție, nu are ca scop cucerirea puterii politice, la nivel local sau central) și financiar ar trebui să se întrevadă valorile și principiile care ghidează o societate. Aceasta este zona de mijloc a societății care formează, indirect, reperele și care controlează, cel puțin (moral și valoric), funcționarea corectă a instituțiilor social-politice³¹.

Astfel, încă de la adoptarea *Constituției Republicii Moldova* la 29.07.1994³², legiuitorul a prevăzut în art. 2 alin. (1) că „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție”. Iar conform art. 60 alin. (1) din *Legea supremă*, „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului

³⁰ Guceac I. *Tratat elementar de drept constituțional*. Vol. 1. Chișinău, Tipografia Centrală, 2020, p. 77.

³¹ Guceac I., Foca M. *Dreptul de a întemeia întemeia și de a se afilia la un sindicat în condițiile societății civile contemporane*. Constanța: Ex Ponto, 2011, p. 41.

³² *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994.

Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului”. În aceeași ordine de idei, Constituția prevede la art. 5 că „democrația în Republica Moldova se exercită în condițiile pluralismului politic”.

Recunoașterea în textul Constituției că „demnitatea omului, drepturile și libertățile sale, dezvoltarea liberă a personalității, dreptatea și pluralismul politic ca valori supreme și garantate”, a schimbat în mod radical paradigma relațiilor dintre om și stat – nu cetățeanul pentru stat, ci statul pentru cetățean³³.

Legiuitorul moldav a inclus la art. 41 în Constituție că „cetățenii se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice”. Ele contribuie la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor și, în condițiile legii, participă la alegeri.

Însăși participarea societății civile la actul legislativ și mecanismul de cooperare a început abia la sfârșitul anului 2005, când Parlamentul Republicii Moldova a aprobat *Concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă*³⁴.

În preambulul *Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă* este prevăzut: „Pornind de la faptul că Republica Moldova a declarat integrarea europeană drept o direcție strategică de dezvoltare a țării; Conștientizând responsabilitatea pe care o poartă autoritățile publice, precum și societatea civilă pentru viitorul țării și al poporului; Considerând necesară eficientizarea procesului de luare a deciziilor; Apreciind locul și rolul tradițional al societății civile în democrațiile europene; Pornind de la necesitatea promovării democrației participative; Pornind de la necesitatea stabilirii cooperării dintre Parlament și societatea civilă din Republica Moldova, Parlamentul instituie următorul mecanism de cooperare”.

Scopul Concepției a fost: stabilirea unei cooperări permanente, deschise și eficiente între Parlament și societatea civilă. Iar pentru atingerea acestui scop, s-a impus realizarea următoarelor obiective:

³³ Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: S.n., 2013 (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 269-270.

³⁴ Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 373 din 29.12.2005 pentru aprobarea *Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă*. În: Monitorul Oficial nr. 5-8 din 13.01.2006.

- a) evaluarea obiectivă a problemelor cu care se confruntă societatea;
- b) reprezentarea cât mai largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de cetățeni;
- c) eficientizarea democrației participative și a procesului de luare a deciziilor;
- d) încurajarea inițiativelor civice;
- e) extinderea și perfecționarea cadrului legislativ prin participarea cât mai largă a alegătorilor la acest proces.

Procesul de cooperare s-a bazat pe următoarele principii:

- 1) principiul participării;
- 2) principiul transparenței;
- 3) principiul eficienței;
- 4) principiul egalității;
- 5) principiul independenței;

Cooperarea urma să fie efectuată în următoarele forme:

- a) consilii de experți, ce urmau să fie create din componența reprezentanților organizațiilor societății civile, în condițiile prevăzute de Regulamentul Parlamentului³⁵.
- b) consultare permanentă, prin punerea la dispoziția societății civile a proiectelor de acte legislative și amplasarea pe site-ul web a Parlamentului.
- c) întruniri ad-hoc, pentru consultări asupra unor probleme concrete de pe agenda Parlamentului și asupra altor probleme de interes național.
- d) audieri publice, ce urmau să fie organizate cel puțin o dată pe an de către fiecare comisie parlamentară permanentă întru consultarea organizațiilor societății civile.
- e) conferința anuală, pentru evaluarea gradului de cooperare și pentru luarea deciziilor asupra unor noi direcții de cooperare între Parlament și organizațiile societății civile.

³⁵ *Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.1996. În: Monitorul Oficial, 2007, nr. 50.*

Prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 149 din 09.06.2023³⁶ a fost aprobată *Platforma de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului* și a fost abrogată *Concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă*.

Preambulul Hotărârii a statuat: „Luând în considerare necesitatea unei mai largi deschideri a Parlamentului față de cetățeni, Conștientizând faptul că sporirea gradului de transparență în procesul decizional este o garanție a încrederii reciproce dintre stat și cetățean, Pornind de la aspirațiile europene ale Republicii Moldova, împărtășind necesitatea dialogului deschis, transparent și regulat cu societatea civilă în asigurarea unui proces democratic de luare a deciziilor prin facilitarea accesului la activitatea Parlamentului și prin implicarea în procesul de luare a deciziilor, ținând cont de responsabilitatea și rolul acestuia pentru viitorul țării”.

Platforma de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului, numită în continuare *Platformă*, are drept scop încurajarea inițiativelor civice, eficientizarea aportului participativ al părților interesate la procesul decizional al Parlamentului, contribuind astfel la asigurarea transparenței și la creșterea credibilității acestuia.

Documentul definește principiile, misiunea, obiectivele, drepturile și obligațiile, precum și formele de participare civică la procesul decizional al Parlamentului.

Dialogul și participarea civică se realizează în baza următoarelor principii:

- 1) principiul participării și implicării – implicarea pleneră, în procesul de cooperare, a reprezentanților părților interesate;
- 2) principiul transparenței, inclusiv financiare – desfășurarea procesului de cooperare într-o manieră deschisă, mecanismul de cooperare fiind clar atât părților interesate implicate direct în acest proces, cât și opiniei publice;

³⁶ Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 149 din 09.06.2023 privind aprobarea Platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului, Monitorul Oficial nr. 200-203 din 20.06.2023.

3) principiul eficienței – implicarea constructivă, în procesul de cooperare, a reprezentanților părților interesate, astfel încât contribuțiile lor să exercite un impact pozitiv asupra dezvoltării inițiativelor legislative, iar Parlamentul să poată beneficia plenar de pe urma cooperării;

4) principiul egalității de tratament – tratarea egală, în procesul de cooperare, a reprezentanților tuturor părților interesate;

5) principiul egalității de șanse – exprimarea, de către reprezentanții părților interesate, a necesităților și intereselor diferitor grupuri sociale, în mod particular ale celor defavorizate și marginalizate: populația săracă, femeile, populația de etnie romă, persoanele cu dizabilități;

6) principiul independenței – libertatea și independența reprezentanților părților interesate la stabilirea scopurilor, la luarea deciziilor și la desfășurarea activităților, acestea promovând nonpartizanatul politic, care presupune nealinieră la vreo ideologie sau politică de partid și adoptarea unei atitudini civice responsabile;

7) principiul încrederii – cooperarea se bazează pe interacțiunea onestă, pe respectul și încrederea reciprocă dintre Parlament și părțile interesate;

8) principiul parteneriatului – implicarea plenară și stabilirea responsabilităților în vederea soluționării cât mai eficiente a problemelor din societate.

Participarea civică la procesul decizional al Parlamentului se realizează prin:

a) informarea părților interesate, care prevede publicarea, în format accesibil, pe pagina web oficială a Parlamentului a informațiilor generale prevăzute de Platformă;

b) consultare permanentă, fără prezență fizică, care prevede: recepționarea a opiniilor și recomandărilor părților interesate; examinarea opiniilor și recomandărilor părților interesate; publicarea pe pagina web oficială a Parlamentului a sintezei recomandărilor prezentate de părțile interesate.

c) participare activă, care prevede: organizarea audierilor parlamentare; crearea, la necesitate, de către comisiile permanente, a consiliilor de experți; crearea

grupurilor de lucru cu participarea părților interesate; convocarea conferinței anuale; încheierea memorandumului de cooperare.

Pentru o cooperare permanentă, deschisă și eficientă între Parlament și părțile interesate, *Platforma* stabilește următoarele obiective:

- 1) reprezentarea cât mai largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de părți interesate;
- 2) dezvoltarea democrației participative și a procesului decizional;
- 3) asigurarea unui dialog eficient și durabil între comisiile permanente și reprezentanții părților interesate;
- 4) evaluarea obiectivă a problemelor existente în societate și identificarea celor mai importante subiecte pentru a contribui la soluționarea lor eficientă și operativă;
- 5) îmbunătățirea cadrului normativ prin elaborarea de expertize, analize de impact, evaluări, rapoarte de evaluare ex-post, opinii și recomandări pe marginea inițiativelor legislative și a proiectelor de acte normative aflate pe agenda parlamentară;
- 6) încurajarea inițiativelor civice.

Consultarea părților interesate se realizează prin recepționarea și examinarea opiniilor și recomandărilor acestora, prin întocmirea sintezei pe marginea lor și prin organizarea de audieri parlamentare.

Comisiile permanente creează, pe lângă comisii, consilii permanente de experți din reprezentanți ai părților interesate, conform direcțiilor principale de activitate ale comisiilor. Părțile interesate pot fi incluse în grupurile de lucru create de Parlament și de organele de lucru ale acestuia, în vederea elaborării sau definitivării unor proiecte de acte normative.

În cadrul conferinței anuale, Parlamentul prezintă raportul privind transparența în procesul decizional, inclusiv gradul de participare și impactul dialogului cu părțile interesate în procesul decizional al Parlamentului. În cadrul conferinței anuale se poate adopta o rezoluție, se pot formula recomandări pe marginea subiectelor

discutate, a noilor direcții de cooperare între Parlament și părțile interesate. Rezoluția se publică pe pagina web oficială a Parlamentului.

În capitolul 10 din *Platformă*, este prevăzut că Parlamentul este în drept să încheie un memorandum de cooperare cu reprezentanții părților interesate, cu mediul academic și cu sectorul privat. *Memorandumul de cooperare* contribuie la perfecționarea calității, sub aspect juridic și științific, a actelor normative pentru corespunderea acestora cu normele și standardele legislației Uniunii Europene.

Conform *Platformei*, Memorandumul de cooperare poate avea ca obiectiv diseminarea informațiilor privind procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, armonizarea legislației, precum și implicarea părților interesate în procesul de implementare a *Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*. Memorandumul de cooperare asigură realizarea activităților de monitorizare alternativă ale societății civile pe domeniile de competență ale Parlamentului.

Memorandumul de cooperare contribuie la consolidarea capacităților instituționale/administrative ale Parlamentului prin furnizarea de expertiză, instruire, asistență tehnică, consultanță și alte servicii de asistență.

Iar acțiunile prevăzute în memorandumul de cooperare se realizează pe principii de voluntariat.

În scopul realizării obiectivelor menționate *supra*, Platforma (p. 6.2.) obligă Parlamentul să asigure participarea civică a părților interesate la procesul decizional prin: informarea, în modul stabilit, despre organizarea audierilor parlamentare; consultarea opiniei părților interesate asupra proiectelor de acte normative; recepționarea și examinarea opiniilor și recomandărilor părților interesate; facilitarea participării civice a părților interesate atât în format fizic, cât și online. În același timp, Regulamentul Parlamentului nu stabilește reguli care să asigure participarea civică³⁷.

³⁷ Lege pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr.797 din 02.04.1996. În: Monitorul Oficial, 2007, nr. 50.

Ca și orice document de politici, Platforma, așa cum stabilește *Legea cu privire la actele normative* (art. 24)³⁸, nu are calitatea de act normativ, definit ca un instrument care abordează anumite probleme în relațiile dintre Parlament și societatea civilă și enunță căi de soluționare a unor astfel de probleme. În aceste circumstanțe, unele măsuri stipulate în conținutul Platformei au șansa de a rămâne „literă moartă” dacă nu vor fi asigurate prin norme cuprinse în acte normative.

Regulamentul Parlamentului (art. 24) admite, la ședințele publice ale comisiilor parlamentare, prezența doar a reprezentanților mijloacelor de informare în masă acreditați la Parlament, fără acordarea acestei oportunități și reprezentanților instituțiilor societății civile. Aceștia pot beneficia, în schimb, de „informații oficiale despre lucrările comisiei” care „se dau publicității și se plasează pe web site-ul Parlamentului.” De asemenea, *Regulamentul Parlamentului* (art.100) nu garantează în mod expres accesul reprezentanților instituțiilor societății civile nici la ședințele plenare ale forului. Rămâne doar să presupunem că participarea instituțiilor societății civile la ședințele publice ale Parlamentului este facilitată prin expresia „reprezentanți ai părților interesate, precum și alte persoane, în baza autorizației sau invitației, în condițiile stabilite de Biroul permanent”.

Sușținem că participarea reprezentanților instituțiilor societății civile la ședințele publice ale Parlamentului rămâne doar o supoziție, această concluzie fiind desprinsă din conținutul unor acte normative. Astfel, deși *Legea cu privire la Regulamentul Parlamentului* folosește expresia „părți interesate”, aceasta nu oferă explicații privind lista părților respective. În același timp, *Legea privind transparența în procesul decizional*³⁹ include în sintagma „parte interesată” și asociațiile „constituite în corespundere cu legea”, adică organizațiile obștești care vor fi afectate sau ar putea fi afectate de adoptarea deciziei și care pot influența procesul decizional. Această practică este reflectată și în *Hotărârea Guvernului cu privire la mecanismul*

³⁸ *Legea cu privire la actele normative* nr.100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial, 2018, nr.7–17.

³⁹ *Legea privind transparența în procesul decizional* nr. 239 din 13.11.2008. În: Monitorul Oficial, 2008, nr. 215–217.

*de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional*⁴⁰. Interpretând *lato senso* aceste acte normative, am putea presupune că sintagma „reprezentanți ai părților interesate” din Regulamentul Parlamentului (art. 100) admite participarea instituțiilor societății civile la ședințele plenare ale Parlamentului.

Cu părere de rău, Platforma nu menționează în mod exhaustiv actorii societății civile, așa cum o fac izvoarele internaționale. Neclară, în opinia noastră, este și noțiunea de „mediu academic”. Folosirea acestei noțiuni confuze poate duce, în ultima instanță, la încheierea unor memorandumuri de cooperare cu actori ai societății civile „comozi” partidului parlamentar majoritar. Totuși, presupunem că părțile eventuale ale unor memorandumuri de acest gen vor fi selectate de Parlament din Lista sistematizată pe domenii de activitate ale comisiilor permanente ale Parlamentului⁴¹.

O altă măsură necesară, semnalată și de reprezentanții societății civile⁴², constă în revizuirea unor importante acte normative, cum ar fi: *Regulamentul Parlamentului*, *Legea privind transparența în procesul decizional*, *Legea cu privire la actele normative*, pentru a ordona și a oferi mai multă claritate procesului legislativ/decizional în Parlament, iar ca finalitate să fie perfecționat cadrul normativ, în special privind: formele și procedurile consultărilor publice; recepționarea, analiza și sinteza recomandărilor înaintate de instituțiile societății civile; instituirea unor norme cu un conținut normativ univoc referitoare la publicarea și conținutul sintezelor cu privire la contribuția părților interesate în anumite proiecte de legi, inclusiv motivarea respingerii propunerilor parvenite; lista exhaustivă a documentelor obligatorii pentru plasarea pe pagina web a Parlamentului, termenele de publicare, inclusiv actele care vizează activitatea fracțiunilor parlamentare, Biroului permanent și comisiilor parlamentare

⁴⁰ *Hotărârea Guvernului cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional* nr. 967 din 9-8-2016. În: Monitorul Oficial, 2016, nr. 265–276.

⁴¹ *Lista părților interesate de procesul legislativ sistematizată pe domenii de activitate ale Comisiilor parlamentare permanente*. Actualizat: noiembrie, 2023. [online] [accesat 03.12.2023] Disponibil: <https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=UqEK%2fyxtbBI%3d&tabid=60&language=ro-RO>.

⁴² *Transparența în activitatea Parlamentului: reguli clare și obligatorii pentru toți!* [online]. [citată 07.06.2023]. Disponibil: <http://www.viitorul.org/files/2.pdf>.

permanente, speciale și de anchetă; indicarea pe pagina web a Parlamentului a persoanelor responsabile de proiectele de legi (deputați, funcționari etc.) și termenele exprese de examinare; sporirea responsabilității actorilor-cheie implicați, prin instituirea unor sancțiuni mai stricte pentru nerespectarea normelor chemate să asigure transparența în procesul decizional și mecanisme de control eficiente asupra respectării acestora; majorarea termenului legal de consultare publică sau diferențierea termenului de consultare, în funcție de complexitatea proiectelor de documente supuse consultării; instituirea unor norme potrivit cărora un proiect de lege nu poate fi supus votării în Parlament dacă nu a trecut toate etapele procedurii legislative și nu au fost realizate toate cerințele obligatorii de transparență; restricționarea în timp a examinării unui proiect de lege, în funcție de categoria acestuia, prin stabilirea unui termen minim de examinare din momentul prezentării inițiativei legislative până la momentul votării proiectului de lege, cu asigurarea consultărilor publice transparente.

VALENȚA JURISPRUDENȚEI CONSTITUȚIONALE CA IZVOR DE DREPT

BUTUCEA Eugen,

doctorand, Școala doctorală Științe Juridice și Economice
a Universității de Stat din Moldova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5587-5942>; salubrisgrup@yahoo.com

Rezumat: *Articolul cuprinde un studiu consacrat valenței jurisprudenței constituționale ca izvor de drept. Sunt punctate asemenea aspecte importante precum: competențele Curții constituționale, rolul Curții în procesul legislativ, valoarea jurisprudenței și a jurisprudenței constituționale ca izvoare de drept, efectele juridice și executarea actelor Curții Constituționale. În rezultatul analizei comparative a prevederilor legale ce reglementează competența Curții și a jurisprudenței acesteia, în care este recunoscută caracterul normativ al actelor justiției constituționale, autorul concluzionează că jurisprudența Curții nu reprezintă izvor de drept în sistemul nostru de drept.*

Cuvinte-cheie: *izvor de drept, jurisprudență, jurisprundență constituțională, actele justiției constituționale, efectul actelor justiției constituționale, executarea actelor justiției constituționale, Curtea Constituțională.*

Introducere. În prezent, practic este necontestat că justiția constituțională are un rol fundamental în cadrul statelor de drept contemporane, mai ales datorită *funcțiilor* exercitate de către instanțele acesteia, printre care: interpretarea Constituției, controlul constituționalității, stabilirea competenței organelor puterii publice, protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului etc.⁴³

În același timp, o semnificație distinctă o au și *sarcinile* justiției constituționale care, potrivit cercetătorilor⁴⁴, privesc „asigurarea și protecția bazelor regimului constituțional, idealurilor și valorilor constituționale fundamentale, precum:

⁴³ Витрук Н.В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. В: Конституционное Правосудие, Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). Disponibil la: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.

⁴⁴ Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015, p. 456.

suveranitatea poporului, integritatea și inalienabilitatea teritoriului statului, principiul separației puterii, recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului în calitate de valori supreme, garantarea principiului autonomiei locale, respectarea principiilor și normelor de drept internațional și a tratatelor și convențiilor internaționale la care a aderat statul, ca parte a sistemului său de drept intern etc.”

Dincolo de aceste momente, trebuie să recunoaștem și faptul că valoarea deosebită a justiției constituționale în cadrul statului și a societății democratice depinde substanțial de forța juridică a actelor sale⁴⁵. În virtutea faptului că actele juridice sunt principala formă de manifestare a justiției constituționale, este de la sine înțeles că doar prin intermediul acestora justiția constituțională își realizează practic rolul și misiunea în societate⁴⁶.

Privind în plan comparat, se poate susține că actele principalelor autorități publice ale statului (precum sunt autoritățile exponente ale puterii

legislative, executive și judecătorești) sunt, în general, foarte bine cercetate și dezvoltate teoretic. Același lucru însă nu poate fi spus în ceea ce privește actele justiției constituționale, care după cum se știe pot să lipsească de forță juridică chiar și legile constituționale.

Ținând cont de efectul juridic al actelor justiției constituționale, poate fi dedusă importanța dezvoltării complexe a teoriei acestora, pentru ca astfel să se cunoască și conștientizeze mai bine impactul efectiv al lor asupra ordinii constituționale din cadrul statului⁴⁷.

Dincolo de acest aspect, trebuie să recunoaștem că, la moment, în timp ce justiția constituțională în ansamblul său este foarte bine cercetată în arealul nostru științific, aprofundat și multilateral, rămâne în continuare problematică instituția

⁴⁵ Butucea E. *Considerații generale cu privire la actele justiției constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, nr. 6, 2018, p. 4-8; Butucea E. *Actele justiției constituționale ca izvoare de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2019, nr. 6, p. 8-13.

⁴⁶ Butucea E. *Curtea Constituțională ca subiect al procesului legislativ*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 1, pp. 27-30.

⁴⁷ Butucea E. *Actele justiției constituționale ca subiect de cercetare științifică*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 6, p. 29.

actelor sale, sub aspectul efectului juridic produs și a executării practice, și mai ales a valorii acestora de a fi izvoare de drept.

În timp ce puțini cercetători autohtoni au manifestat interes față de acest subiect, Curtea Constituțională a manifestat un activism deosebit, preluând idei din jurisprudența constituțională a României și promovând intens valoarea actelor sale de a fi izvoare de drept cu forță juridică de lege.

Data fiind autoritatea acestei Curți, s-ar putea susține că o astfel de situație este normală, jurisprudența evoluează, tinzând spre consolidarea continuă a statului de drept. Cu regret însă, lucrurile nu stau chiar așa, mai ales că pe alocuri considerentele Curții contravin vădit prevederilor legislației în vigoare. În asemenea circumstanțe, desigur mediul academic trebuie să reacționeze pentru a analiza și a se expune argumentat și tranșant asupra corectitudinii poziției Curții Constituționale. Intuind perfect această necesitate, în prezentul demers științific ne propunem o modestă contribuție la cercetarea acestei problematice.

Scopul studiului rezidă în analiza valenței jurisprudenței constituționale ca izvor de drept în vederea infirmării poziției conform căreia jurisprudența Curții Constituționale reprezintă un izvor de drept.

Metodele aplicate cuprind: metoda logică, metoda comparativă și metoda sistemică.

Rezultate obținute și discuții. Activitatea curților constituționale din cadrul statelor noilor democrații a avut și continuă să aibă un rol pozitiv în formarea și consolidarea instituțiilor democratice ale societății și a statului de drept, în realizarea principiului constituțional de respectare a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, a principiului răspunderii reciproce a statului și a cetățeanului, în consolidarea standardelor juridice internaționale în domeniul organizării și funcționării puterii publice în cadrul unui stat de drept.

Cel mai problematic aspect al activității *justiției constituționale*, atestat în doctrină, ține de competența Curții Constituționale de a genera în activitatea sa noi norme de drept, în special, în contextul interpretării oficiale a Constituției. Plecând

de la opiniile diametral opuse atestate în doctrină și de la prevederile normative în domeniu, suntem ferm convinși că autoritatea de jurisdicție constituțională, în virtutea *activității sale de aplicare a dreptului*, nu este competentă să creeze noi norme de drept (neavând în acest sens competențe normative corespunzătoare).

Suplimentar, prezintă importanță faptul că legea (*Legea privind actele normative nr. 100/2017*⁴⁸) nu recunoaște un astfel de efect juridic procedurii de interpretare a actelor normative, scopul căruia fiind exclusiv de a clarifica sensul normei pentru a oferi soluții juridice de aplicare a normei de drept în sensul exact al acesteia.

Dintr-o altă perspectivă, plecând de la recunoașterea (recentă) a Curții Constituționale ca fiind subiect al procesului legislativ, este important de stabilit dacă această inovație (de factură jurisprudențială) a conferit eventual Curții Constituționale și careva competențe normative.

Pentru a clarifica acest moment, este necesar a vedea ce reprezintă în general activitatea de creare a dreptului în cadrul statului. Din cele analizate, am constatat că în linii generale, *crearea dreptului* poate fi definită ca „activitatea autorităților competente orientată spre realizarea unei importante funcții a statului – crearea și perfecționarea normelor de drept (crearea dreptului pozitiv) conform procedurilor stabilite, cu luarea în considerare a necesităților sociale”⁴⁹.

Procesul de creare a dreptului poate lua forma: unui *proces legislativ*, care se finalizează cu adoptarea de *acte normative – legi* (expres precizate de *Constituția RM*⁵⁰ și *Legea cu privire la actele normative nr. 100/2017*) și a unui *proces normativ* (desfășurat de autoritățile administrației publice în frunte cu Guvernul), ce finalizează cu adoptarea de *acte normative cu caracter administrativ* (care au drept scop organizarea executării și executarea propriu-zisă a legilor). Ambele categorii de acte normative reprezintă unica formă de exprimare a dreptului pozitiv în

⁴⁸ *Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017*. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12.01.2018

⁴⁹ Butucea E., Costachi Gh. *Crearea dreptului în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 2, p. 7.

⁵⁰ *Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994*. Republicată: Monitorul Oficial nr.78/140 din 29.03.2016 (actualizată prin Legea nr. 120 din 23.09.2021, MO238/01.10.21).

societatea noastră, acestea fiind general obligatorii, inclusiv pentru autoritățile emitente.

În procesul de *creare a dreptului* sunt implicați mai mulți subiecți, care au diferite atribuții concrete prevăzute de legislația în vigoare, responsabilitatea/competența finală de adoptare a *legilor* revenind în exclusivitate Parlamentului (cu excepția cazurilor în care Guvernul este abilitat cu dreptul de a adopta ordonanțe), iar în cazul actelor normative subordonate legilor – autorităților administrației publice.

Referindu-ne la rolul Curții Constituționale ca subiect al procesului legislativ, subliniem că acesta rezidă în împiedicarea intrării în vigoare a unor norme juridice ce contravin Constituției. În esență, este vorba despre filtrarea potențialelor norme juridice neconstituționale (asanarea textului normativ) până la intrarea acestora în vigoare (după promulgare).

În esență, efectul unui astfel de control al constituționalității este diferit de cel al controlului constituționalității *a posteriori* (expres recunoscut Curții în legislația în vigoare). Dacă în acest ultim caz normele juridice constatate a fi neconstituționale decad de drept (prin pierderea forței juridice) din sistemul normativ al statului, ca urmare a controlului constituționalității *a priori*, Parlamentul ca legiuitor poate fi obligat să modifice în modul corespunzător textul normativ (cu excluderea normelor în cauză) cu redactarea respectivă a acestora.

Important este că, în pofida investirii cu dreptul de a exercita controlul constituționalității *a priori* instanța de jurisdicție constituțională, chiar dacă a devenit subiect al procesului legislativ, continuă să rămână același *legiuitor negativ* în continuare, cu competența concretă de a identifica normele juridice neconstituționale pentru a le exclude din materia normativă, urmărindu-se într-un final asigurarea caracterului constituțional al legislației statului și a supremației Constituției.

Dincolo de „competența legislativă” a Curții Constituționale, prezintă importanță în contextul dat și însăși instituția *izvoarelor dreptului*.

După cum se știe, doctrina evocă și analizează următoarele *izvoare formale ale dreptului*: actul normativ (legea), *cutuma*, jurisprudența (precedentul judiciar) și doctrina juridică. Actul normativ și *cutuma* sunt considerate *izvoare indiscutabile*, iar *jurisprudența* și *doctrina* – *izvoare discutabile*.

Referindu-ne la *izvoarele indiscutabile*, este de precizat că sunt izvoare formale ale dreptului, în armonie cu principiile statului de drept, numai *actele normative*, categorie în care se încadrează atât reglementările interne, cât și cele internaționale, acceptate de țara noastră prin aprobare, aderare sau ratificare.

În ce privește *cutuma*, în prezent, aceasta reprezintă doar cu titlu de excepție un izvor de drept în sistemul nostru, având în raport cu legea un caracter subsidiar, subordonat, intervenind doar *secundum legem* în cazurile expres prevăzute de lege.

Cu referire la *izvoare discutabile* ale dreptului, în opinia noastră discutabilă poate fi doar *jurisprudența*, întrucât *doctrina* are un rol doar de interpretare neoficială, fără a avea un caracter general obligatoriu, ceea ce exclude orice discuție cu privire la recunoașterea sa ca fiind un izvor de drept formal.

În sistemul de drept romano-germanic (din care facem parte și noi), *jurisprudența* nu reprezintă izvor de drept, întrucât nu creează dreptul (nu este competentă să o facă). Totodată însă, ea reprezintă principalul *izvor de interpretare a dreptului*, menit să asigure aplicarea uniformă a acestuia⁵¹, ca exigență finală a „principiului securității juridice într-un stat de drept.

Contrar ideii expuse în doctrină, conform căreia *jurisprudența* poate fi ca excepție creatoare de drept, atunci când judecătorul este nevoit să recurgă la aplicarea *analogiei dreptului* ca procedeu juridic, considerăm că și în această situație *jurisprudența* rămâne a fi un izvor interpretativ și nicidecum creator de drept, deoarece în esență judecătorul prin aplicarea *analogiei dreptului* interpretează principiul fundamental al dreptului (corespunzător) în așa manieră încât acesta să

⁵¹ Butucea E., Costachi Gh. *Jurisprudența în sistemul izvoarelor dreptului*. În: *Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6-8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021, p. 144.

permiță soluționarea cauzei deduse în fața sa, dar nu creează o normă de drept distinctă⁵².

În legislația noastră nu este prevăzută obligativitatea supunerii judecătorilor *jurisprudenței*, ceea ce confirmă faptul că ultima nu poate fi considerată un izvor de drept. Unica excepție de la această situație este *Codul de procedură civilă al RM*⁵³, care în opinia noastră necesită o intervenție legislativă pentru a fi exclusă norma (din art. 12 alin. (1)) ce stabilește că procedura de judecare a cauzelor civile în instanțele judecătorești de drept comun este stabilită „de hotărârile și deciziile Curții Europene a Drepturilor Omului, de hotărârile Curții Constituționale”, de prezentul cod și de alte legi organice.”

În ceea ce privește *jurisprudența constituțională*, subliniem că la fel ca și în cazul precedent, aceasta nu poate fi recunoscută ca având calitatea de izvor de drept, cel puțin din două considerente: pe de o parte, așa cum am stabilit în mai sus, Curtea Constituțională nu dispune de competențe normative și, ca urmare, nu este în drept să adopte acte normative sau, altfel spus, să creeze norme de drept; pe de altă parte, dat fiind faptul că Curtea Constituțională este o autoritate jurisdicțională, actele acesteia sunt în esența lor acte de aplicare a dreptului, rolul cărora constând în facilitarea procesului de aplicare a dreptului și nu în crearea acestuia.

În jurisprudența sa Curtea Constituțională a recunoscut actelor sale forța juridică de lege și statutul de izvor de drept al acestora, ceea ce contravine prevederilor legale în vigoare (*Constituția RM și Legea cu privire la actele normative nr. 100/2017*), care stabilesc expres categoriile de acte normative și autoritățile emitente ale acestora. Prin aceasta, Curtea Constituțională practic sa transformat dintr-un *legiuitor negativ* în unul *pozitiv*, ceea ce denotă o depășire substanțială a competențelor sale constituționale și generarea unui pericol real pentru securitatea Legii Supreme a Statului.

⁵² Butucea E., Costachi Gh. *Jurisprudența în sistemul izvoarelor dreptului*. În: *Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6-8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021, p. 140.

⁵³ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. Republicat în Monitorul Oficial nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Legea nr. 13 din 12.03.2021, MO96-99/09.04.21).

Susținând caracterul eronat al acestei poziții, considerăm că problema necesită a fi discutată amplu în doctrină pentru ca astfel să fie formulate argumente fundamentate științific, convingătoare și peremptorii în vederea susținerii sau respingerii acesteia.

Suplimentar la cele enunțate mai sus, prezintă importanță în context și instituția *actelor justiției constituționale*.

În acest sens, vom reitera: Curtea Constituțională, în procesul exercitării justiției constituționale, este competentă să adopte *hotărâri* (în cazul în care soluționează în fond sesizarea) și *decizii* (atunci când nu soluționează în fond sesizarea), precum și de a emite *avize* (care în esență sunt acte de constatare).

Hotărârile sunt recunoscute ca fiind acte de bază ale Curții Constituționale, întrucât sunt prevăzute expres în textul constituțional, Curtea exercitându-și cele mai importante competențe prin intermediul adoptării de *hotărâri*, acestea având calitatea de veritabile *acte de jurisdicție*⁵⁴.

Chiar dacă *hotărârile* Curții sunt egalate de lege cu *avizele* acestei autorități (ce privește cerințele de conținut, procedură de adoptare, revizuire, caracter irevocabil etc.), totuși considerăm că ele trebuie să dispună de un regim juridic distinct față de acestea, anume din considerentul că sunt *acte de jurisdicție*.

În general, apreciem că la capitolul esenței și tipologiei actelor justiției constituționale legislația este confuză, repetitivă și inconsecventă (inclusiv, tehnico-legislativ), ceea ce denotă necesitatea asigurării clarității și previzibilității normelor ce formează instituția juridică a *actelor justiției constituționale*, pentru ca astfel să fie garantată acțiunea eficientă a acestora asupra relațiilor din societate.

Valoarea distinctă a *actelor justiției constituționale* este determinată de *caracterul general obligatoriu* al acestora, altfel spus, obligativitatea acestora față de toți (*erga omnes*). Spre deosebire de România, legislația națională nu

⁵⁴ Butucea E. *Considerații generale cu privire la actele justiției constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, nr. 6, 2018, p. 7; Butucea E., Costachi Gh. *Actele Curții Constituționale: tipologie și particularități de reglementare*. În: Teoria și practica administrației publice, materialele conferinței științifice internaționale din 20 mai 2022. Chișinău: AAP, 2022, p. 198.

reglementează expres acest caracter. În condițiile unei astfel de tăceri a legiuitorului, însăși Curtea Constituțională a recunoscut *obligativitatea generală* a actelor sale. În paralel, Curtea a mers și mai departe, recunoscând actelor sale forța juridică a legilor. În opinia noastră, dacă obligativitatea generală a actelor justiției constituționale este ceva normal și evident, întrucât acestea în esența lor sunt acte de jurisdicție (care nu ar avea nici un efect dacă nu ar fi obligatorii), atunci conferirea forței juridice de lege acestor acte depășește considerabil limitele competenței Curții Constituționale de a fi un legiuitor negativ.

Dat fiind faptul că însăși Curtea Constituțională recunoaște actelor sale *forța juridică a actelor normative* (ceea ce în esență contravine legislației în vigoare la moment), care sunt prin esență opozabile *erga omnes*, apare în mod logic întrebarea: care ar fi locul acestor acte în sistemul izvoarelor de drept la nivel național?

Întrebarea nu este doar una teoretică, destinată abordărilor din domeniul teoriei generale a dreptului. Este cu mult mai important impactul practic al acesteia. Or, este una să recunoaștem o anumită forță juridică unui anumit act și e cu totul alta să asigurăm respectarea forței date în practică. Ca exemplu, ce pârghii ar avea cetățeanul, care adresându-se în judecată și invocând necesitatea interpretării legii aplicabile cauzei conform considerentelor Curții Constituționale, ar primi refuz din partea judecătorului? În condițiile în care nu există sancțiuni reglementate expres pentru o asemenea neglijare, cum am putea asigura obligativitatea actelor justiției constituționale?⁵⁵

Evident, lucrurile nu sunt atât de simple cum par la prima vedere. Asigurarea reală a caracterului *general obligatoriu* al actelor justiției constituționale (în accepțiunea dată de Curtea Constituțională) necesită un mecanism juridico-normativ bine conturat și eficient. Totodată, este necesar de a conștientiza că recunoașterea în această accepțiune largă a *obligativității generale* a actelor justiției constituționale implică de fapt o transformare a instanței în cauză, dintr-un legiuitor negativ, într-

⁵⁵ BUTUCEA, E., COSTACHI, Gh. *Obligativitatea actelor Curții Constituționale: aspecte normative și jurisprudențiale*. În: *Justiția – pilon fundamental al edificării statului de drept, conferința științifică cu participare internațională*, din 19 octombrie 2022. Universitatea de Stat “Alec Russo” din Bălți. Bălți: S.n., 2023, p. 198.

un colegislator pozitiv, ceea ce impune necesitatea identificării unor limite concrete pentru puterea sa normativă.

Cu referire la efectul juridic principal al actelor justiției constituționale – *nulitatea actelor declarate neconstituționale* (reflectat în art. 28 alin. (2) din *Codul justiției constituționale*⁵⁶ și în art. 28 alin. (2) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională*⁵⁷), subliniem că, în rezultatul analizei realizate, am constatat că în esență, în acest caz suntem în prezența *lipsirii de forță juridică* a actului în cauză, noțiunea de *nulitate* fiind utilizată eronat.

În opinia noastră⁵⁸, *nulitatea* ca consecință a neconstituționalității nu poate fi echivalată cu „lipsirea de putere/forță juridică”, întrucât sunt lucruri (sanțiuni, instituții) diferite, cu efecte distincte. Din acest punct de vedere și ținând cont de cele analizate mai sus, suntem de părerea că prevederile art. 140 alin. (1) din *Constituție* trebuie ajustate conform literei și spiritului textului din art. 7 al Legii Supreme.

Ca urmare, subliniem⁵⁹ că principalul efect juridic al actelor justiției constituționale prin care se constată neconstituționalitatea actelor normative verificate este *lipsirea de forță juridică* a acestora, instituție ce nu trebuie confundată cu *nulitatea* aplicată în dreptul privat și în dreptul public (dreptul administrativ).

Reflectând asupra dispozițiilor legale care garantează executarea actelor justiției constituționale, trebuie să recunoaștem că răspunderea juridică prevăzută pentru neexecutarea actelor Curții Constituționale, cu regret, subminează substanțial autoritatea acestei instituții. Este greu de acceptat ca în cazul în care Guvernul sau Președintele Republicii nu modifică, completează sau abrogă actele asupra cărora a indicat Curtea, să achite o amendă în mărime de 25 de salarii minime. Pe de altă parte, chiar dacă ar urma o asemenea achitare (cu toate că Curtea nu indică în rapoartele sale anuale încasarea unor amenzi în acest sens), care ar fi rostul ei, luând în considerație obligațiile pe care le instituie Curtea prin hotărârile sale.

⁵⁶ *Codul jurisdicției constituționale* nr. 502 din 16.06.1995. În: Monitorul Oficial nr. 53-54 din 28.09.1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.20, MO103/14.04.20).

⁵⁷ *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul Oficial nr. 08 din 07.02.1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.20, MO63-68/28.02.20 art.48; în vigoare 28.03.20).

⁵⁸ Butucea E. *Efectul actelor justiției constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2019, nr. 5, p. 7.

⁵⁹ *Ibidem*.

Generalizând, apreciem că în cadrul unei societăți democratice și a unui stat de drept este cel mai potrivit ca executarea hotărârilor și avizelor Curții Constituționale să se bazeze în principal pe cultura și conștiința juridică a funcționarilor și demnitarilor publici. Cu toate acestea însă, este practic inevitabilă necesitatea unui mecanism de asigurare a acestei respectări. Măsura dizolvării autorității ce a adoptat acte juridice declarate neconstituționale și care s-a eschivat de la executarea hotărârilor Curții Constituționale este una binevenită. Însă trebuie să ținem cont de faptul că, în majoritatea cazurilor, este vorba de autorități ca Parlamentul, Guvernul, Președintele Republicii față de care asemenea măsură nu poate fi aplicată. Respectiv, considerăm că sunt necesare alte măsuri de constrângere juridică care atât să sancționeze persoana vinovată, cât și să garanteze executarea actelor Curții (cum ar fi: suspendarea temporară, lipsirea temporară de anumite drepturi etc.). Paralel, indispensabile se prezintă a fi eforturile consistente de dezvoltare a culturii juridice (inclusiv constituționale) atât la nivel de individ, autorități, cât și societate.

În concluzie, subliniem că soluționarea problemei enunțate este deosebit de actuală și necesară în perioada contemporană, mai ales pentru consolidarea regimului constituționalității în Republica Moldova, care se vrea a fi un stat de drept democratic.

Bibliografie:

1. Butucea E. *Actele justiției constituționale ca izvoare de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2019, nr. 6, p. 8-13.
2. Butucea E. *Actele justiției constituționale ca subiect de cercetare științifică*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 6, p. 29-34.
3. Butucea E. *Considerații generale cu privire la actele justiției constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, nr. 6, 2018, p. 4-8.
4. Butucea E. *Curtea Constituțională ca subiect al procesului legislativ*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 1, p. 27-30.
5. Butucea E. *Efectul actelor justiției constituționale*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2019, nr. 5, p. 4-9.
6. Butucea E., Costachi Gh. *Actele Curții Constituționale: tipologie și particularități de reglementare*. În: *Teoria și practica administrației publice*,

materialele conferinței științifice internaționale din 20 mai 2022. Chișinău: AAP, 2022, p. 195-199.

7. Butucea E., Costachi Gh. *Crearea dreptului în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 2, p. 4-9.
8. Butucea E., Costachi Gh. *Jurisprudența în sistemul izvoarelor dreptului*. În: *Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6-8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021, p. 137-147.
9. Butucea E., Costachi Gh. *Obligativitatea actelor Curții Constituționale: aspecte normative și jurisprudențiale*. În: Justiția – pilon fundamental al edificării statului de drept, conferința științifică cu participare internațională, din 19 octombrie 2022. Universitatea de Stat “Alec Russo” din Bălți. Bălți: S.n., 2023.
10. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. Republicat în Monitorul Oficial nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Legea nr. 13 din 12.03.2021, MO96-99/09.04.21).
11. *Codul jurisdicției constituționale* nr. 502 din 16.06.1995. În: Monitorul Oficial Nr. 53-54 din 28.09.1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.20, MO103/14.04.20).
12. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (actualizată prin Legea nr. 120 din 23.09.2021, MO238/01.10.21).
13. *Legea cu privire la actele normative* nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12.01.2018
14. *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul Oficial Nr. 08 din 07.02.1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.20, MO63-68/28.02.20 art.48; în vigoare 28.03.20).
15. Railean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015. 602 p.
16. Витрук Н.В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. В: Конституционное Правосудие, Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). Disponibil la: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.

RESPONSABILITATEA ȘI RĂSPUNDEREA ALEȘILOR POPORULUI: REPERE ȘTIINȚIFICE

DONOS Victor,

doctorand, Școala doctorală Științe Juridice și Economice
a Universității de Stat din Moldova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6941-2586>; e-mail: salubrisgrup@yahoo.com

Rezumat: *Articolul cuprinde un studiu consacrat statutului aleșilor poporului pentru identificarea formelor de răspundere juridică de care sunt pasibili fiecare categorie a acestora. În rezultat, sunt identificate următoarele categorii de aleși ai poporului: șeful statului, deputații, primarii, consilierii locali și raionali, care sunt pasibili de asemenea forme de răspundere juridică precum: penală, contravențională, disciplinară, civilă și constituțională.*

Cuvinte-cheie: *aleși ai poporului, răspundere personală, răspundere colectivă, răspundere juridică, șeful statului, deputat, primar, consilier local, consilier raional, răspundere penală, răspundere contravențională, răspundere disciplinară, răspundere constituțională, răspundere civilă.*

Introducere. Problema statutului juridic al *aleșilor poporului*, în prezent, a devenit una extrem de actuală, mai ales pornind de la faptul că conținutul acestuia cuprinde un element juridic și unul politic, ceea ce se repercutează într-un mod specific asupra instituției răspunderii acestor subiecți de drept. Pe de altă parte, contează foarte mult în ce măsură legislația în vigoare asigură reglementarea statutului juridic al *aleșilor poporului*, ca o garanție importantă a exercitării *funcției de demnitate publică* în cauză.

Totodată, actualitatea și importanța subiectului este determinată în mare parte și de faptul că în doctrina autohtonă nu poate fi atestată o preocupare distinctă axată doar pe problema *aleșilor poporului* și a statutului lor juridic⁶⁰.

Dat fiind rolul însemnat pe care îl au *aleșii poporului* în cadrul unităților administrativ-teritoriale și la vârful ierarhiei conducerii de stat se impune cu necesitate împiedicarea exercitării mandatului în mod abuziv, în dezinteresul

⁶⁰ Donos V. *Reflecții asupra statutului juridic al aleșilor poporului*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 12, p. 34.

cetățenilor, cu urmărirea obținerii unor avantaje personale, prin reglementarea riguroasă a formelor de *răspundere juridică* și a mecanismului de aplicare a acestuia.

Reglementarea funcției publice și a statutului funcționarului public în mod distinct de raporturile de muncă specifice dreptului privat a determinat stabilirea unui sistem sancționator specific, care să aibă în vedere caracteristicile distinctive ale modului în care este exercitată funcția publică.

Ca în orice activitate reglementată de norme juridice, dacă aceasta nu se derulează potrivit regulilor care o guvernează, intervine *răspunderea juridică*. Regula dată este proprie și materiei funcției publice, funcționarii/demnitarii publici fiind pasibili de diferite forme de *răspundere juridică* în funcție de normele încălcate în exercitarea funcției lor.

Scopul studiului rezidă în analiza succintă a categoriei de *aleși ai poporului* în vederea identificării responsabilității și răspunderii acestora ca element al statutului lor juridic.

Metode aplicate: metoda comparativă, metoda logică, metoda istorică și metoda sistemică.

Rezultate obținute și discuții. Inițial, ne propunem să identificăm categoria de funcționari publici din care fac parte *aleșii poporului*. Pentru aceasta ne vom referi la *funcțiile de demnitate publică*, întrucât *aleșii poporului* nu sunt simpli *funcționari publici*, ci persoane ce dețin funcții de demnitate publică.

Așadar, pe lângă categoriile de *funcții de demnitate publică* enunțate în doctrina de specialitate, în opinia noastră, mai poate fi identificată o clasificare a acestora în funcție de modul de desemnare (alegere sau numire) în următoarele categorii⁶¹: *funcții de demnitate publică alese*: șeful statului, deputații, primarii, consilierii locali și raionali și *funcții de demnitate publică numite*: toate celelalte funcții.

⁶¹ Donos V., Costachi Gh. *Aleșii poporului în sistemul funcționarilor publici ai statului*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 11, p. 6; Donos V. *Aleșii poporului – categorie distinctă de funcționari publici*. În: *Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală*, materiale ale conferinței științifice internaționale din 8-9 decembrie 2022, Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2022, p. 130.

În mod corespunzător, în cadrul categoriei de *demnitari publici*, putem lesne distinge *demnitari aleși* și *demnitari numiți*. Cel mai important este că *demnitarii aleși* ocupă în exclusivitate *funcții de demnitate publică* de factură politică, ceea ce în esență determină statutul lor juridic distinct⁶².

Categoria *demnitarilor aleși* este cu mult mai largă din considerentul că destul de numeroși demnitari sunt desemnați în funcție, conform prevederilor legale, prin *alegere*. Din acest considerent, pot fi identificate două subcategorii de demnitari aleși: *demnitari aleși de cetățeni* și *demnitari aleși de autorități publice*.

Ca urmare, conchidem că categoria distinctă de *aleși ai poporului* este formată din *demnitarii aleși de cetățeni* în baza votului general, universal, direct, egal și liber exprimat, fiind vorba în acest sens despre *Președintele Republicii Moldova, deputați, Guvernatorul (Bașcanul) Unității teritoriale autonome Găgăuzia și primari*. Totodată, pornind de la faptul că cetățenii aleg în aceeași măsură demnitari la nivel național și demnitari la nivel local, considerăm că categoria *aleșilor poporului* cuprinde două subcategorii: *aleșii naționali (șeful statului și deputații)* și *aleșii locali (Guvernatorul (Bașcanul) Unității teritoriale autonome Găgăuzia și primarii)*.

Aleșii poporului sunt persoanele care ocupă *funcții de demnitate publică alese* și, spre deosebire de demnitarii *numiți*, ocupă în exclusivitate funcții de demnitate publică de factură politică, ceea ce în esență determină statutul lor juridic distinct⁶³.

Statutul juridic al *aleșilor poporului* este în esența sa un *statut special profesional*, care dispune de particularități distincte, mai ales că se deosebește de statutul juridic al *funcționarului public* propriu-zis. Conținutul acestuia este determinat de specificul funcției de demnitate publică⁶⁴ deținute.

Referitor la *aleșii locali* (ca demnitari aleși), subliniem că din toate categoriile de *aleși locali*, doar *primarii* și *consilierii* sunt aleși de către colectivitatea locală (cetățeni), restul (viceprimarii, președinții și vicepreședinții raioanelor) sunt aleși de

⁶² Donos V., Costachi Gh. *Aleșii poporului în sistemul funcționarilor publici ai statului*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 11, p. 6.

⁶³ Donos V., Costachi Gh. *Aleșii poporului în sistemul funcționarilor publici ai statului*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 11, p. 6.

⁶⁴ Donos V. *Reflecții asupra statutului juridic al aleșilor poporului*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 12, p. 34.

către consilii (viceprimarul de către *consiliul municipal*, iar președinții și vicepreședinții raioanelor – de către *consiliul raional*)⁶⁵. Plecând de la acest criteriu, putem recunoaște ca fiind *aleși ai poporului* doar *primarii și consilierii*.

Cu toate acestea, ținând cont de faptul că *aleșii poporului* sunt în esență demnitari publici, constatăm că *consilierii* nu sunt recunoscuți ca fiind *persoane cu funcții de demnitate publică* (în temeiul Legii nr. 199/2010⁶⁶). În încercarea de a argumenta cel puțin statutul acestora de *funcționari publici* (în baza Legii nr. 158/2008⁶⁷), constatăm⁶⁸:

- în primul rând, *consilierii* nu pot fi recunoscuți ca funcționari publici, deoarece ei nu sunt numiți în funcție, ci *aleși*;

- în al doilea rând, *consilierii* își exercită funcția în bază de *mandat* temporar, obținut de la colectivitatea locală ca rezultat al scrutinului electoral local, ceea ce nu este caracteristic funcționarilor publici, ci doar demitarilor publici (persoanelor care dețin funcții de demnitate publică).

Așadar, atestăm o situație destul de confuză, întrucât în condițiile în care *consilierii* sunt *aleși locali*, fiind excluși din categoria funcționarilor publici, aceștia nu sunt recunoscuți ca fiind *demnitari publici* (persoane ce ocupă funcții de demnitate publică), chiar dacă sunt aleși pe criterii politice, funcția acestora fiind în esență una politică.

În opinia noastră, membrii consiliilor locale/raionale – *consilierii* – sunt, prin natura funcției exercitate, *demnitari publici aleși*⁶⁹, fapt ce necesită a fi consacrat expres în Legea nr. 199/2010, pentru a unifica statutul juridic al autorităților publice locale, în special, al *aleșilor locali*. Ca rezultat, printr-o asemenea **măsură se va**

⁶⁵ Donos V., Costachi Gh. *Statutul juridic al aleșilor locali: aspecte problematice*. În: Scientific Collection «InterConf», (74): with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Recent Scientific Investigation» (September 16-18, 2021). Oslo, Norway: Dagens næringsliv forlag, 2021, p. 202.

⁶⁶ *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199 din 16.07.2010. În: Monitorul Oficial nr. 194-196 din 05.10.2010 (modificată prin Legea nr. 257 din 16.12.20, MO353-357/22.12.20).

⁶⁷ *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public* nr. 158 din 04.07.2008. În: Monitorul Oficial nr. 230-232 din 23.12.2008 (actualizată – 26.07.2018).

⁶⁸ Donos V., Costachi Gh. *Statutul juridic al aleșilor locali: aspecte problematice*. În: Scientific Collection «InterConf», (74): with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Recent Scientific Investigation» (September 16-18, 2021). Oslo, Norway: Dagens næringsliv forlag, 2021, p. 202.

⁶⁹ Donos V., Costachi Gh. *Aleșii poporului în sistemul funcționarilor publici ai statului*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 11, pp. 5-6.

contribui și la unificarea instituției răspunderii juridice a *aleșilor locali* în calitatea sa de categorie distinctă de *aleși ai poporului*.

Referitor la statutul *aleșilor poporului*, sunt importante următoarele momente:

În primul rând, *aleșii locali și cei naționali nu pot avea calitatea de salariat*.

În al doilea rând, *aleșii nu pot fi nici funcționari publici* în înțelesul pe care îl dă noțiunii statutul funcționarilor publici reglementat de Legea nr. 158/2008.

Definitoriu pentru *demnitarii aleși (aleșii poporului)* este faptul că aceștia stabilesc cu colectivitatea națională sau, după caz, locală, un raport, numit convențional *de investiție*, un raport aflat în sfera dreptului public și care are drept unic izvor *mandatul*.

Mandatul de ales local constituie o *funcție de demnitate publică* ce rezultă din alegerile locale, reprezentând colectivitatea pentru realizarea autonomiei locale, în timp ce *mandatul de ales național* (propriu șefului de stat și deputaților) reprezintă o demnitate publică rezultată tot din alegeri, dar în vederea exercitării prin reprezentare a suveranității naționale.

Prin urmare, pentru a avea calitatea de *ales*, este necesar ca demnitarul să primească „girul” unei colectivități, fie națională (a poporului), pentru *aleșii naționali*, fie locală, pentru *aleșii locali*. Mai mult, împuternicirea primită trebuie dată prin vot în cadrul unui scrutin organizat conform dispozițiilor legale (în cazul nostru a *Codului electoral al RM*⁷⁰). Votul trebuie să fie universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

Pe de altă parte, este important faptul că *aleșii poporului*, de regulă, sunt obligați, pentru a intra efectiv în exercițiul mandatului lor, să depună un *jurământ de credință*. Astfel, ei dobândesc calitatea de *ales* de la data validării alegerilor, dar își pot îndeplini atribuțiile numai de la data depunerii și consemnării jurământului de credință.

⁷⁰ *Codul electoral al Republicii Moldova* nr. 1381-XIII din 21.11.1997. Republicat în: Monitorul Oficial nr. 451-463 din 29-12-2017.

Așadar, *aleșii poporului* reprezintă o categorie distinctă de funcționari publici (cu statut special), denumiți legal *demnitari publici*, care exercită o *funcție de demnitate publică* cu caracter politic în baza unui mandat public, obținut în urma desfășurării scrutinelor electorale, fapt ce conturează statutul juridic distinct al acestora în calitatea lor de *demnitari publici aleși de cetățeni*. Din categoria acestora fac parte: șeful statului și deputații – ca *demnitari publici naționali* și primarii, consilierii locali/raionali – ca *demnitari publici locali*.

Referitor la *responsabilitatea aleșilor poporului* vom sublinia următoarele:

Responsabilitatea funcționarilor publici și a *aleșilor poporului* (în general, a guvernanților) presupune existența unei atitudini pline de solitudine față de problemele cetățenilor, implicarea lor cu obiectivitate și profesionalism în realizarea sarcinilor funcțiilor lor, funcții înțelese ca adevărate misiuni sociale. Pentru un funcționar/demnitar public cu un înalt spirit de *responsabilitate* nu există o valoare mai importantă decât îndeplinirea, cu o convingere reieșită din înțelegerea rațională a fenomenelor, a sarcinilor funcției sale. Un asemenea tip de funcționar este stăpânit de un sentiment de vinovăție când ceva nu a fost în ordine în munca sa, chiar dacă e vorba de un aspect mai puțin important, care pentru un ochi neavizat nu este sesizabil.

În prezent, *responsabilitatea* este deosebit de importantă dat fiind faptul că este de natură să contribuie la funcționarea echitabilă a puterii publice, la edificarea și consolidarea statului de drept, la dezvoltarea democrației și a societății civile. Consolidarea *responsabilității juridice* a funcționarilor/demnitarilor publici este cea mai eficientă cale pentru prevenirea eventualelor abuzuri și excese de putere, fapte care la rândul lor, pot fi contracarate doar datorită inevitabilității tragerii la răspundere juridică a tuturor subiecților ce au încălcat legea⁷¹.

Un moment decisiv în asumarea de către funcționarul public a *responsabilității* îl constituie *depunerea jurământului de credință* în momentul investirii în funcție.

⁷¹ Donos V., Costachi Gh. *Responsabilitatea puterii publice în statul de drept*. În: *Scientific Collection «InterConf»*, (67): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (July 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021, p. 234.

Referitor la categoria *aleșilor poporului* constatăm că doar șeful statului este obligat, prin norme constituționale să depună jurământul de credință. În opinia noastră, o astfel de obligație trebuie să revină tuturor *aleșilor poporului*, deoarece obținând mandatul direct de la popor sau colectivitatea locală, prin intermediul alegerilor, este absolut necesară depunerea unui jurământ în fața acestor subiecți, prin care să fie asumată responsabilitatea pentru misiunea importantă angajată – reprezentarea și realizarea intereselor generale ale societății sau locale ale colectivității.

În mod special, se impune a fi necesară instituția jurământului în cazul *aleșilor locali*, care în principiu au același rol ca și legislativul și executivul, doar că la nivel de unitate administrativ-teritorială. În asemenea condiții, suntem de părerea că se va consolida statutul juridic al acestei categorii de *aleși ai poporului*, mai ales pe segmentul asumării responsabilității pentru *funcția de demnitate publică* exercitată în interesul celor care i-au investit cu mandatul de *ales*⁷² (colectivitatea locală).

În concluzie, dată fiind obligativitatea jurământului de credință pentru demnitarul public, *responsabilitatea* constituie un principiu, o obligație și o condiție indispensabilă funcționării administrației publice, a autorităților statului, deci și a statului în ansamblu. În acest context, considerăm că toți *aleșii poporului*, la fel ca și toți funcționarii publici și ceilalți demnitari publici, trebuie să-și asume *responsabilitatea* în calitatea sa de principiu, obligație și condiție indispensabilă funcționării autorităților publice în condițiile unui stat de drept democratic. Pe cale de consecință, propunem consacrarea constituțională expresă a obligației *aleșilor poporului* de a depune jurământul de credință în momentul învestirii în funcție.

Dat fiind faptul că depunerea jurământului are o valoare juridică de obligație, consecința nedeunerii sau încălcării/nerespectării jurământului trebuie urmată de consecințe juridice sub forma răspunderii juridice. Evident, acest moment reclamă elaborarea unui mecanism de aplicare a răspunderii pentru nerespectarea jurământului, cu identificarea concretă a subiecților competenți și a procedurii de desfășurare.

⁷² Donos V. *Reflecții asupra statutului juridic al aleșilor poporului*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 12, p. 47.

În legătură cu aceasta, o măsură necesară pentru asigurarea *responsabilității aleșilor poporului* ar fi consolidarea substanțială a instituției *răspunderii juridice* a acestei categorii de subiecți la nivel normativ și prin asigurarea eficienței practice a acesteia.

Suplimentar la cele enunțate, ar fi binevenită adoptarea unui *Cod deontologic pentru aleșii poporului*, pentru a consolida corectitudinea acestor subiecți în exercitarea funcției de demnitate publică pe care o dețin. Un astfel de cod este absolut necesar mai ales în condițiile în care funcția de demnitate publică exercitată de către *aleșii poporului* este de factură politică, având un risc sporit de influențare negativă.

Dat fiind rolul însemnat pe care îl au *aleșii poporului* în cadrul unităților administrativ-teritoriale și la vârful ierarhiei conducerii de stat se impune cu necesitate împiedicarea exercitării mandatului în mod abuziv, în dezinteresul cetățenilor, cu urmărirea obținerii unor avantaje personale, prin reglementarea riguroasă a formelor de răspundere juridică și a mecanismului de aplicare a acestuia⁷³. Este vorba în special de clarificarea unui element important al statutului juridic al acestei categorii de subiecți de drept, precum este *răspunderea*.

Legea-cadru al statutului persoanelor cu funcție de demnitate publică (Legea nr. 199/2010) stabilește bazele instituției *răspunderii juridice* a acestei categorii de demnitari, reglementând⁷⁴:

- *responsabilitatea* ca principiu fundamental al statutului demnitarului ales;
- formele de *răspundere juridică* de care este pasibil demnitarul ales (răspunderea disciplinară, civilă, contravențională sau penală);
- unele temeuri de încetare a mandatului de demnitar ales, care pot fi catalogate ca temeuri de *răspundere juridică* (de exemplu, starea de incompatibilitate);
- unele fapte ce pot duce la încetarea mandatului (ca sancțiuni juridică);

⁷³ Donos V., Costachi Gh. *Aleșii poporului în sistemul funcționarilor publici ai statului*. În: *Legea și Viața*, 2018, nr. 11, p. 7.

⁷⁴ Donos V. *Răspunderea ca element al statutului juridic al aleșilor poporului (reglementări normative)*. În: *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2020, nr. 4(44), p. 34.

- incidența legislației speciale ce reglementează activitatea demnitarilor aleși.

Legea-cadru consacră *instituția incompatibilităților*, reglementându-i esența și conținutul, precum și *consecințele* ce pot surveni în caz de nerespectare a regimului acesteia. În opinia noastră, *instituția incompatibilităților* prezintă o importanță distinctă, mai ales din considerentul că în pofida reglementării sale, totuși, legiuitorul nu precizează forma *răspunderii juridice* ce poate surveni ca urmare a nerespectării *regimului incompatibilităților* (limitându-se doar la stipularea sancțiunii aplicabile). Mai mult, nici doctrina nu conturează o poziție argumentată uniformă în acest sens⁷⁵.

Din cele analizate, am putea deduce că natura juridică a *instituției incompatibilităților* prevăzute pentru *demnitarii publici aleși* este de factură constituțională, printre scopurile acesteia regăsindu-se și garantarea separației puterilor în stat⁷⁶. Cu toate acestea, neclar este dacă și *incompatibilitățile aleșilor locali*, prevăzute de legislația în vigoare, sunt de natură constituțională, în condițiile în care acestea nu sunt expres consacrate de Legea Supremă. clarificarea acestui aspect are o semnificație deosebită mai ales pentru determinarea naturii juridice a răspunderii ce poate surveni pentru nerespectarea regimului *incompatibilităților*.

Ca urmare, conchidem că în cazul încălcării regimului *incompatibilităților* de către șeful statului și de către deputați, forma de răspundere juridică aplicabilă va fi cea *constituțională* (idee argumentată destul de bine și în literatura de specialitate). În condițiile în care *incompatibilitățile* funcției de primar și consilier nu sunt expres stabilite de Constituție, opinăm că, prin analogie, și în acest caz, survine *răspunderea constituțională*, exprimată prin sancțiunea încetării mandatului înainte de termen.

Mai mult, plecând de la prevederile legislației în vigoare, constatăm că pentru nerespectarea regimului *incompatibilităților demnitarilor publici aleși* pot fi trași atât la *răspundere contravențională* (expres prevăzută de lege), prin aplicarea amenzii,

⁷⁵ Donos V. *Răspunderea demnitarilor aleși potrivit legii-cadru în materie*. În: Justiția – pilon fundamental al edificării statului de drept, conferință științifică cu participare internațională din 19 octombrie 2022, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Bălți: S.n., 2022, p. 296.

⁷⁶ *Ibidem*.

cât și la *răspundere constituțională*, prin aplicarea sancțiunii de încetare a mandatului înainte de termen (formă de răspundere recunoscută doar la nivel doctrinar).

Suplimentar la cele enunțate, atragem atenția la faptul că potrivit Legii nr. 199/2010, *încetarea mandatului*, cu titlu de sancțiune juridică, poate surveni pentru:

- exercitarea funcției fără a soluționa conflictul de interese;
- nedepunerea declarației de avere și interese personale și
- în cazul supunerii demnitarului confiscării averii speciale (*încetarea mandatului intervenind ca sancțiune complementară*).

Privite în esența lor, se poate observa o legătură strânsă între aceste abateri pe care pot să le admită *demnitarii publici aleși*, toate având scopul de a combate corupția la nivelul acestora. Cu toate acestea și în cazul dat atestăm aceeași problemă – natura juridică incertă a răspunderii căreia i se circumscrie sancțiunea *încetării mandatului* în baza temeiurilor enunțate⁷⁷. Fără a intra în detalii, considerăm binevenit și în acest caz să vorbim de o *răspundere constituțională*.

În fine, în opinia noastră, aspectele problematice reliefate mai sus merită o atenție distinctă din partea doctrinei și necesită o abordare destul de detaliată și profundă, întrucât sunt de natură să contribuie la conturarea mai clară și completă a statutului juridic al *demnitarilor publici aleși*, în special, pe segmentul răspunderii acestora⁷⁸.

Problema răspunderii demnitarului public o găsim reglementată nemijlocit în art. 23 din Legea nr. 199/2010. Inițial, articolul în cauză reiterează *responsabilitatea* cu care demnitarii publici trebuie să exercite *funcția de demnitate publică* pe care o dețin, exprimată prin *buna-credință* de care trebuie să dea dovadă⁷⁹. Interesant este că din interpretarea coroborată a aliniatelor articolului citat nu poate fi dedus faptul că exercitarea funcției de demnitate publică cu *rea-credință* să fie urmată de tragerea la răspundere juridică a demnitarului public. Mai concret, alin. (2) al articolului

⁷⁷ *Ibidem.*

⁷⁸ *Ibidem.*

⁷⁹ *Ibidem.*

expres prevede că răspunderea juridică (și anume, disciplinară, civilă, contravențională și penală) poate să survină ca urmare a încălcărilor comise în exercițiul mandatului (avându-se în vedere în acest caz încălcări ce pot fi calificate ca abateri disciplinare, delikte civile, contravenții și infrațiuni). Prin urmare, rămâne incertă răspunderea personală a demnitarului prevăzută de art. 23 alin. (1) din Legea citată. Or, probabil legiuitorul are în vedere în acest sens o eventuală răspundere deontologică pentru anumite categorii de demnitari publici?! Dacă ne referim concret la asemenea *aleși ai poporului* precum sunt șeful statului, primarii și consilierii (cu excepția parlamentarilor), considerăm că în cazul lor o astfel de formă de răspundere nu este aplicabilă (cel puțin din considerentul că activitatea acestora nu este reglementată prin norme deontologice).

Chiar dacă Legea-cadru prevede expres (în art. 23 alin. (2)) formele de răspundere juridică de care sunt pasibile toate persoanele cu *funcție de demnitate publică*, totuși considerăm că în cazul *aleșilor poporului* lucrurile un pic sunt diferite, deoarece în acest caz trebuie de ținut cont de prevederile legilor speciale, care reglementează distinct statutul juridic al acestora.

Din analiza legilor speciale, care reglementează distinct statutul juridic al șefului de stat, al deputaților, al primarilor și consilierilor locali/raional, putem deduce următoarele concluzii importante legate de răspunderea acestora:

I. Șeful statului:

- Șeful statului se bucură de o incompatibilitate absolută, fiind interzisă la nivel constituțional cumularea calității de Președinte a Republicii Moldova cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite.

- Șeful statului se bucură de o imunitate absolută pentru voturile și opiniile exprimate în exercitarea mandatului.

- Șeful statului este pasibil de răspundere penală, constituțională (conform Constituției RM și legii penale), civilă (conform Constituției RM și legii civile) și contravențională (conform Codului contravențional al RM).

- Șeful statului răspunde penal și contravențional la fel ca și ceilalți *aleși ai poporului*, întrucât aceste forme de răspundere sunt aplicabile tuturor persoanelor cu funcție de demnitate publică.

- Șeful statului răspunde civil, în temeiul Constituției RM și a legii civile, în calitatea sa de autoritate publică, doar pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative individuale (repararea prejudiciilor cauzate prin acte normative fiind exclusă de legea civilă).

- În ceea ce privește *răspunderea disciplinară*, Șeful statului nu poate fi subiect al acestei forme de răspundere juridică, întrucât legislația în vigoare nu prevede nici care ar fi abaterile disciplinare pe care ar putea să le admită acest subiect de drept și nici care ar fi autoritatea competentă pentru aplicarea formei date de răspundere.

- Șeful statului este pasibil de răspundere constituțională în cazurile în care comite fapte grave prin care încalcă prevederile Constituției. Plecând de la faptul că temeiul demiterii servește un delict constituțional, iar drept instanțe competente de aplicarea răspunderii intervine Parlamentul, Curtea Constituțională și poporul, susținem întru totul natura constituțională a răspunderii ce survine și se aplică în asemenea cazuri, chiar dacă legiuitorul nu consacră expres o astfel de formă de răspundere, iar procedura concretă de demitere nu este reglementată concret la nivel de lege⁸⁰.

II. Deputații:

- Deputații ca *aleși ai poporului*, sunt pasibili atât de răspundere personală, cât și colectivă (fiind vorba în acest sens de răspunderea Parlamentului).

- Deputații sunt pasibili de următoarele forme de răspundere juridică personală: *penală* (pentru toate infracțiunile enunțate mai sus), *contravențională* (pentru contravențiile enunțate mai sus), *disciplinară* (pentru abaterile disciplinare prevăzute de Regulamentul Parlamentului) și *constituțională* (pentru încălcarea regimului incompatibilităților); deputații nu pot fi trași la răspundere civilă

⁸⁰ Tataru Gh. *Demiterea – o măsură veritabilă de răspundere constituțională a șefului de stat*. În: *Supremația dreptului*, 2017, nr. 2, pp. 74-75.

(personală) întrucât priviți individual ei nu reprezintă autorități publice, această calitate o au doar cu toții împreună – Parlamentul fiind o autoritate publică colegială.

- Deputații, la fel ca și șeful statului, se bucură de imunitate funcțională (nu răspund pentru opiniile exprimate în exercitarea mandatului) și de inviolabilitate (o procedură distinctă de atragere la răspundere penală și contravențională).

- Răspunderea colectivă a deputaților poate interveni doar în cazul în care Parlamentul adoptă legi neconstituționale (fiind sancționat prin declararea neconstituționalității acestora) sau sunt întrunite temeiurile constituționale pentru dizolvarea acestuia.

- Răspunderea colectivă civilă a deputaților nu este posibilă în cazurile în care prin actele normative adoptate au cauzat prejudicii destinatarilor acestora; în schimb răspunderea civilă colectivă este posibilă pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative individuale.

III. Aleșii locali:

- *Primarii* sunt pasibili de următoarele forme de răspundere juridică: penală (pentru infracțiunile enunțate), contravențională (pentru contravențiile enunțate) și civilă (ca autoritate publică). Primarii, la fel ca și șeful statului, nu pot fi trași la *răspundere disciplinară* (din aceleași considerente);

- *Primarii* sunt pasibili de răspundere constituțională pe temeiurile prevăzute de lege pentru încetarea mandatului înainte de termen și pentru pierderea încrederii colectivității locale, caz în care aceasta are dreptul prin intermediul referendumului local să-i revoce.

- *Consilierii locali/raionali* sunt pasibili de răspundere personală și colectivă, la fel ca și deputații.

- Spre deosebire de deputați, *consilierii locali/raionali* nu răspund disciplinar, întrucât legislația în vigoare nu prevede o astfel de formă de răspundere și nici abaterile disciplinare pentru care ar putea fi aplicată.

- La fel ca și deputații, *consilierii locali/raionali* sunt pasibili de răspundere penală (pentru infracțiunile enunțate), contravențională (pentru contravențiile

enunțate) și constituțională (în cazul întrunirii temeiurilor de încetare a mandatului înainte de termen sau de ridicare a acestuia); aceștia nu pot fi trași la răspundere civilă, întrucât doar privați colectiv (ca consiliu local/raional) reprezintă o autoritate publică.

- Ca autoritate publică colectivă, *consiliul local/raional* este pasibil de răspundere constituțională, fiind posibilă dizolvarea acestuia pe temeiurile prevăzute de lege.

- *Primarul și consiliul local/raional* sunt pasibili de răspundere administrativă pentru activitate administrativă ilegală, sancțiunea aplicabilă fiind anularea actelor administrative ilegale, obligarea la emiterea de acte administrative sau la acțiuni de realizare sau tolerare de către instanța de contencios administrativ (în temeiul legislației administrative).

În concluzie, cu titlu de recomandare, considerăm că pentru definitivarea *teoriei răspunderii aleșilor poporului* este absolut necesară o analiză mai detaliată a cadrului normativ citat pentru a elucida pe lângă elementele comune prin care se aseamănă răspunderea *aleșilor poporului* și deosebirile în materie, calitatea și eficiența legislației din domeniu.

Bibliografie

1. *Codul electoral al Republicii Moldova* nr. 1381-XIII din 21.11.1997. Republicat în: Monitorul Oficial nr. 451-463 din 29-12-2017.
2. Donos V. *Răspunderea demnitarilor aleși potrivit legii-cadru în materie*. În: Justiția – pilon fundamental al edificării statului de drept, conferință științifică cu participare internațională din 19 octombrie 2022, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Bălți: S.n., 2023, pp. 290-298.
3. Donos V. *Reflecții asupra statutului juridic al aleșilor poporului*. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 12, p. 34-48.
4. Donos V., Costachi Gh. *Aleșii poporului în sistemul funcționarilor publici ai statului*. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 11, p. 4-8.

5. Donos V. *Aleșii poporului – categorie distinctă de funcționari publici*. În: Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală, materiale ale conferinței științifice internaționale din 8-9 decembrie 2022, Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2023, p. 123-132.
6. Donos V., Costachi Gh. *Responsabilitatea puterii publice în statul de drept*. În: *Scientific Collection «InterConf»*, (67): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (July 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021, p. 221-235.
7. Donos V., Costachi Gh. *Statutul juridic al aleșilor locali: aspecte problematice*. În: Scientific Collection «InterConf», (74): with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Recent Scientific Investigation» (September 16-18, 2021). Oslo, Norway: Dagens næringsliv forlag, 2021, p. 198-204.
8. *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nr. 158 din 04.07.2008*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-232 din 23.12.2008 (actualizată – 26.07.2018).
9. *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică nr. 199 din 16.07.2010*. În: Monitorul Oficial nr. 194-196 din 05.10.2010 (modificată prin Legea nr. 257 din 16.12.20, MO353-357/22.12.20).
10. TATARU, Gh. *Demiterea – o măsură veritabilă de răspundere constituțională a șefului de stat*. În: *Supremația dreptului*, 2017, nr. 2, p. 68-76.
11. DONOS, V. *Răspunderea ca element al statutului juridic al aleșilor poporului (reglementări normative)*. În: *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2020, nr. 4(44), p. 33-41.

JUSTITIA EST FUNDAMENTUM REGNI

(Justiția este temelia statului⁸¹)

KUCIUK Valeriu

doctor în drept, lector universitar,
președintele Asociației Obștești „Institutul Justiției Constituționale”

vkuchiuk@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

Abstract. *Fără supremația Constituției, spiritul democrației nu va putea triumfa în Moldova,- crede autorul. Autoritățile trebuie să tindă spre consolidarea identității constituționale a cetățenilor și a țării, să depună toate eforturile pentru ca realizările constituționale să pătrundă în conștiința societății moldovenești și să fie transmise urmașilor. Lucru foarte important în special în a. 2024 – an jubiliar pentru constituționalismul moldovenesc.*

Cuvinte cheie: Constituție, justiție, democrație.

Întroducere. Vorbind despre justiția națională, trebuie să vedem ce e important și ce nu, să ținem cont de toate aspectele tematicii în cauză și să pătrundem profund în esența evenimentelor constituționale, subliniind că în sfera justiției totul începe de la justiția constituțională. Este de cugetat asupra stării de lucruri în sistemul justiției, despre problemele actuale ale justiției și sarcinile care urmează să fie îndeplinite în cel mai scurt timp, dar și despre rolul Constituției în depășirea conflictelor politice și a crizelor constituționale.

Despre starea din justiția națională. Provocările sistemului de drept și căile de depășire.

Anul 2023 a fost deosebit de important pentru justiția Republicii Moldova, care a trebuit să depășească un șir întreg de provocări.

⁸¹ Istrati A. Interviu acordat portalului www.noi.md; Kuciuk V. *Justiția moldovenească «a trecut Rubiconul»*, <https://noi.md/md/analitica/valeriu-kuciuk-justitia-moldoveneasca-a-trecut-rubiconul-p-1>, Kuciuk V. *30 de ani ai Constituției – realizări de substanță sau eșec inept?* <https://noi.md/md/interviuri/valeriu-kuciuk-30-de-ani-ai-constitutiei-realizari-de-substanta-sau-esec-inept-p-2>.

Dat fiind că «Justitia est fundamentum regni», vorbind despre justiția moldovenească și starea ei reală, trebuie să ținem cont de toate aspectele subiectului dat – legislative, reformatoare, logistice, interesele diverșilor actori etc., la baza concluziilor fiind puse nu doar acțiunile și opiniile profesioniștilor în domeniu, a colaboratorilor științifici și savanților, dar și pozițiile principiale ale organizațiilor internaționale. Asta ne va permite să vedem și ce e important și ce nu, să ne aprofundăm în esența evenimentelor care au loc în sfera justiției naționale.

Conform Constituției RM, puterea juridică este formată din sistemul justiției, ce include organele judiciare de jurisdicție ordinară, care examinează dosarele civile, penale și administrative, precum și organul de jurisdicție constituțională, care examinează problemele constituționale și efectuează controlul constituțional al legilor și hotărârilor parlamentului, hotărârilor și deciziilor guvernului și decretelor președintelui țării.

Astfel, din ramura judecătorească a puterii în stat face parte Curtea Constituțională (CC), dar și diverse autorități judecătorești ale sistemului judiciar, inclusiv procuratura.

Vorbind despre a. 2023, vedem că aprecierile care au răsunat și în interiorul puterii judiciare, dar și în afara ei, vorbesc despre aceea, că starea de lucruri în justiția moldovenească nu este una strălucită. Putem face această concluzie reieșind dintr-un șir de poziții oficiale, expuse de diferiți experți, de judecătorii înșiși și de asociațiile lor.⁸²

⁸² *Comunicat de presă al Asociației judecătorilor din RM referitor la declarațiile președintelui Parlamentului, Igor Grosu.* Disponibil: <https://ajm.md/comunicat-de-presa-referitor-la-declaratiile-presedintelui-parlamentului-igor-grosu/>; *Document de lucru al Comisiei Europene.* Disponibil: https://mfa.gov.md/sites/default/files/2023_comisia_europeana_pachet_de_extindere_ro.pdf; Reacție la declarațiile premierului Dorin Recean din 13 decembrie 2023. Disponibil: <https://ajm.md/reactie-la-declaratiile-premierului-dorin-recean/>; AJRM și Asociația Judecătorilor "Vocea Justiției" solicită respectarea și executarea Hotărârii Curții Constituționale din 06.12.2022, 12 decembrie 2023. Disponibil: <https://ajm.md/ajrm-si-asociatia-judecatorilor-vocea-justitiei-solicita-respectarea-si-executarea-hotararii-curtii-constituționale-din-06-12-2022/>; Adresarea Asociației Judecătorilor din Republica Moldova, 16 noiembrie 2023. Disponibil: <https://ajm.md/adresarea-asociatiei-judecatorilor-din-republica-moldova/>; Comunicat de presă privind pronunțarea unei hotărâri într-o cauză civilă, 10 octombrie 2023. Disponibil: <https://ajm.md/comunicat-de-presa-privind-pronunțarea-unei-hotarari-intr-o-cauza-civila/>; A fost publicată rezoluția Asociației Europene a Judecătorilor despre situația Justiției din Republica Moldova, 27 septembrie 2023. Disponibil: <https://ajm.md/a-fost-publicata-rezolutia-asociatiei-europene-a-judecatorilor-despre-situatia-justitiei-din-republica-moldova/>; Comunicat al Asociației Judecătorilor din Republica Moldova, 14 august 2023, <https://ajm.md/comunicat-al-asociatiei-judecatorilor-din-republica-moldova/>; Reacția Asociației Judecătorilor din Republica Moldova la declarațiile unor politicieni, 10 august 2023, <https://ajm.md/reactia-asociatiei-judecatorilor-din-republica-moldova-la-declaratiile-unor-politicieni/>; În contextul ultimelor declarații, Asociația

Se referă la întregul șir de probleme principiale ale justiției moldovenești, inclusiv la lipsa unui progres semnificativ în investigarea cazurilor de corupție la nivel înalt și la judecarea cauzelor penale într-o lungă durată de timp, prezența faptelor de amenințări politice deschise la adresa judecătorilor și procurorilor, controlul și selecția personalului judiciar de către politic, inclusiv din străinătate.

A fost recunoscut public faptul, că personalul nedorit din punct de vedere politic trebuie să fie exclus din justiția moldovenească și să părăsească sistemul judiciar, s-a ajuns la aceea că judecătorii și procurorii nu trebuie și la moment nici nu constituie majoritatea în organele de autoadministrare ale sistemului judiciar și a procuraturii, că reformele în justiție sunt continue din anii 90 încoace, aducând haos și imprevizibilitate, iar durata procedurilor judiciare crește pe zi ce trece, ratele scăzute de soluționare a litigiilor juridice și un număr mare de cauze nesoluționate afectează în mod constant eficiența justiției moldovenești. Nu putem trece cu vederea nici demisiile în masă din sistemul justiției și nici ineficiența încercărilor de a restabili încrederea societății în puterea juridică în general, dar mai ales în Curtea Constituțională a RM.

Toate aceste aspecte au fost reflectate în adresările asociațiilor naționale ale judecătorilor, în demersurile publice ale unor ONG, precum și în rezoluțiile unor instituții internaționale. Astfel, în rezoluția din a. 2023 Asociația internațională a judecătorilor critică un șir de evenimente, care au avut loc în țara noastră, și recomandă autorităților moldovene să atragă atenție Recomandării (2010)12 Comitetului de miniștri a Consiliului Europei. În punctul 18 al acestei recomandări se spune: „*La comentarea deciziilor judecătorilor, puterile executive și legislative*

Judecătorilor din Republica Moldova își reafirmă ferm angajamentul față de o justiție puternică și independent, 2 august 2023, <https://ajm.md/in-contextul-ultimelor-declaratii-asociația-judecatorilor-din-republica-moldova-isi-reafirma-ferm-angajamentul-fata-de-o-justitie-puternica-si-independenta/> ; Atac grav împotriva reformei justiției. Solicităm susținerea comunității juridice naționale și internaționale, 2023-09-19, <https://www.voxjust.md/feed/71>; Reacția asociației judecătorilor ”vocea justiției” la declarațiile unor politicieni și ale unor jurnaliști ce vizează deciziile Curții Supreme de Justiție, 2023-08-03, <https://www.voxjust.md/feed/70> ; Declarația Asociațiilor de judecători privind reforma justiției, 2023-03-10; <https://www.voxjust.md/feed/67>; Apel de solidarizare pentru independența judecătorilor din Republica Moldova, 2022-11-18, <https://www.voxjust.md/feed/64>; Îndemn de solidarizare pentru independența justiției în legătură cu refuzul Președintelui Republicii Moldova numirii în funcție a judecătorilor, 2022.06.07, <https://www.voxjust.md/feed/58> ; Opinia Asociației Judecătorilor ”Vocea Justiției” referitor la Conceptul privind evaluarea extraordinară a judecătorilor și procurorilor, 2021-11-23, <https://www.voxjust.md/feed/56> . AJRM a adus la cunoștința membrilor.

ar trebui să evite critici, care ar putea submina independența sau încrederea publicului în sistemul judiciar. De asemenea, ar trebui să evite acțiuni, care pot pune sub semnul întrebării disponibilitatea lor de a respecta deciziile judecătorilor, cu excepția declarării intenției lor de a face apel”.

Așadar, instituțiile internaționale consideră inacceptabil ca fiecare judecător să fie bănuțit de corupție, și recomandă excluderea acuzațiilor publice ale funcționarilor în adresa judecătorilor concreți, dar și a sistemului judiciar al țării, care subminează încrederea față de sectorul justiției și a unor judecători aparte.

Aceste recomandări subliniază că sunt posibile procedurile de verificare a judecătorilor, dar numai în circumstanțe excepționale, cum ar fi trecerea de la guvernarea autoritară la cea democratică.

În plus, Asociația europeană a judecătorilor a menționat, că în ultimii ani unele țări au susținut existența altor „circumstanțe excepționale” pentru a introduce sisteme de verificare.

Totodată, în opinia Asociației internaționale a judecătorilor, asemenea situații nu trebuie să aibă loc în sistemele judiciare naționale. Asociația europeană a judecătorilor a recomandat revizuirea abordărilor care influențează independența puterii judiciare în Moldova, reieșind din punctele respective. În opinia noastră, aceasta este aprecierea reală a întregului sistem de vetting și prevetting, implementat în justiția moldovenească de la 2022 încoace.

Asociațiile judecătorilor din Moldova, care în mod repetat s-au pronunțat împotriva reformei justiției începând cu a. 2022, în special vizând noile norme legislative și mecanismele de evaluare prealabilă și de atestare a judecătorilor, în declarațiile lor au subliniat de multe ori, că reforma justiției efectuată în acest mod duce la politizarea acesteia, indiferent de bunele intenții, declarate la început. De aceea restabilirea principiilor supremației legii și asigurarea democrației adevărate indispensabil ține de restabilirea independenței și integrității puterii judiciare, garantarea eficienței mecanismelor și eliminarea oricăror condiții care pot afecta independența sistemului justiției sau care îl pot slăbi.

Reieșind din aceste circumstanțe și în temeiul aprecierii date de Asociația internațională a judecătorilor, anul 2023 poate fi considerat anul, în care justiția moldovenească «a trecut Rubiconul» - a ajuns să fie controlată politic.

În același timp, este de menționat, că în acest an în sistemul justiției a fost depusă multă muncă și eforturi. Și pentru a obține rezultate, dar și pentru a înfăptui, iar în unele cazuri a imita, actul justiției.

Trebuie să subliniem principial, că justiția nedreaptă (justiția selectivă, justiția pentru aleși etc.) nu este și nu poate fi o justiție cu adevărat legală. Anume așa este scris în art. 1 partea (3) din Constituția RM, unde este stipulat clar că «*Republica Moldova este un stat democratic de drept în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, [...] justiția [...] sunt cele mai înalte valori și sunt garantate*».

De asemenea, este de reținut că oamenii din sistemul judecătoresc și-au făcut datoria. Și despre aceea, că în a. 2023 s-a muncit mult, vorbesc și datele statistice disponibile la moment pentru perioada 1 ianuarie - 30 septembrie 2023.

Conform legii speciale, în sistemul judecătoresc al țării trebuie să activeze 504 judecători, în 2023 de fapt au activat 362 de judecători, care au avut în 9 luni la examinare 288919 cauze, adică circa 800 de dosare la un judecător. Și dacă ținem cont de faptul, că fiecare dosar are cel puțin 2 părți, atunci circa 600 mii de persoane au trecut pragul judecătoriilor și au apelat la justiția națională.

Așa, reieșind din faptul că în 9 luni au fost total încheiate 179100 cauze, putem înțelege că cel puțin 358200 persoane au primit verdictul instanței.

Astfel, se poate de concluzionat, că în fiecare an mai bine de jumătate de milion de persoane ține calea justiției, deci este ușor de înțeles importanța și valoarea actului justiției. De aceea, imaginea justiției, dar și a fiecărui judecător, este un factor important pentru buna funcționare a autorităților de stat, a ordinii de drept, a regimului constituțional, a însăși statului Republica Moldova.

Privind starea de fapt a justiției constituționale. Despre Curtea Constituțională.

La Curtea Constituțională anul a fost mai puțin productiv, însă el a fost marcat de multe inovații juridice, schimbări în legislație, s-au luat decizii importante pentru formarea puterii de stat și a ordinii de drept în țară și s-au format noi practici judiciare în procesul examinării cauzelor de contencios constituțional.

Dacă privim statistica anuală, atunci în a. 2023 Curtea Constituțională a primit spre examinare 280 de adresări, a adoptat 24 de hotărâri și 196 de decizii privind inadmisibilitatea sesizărilor înregistrate de Curte; a elaborat 2 avize pe marginea a două proiecte de legi de modificare a Constituției (unul referitor la incompatibilitatea deputatului și unul referitor la imunitatea deputatului); a formulat 7 adrese către Parlamentul Republicii Moldova cu solicitarea modificării prevederilor unor acte legislative în conformitate cu considerentele expuse de Curte.

Asta în timp ce din cele 24 de hotărâri adoptate de Curte, 4 au fost de validare a unor mandate de deputat, una este o hotărâre de adoptare a raportului de activitate pe a. 2022; 2 – alegerea președintelui Curții; 10 – excepții de neconstituționalitate și în 7 cazuri s-a efectuat controlul de constituționalitate a actelor normative.

E de menționat, că anul trecut se remarcă în practica exercitării justiției constituționale, formate de-a lungul deceniilor.

Astfel, la 24 noiembrie 2023 a fost numit și al șaselea judecător CC, care a absentat cca 3 ani. Curtea a devenit completă și plenipotențiară, or pe parcursul acestor 3 ani, în mediul specialiștilor în drept plana insistent un set de întrebări. Dacă Constituția prevede că CC constă din 6 judecători, de ce cca 3 ani au activat doar 5? Poate oare CC lucra cu doar 5 judecători, dacă în Constituție este stipulate clar că în componența ei intră 6 judecători? De ce instituțiile statului nu-și exercită competența ani de zile? Să fie oare legitime hotărârile Curții, dacă ea nu are completul legal stabilit de Constituție? Or, cvorumul legal se calculează de la numărul legal al judecătorilor Curții – șase la număr. Inexistența numărului legal al judecătorilor subminează legalitatea cvorumului, a deliberării și respectiv a hotărârii adoptate!

O astfel de pauză exagerată, generată de neexercitarea de către autoritățile centrale de stat a competențelor prevăzute de lege, este inexplicabilă. Putem

presupune, că timpul și cercetătorii încă se vor pronunța la acest subiect de provocare juridică.

Un alt subiect incitant al anului 2023 a fost examinarea neconstituționalității unui partid politic, pentru prima dată Înalta Curte a efectuat controlul constituționalității unei entități politice. Cu titlu de principiu, Curtea a mers mult înainte, a constituit un precedent constituțional și a format o practică jurisdicțională bazată pe multe semne de întrebare. Cunoaștem că această cauză se află la CtEDO.

Vom mai menționa, că de două ori în același an (la 25 aprilie și la 10 noiembrie 2023), s-au desfășurat alegeri ale președintelui Curții Constituționale, în urma cărora, cu majoritatea voturilor judecătorilor constituționali, a fost ales președintele Curții.

Tot în acest context, este de menționat declarația unui nou președinte ales al Curții Constituționale, care în adresarea sa publică a subliniat că *„există principii, fără respectarea cărora curțile constituționale își pierd din legitimitate, fiind afectată inclusiv imaginea lor de gardieni efectivi ai drepturilor fundamentale”*.

Este o situație incertă, fiindcă nu putem ști ce s-a avut în vedere, dar prin însăși faptul că există o așa declarație, aceasta este una semnificativă.

Referitor la alte provocări în înfăptuirea justiției constituționale în Republica Moldova, este de subliniat că în a. 2023, justiția constituțională a făcut față tuturor provocărilor, inclusiv celor care au încercat să pună presiune pe Curte – cum ar fi manifestațiile stradale din fața Curții în perioada ședințelor de examinare a unor sesizări privind exercitarea controlului de constituționalitate. Dar putem menționa, că indiferent de natura provocărilor, judecătorii Curții și-au exercitat plenipotențiar competențele sale, au activat și sau manifestat prompt și expeditiv în calitatea lor de unica autoritate de jurisdicție constituțională a Republicii Moldova.

De aceea, în contextul celor spuse mai sus, vom sublinia că activitatea CC este atent monitorizată de organismele statale și nestatale, de către teoreticieni și practici, deciziile ei le analizează și le comentează specialiștii în drept constituțional, le

studiază studenții universităților, le difuzează mass-media, le examinează anumite organisme internaționale, le discută întreaga societate moldovenească.

Deosebit de important este faptul, că la activitatea Curții Constituționale se realizează întregul sistem de drept național, întreaga justiție. De aceea justiția constituțională a fost și este în continuare cununa justiției înfăptuite în Republica Moldova. Și ar fi bine, ca această diademă să fie una fără pete și fără bijuterii false.

Printre sarcinile Institutului justiției constituționale (IJC) este reacția sa la manifestările de nerespectare a supremației Constituției și la atacurile la ordinea constituțională

Institutul Justiției Constituționale este o asociație nepolitică și non-guvernamentală, care unește juriști de cel mai înalt nivel profesional, inclusiv din mediul academic și universitar. Printre ei este dl S. Pavlovschii, fost judecător CtEDO, dl D. Pulbere, fost președinte al Curții Constituționale, dl P. Răilean, fost judecător al Curții Constituționale, academicianul Gh. Costachi, doctor habilitat în drept, profesor, dl Gh. Avornic, doctor habilitat în drept, profesor, dl V. Zaporozjan fost judecător al Curții Constituționale și alte personalități notorii, cunoscute și respectate în țara noastră.

O veche zicală spune: „*dacă vrei să mergi repede, du-te singur, dacă vrei să mergi departe – mergi în echipă*”. Trebuie să menționez că la IJC este o echipă perfectă și vreau să mulțumesc în parte fiecărui membru al ei.

Avem mult de lucru, mai ales în contextul jubileului de 30 de ani ai Constituției RM. Avem certitudinea că ne așteaptă multe evenimente minunate.

Este adevărat că una din sarcinile noastre statutare – cea mai principală și poate cea mai importantă, este de a promova valorile constituționale și supremația Constituției. Ne-am dorit și ne dorim ca Constituția să fie cu adevărat Legea supremă. Or, fără aceasta, fără supremația Constituției, nu poate triumfa în statul moldovenesc spiritul democrației și al statului de drept.

Cu referire la nerespectarea supremației Constituției și atacurile la ordinea constituțională, există într-adevăr probleme. De fapt, astfel de cazuri ar trebui să

deranjeze și autoritățile statului și organismele sociale – sindicatele, partidele politice și structurile neguvernamentale, dar și societatea în ansamblu. Deoarece sau Constituția este sacră și de ea se conduce întreaga țară sau ea aparține doar unora, care o respectă după bunul lor plac.

În opinia Consiliului IJC, Principiul de supremație a Constituției a fost sfidat, când printr-o lege ordinară s-a stabilit revizuirea Constituției. Or, textul constituțional poate fi modificat doar strict conform procedurii stabilite expres în Constituție. Constituția anume pentru astfel de cazuri stabilește expres în art. 7 – nici „o lege, și nici un alt act juridic, care contravine prevederilor Constituției, nu are putere juridică”!

Privind ideea de consolidare constituțională a țării prin

1. orientarea strategică a țării spre integrarea europeană,

2. includerea în Constituția Moldovei a ideologiei de integrare europeană.

Pentru început vom puncta că organizarea unui referendum privind opțiunea cetățenilor de a adera la Uniunea Europeană nu este contrară dreptului constituțional și celui parlamentar. Or, dreptul de a organiza referendumuri republicane este prescris și în Constituție și în Codul electoral nr. 325/08.12.2022. În funcție de natura juridică a problemelor supuse referendumului, referendumurile republicane pot fi constituționale, legislative și consultative.

Cu referire la componenta ideologică. În opinia noastră, stabilirea în Constituție a unei ideologii anume (europeană, eurasiatică, pan-europeană sau CSI-onistă etc.), contravine nu numai Constituției, ci și spiritului ei. Introducerea unei ideologii oarecare în Legea Supremă necesită modificarea art. 5(2) din Constituție, care spune: «*Nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului*».

Totodată, pornind de la cele expuse, considerăm că subiectul cedării suveranității și independenței statului moldovenesc, trebuie privit prin prisma art.142 alin.(1) și (2) din Constituție, care stabilește expres că „*Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin*

referendum, cu votul majorității cetățenilor înscriși în listele electorale. Nici o revizuire nu poate fi făcută, dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora.”

Privind conceptul de neutralitate a statului și compatibilitatea principiului neutralității permanente cu militarizarea țării

Astăzi în spațiul public se duc lupte grele privind neutralitatea RM. Pozițiile expuse sunt foarte contradictorii și generează o întreagă palitră de opinii, de la rigiditatea absolută a înțelegerii termenului de *neutralitate*, la punctul de vedere non-sens, conform căruia *neutralitatea* poate fi realizată doar în cadrul unui bloc militar.

Din punct de vedere științific, fiecare opinie are dreptul la viață.

În același timp, este cert că un stat neutru este obligat să-și asigure singur securitatea, or proclamarea neutralității nu înseamnă că un stat oarecare este obligat să-i ofere Moldovei careva garanții ale suveranității, a integrității teritoriale, a independenței etc. În acest sens este evident că neutralitatea nu conține angajamente externe pentru soluționarea, de către cei care recunosc neutralitatea proclamată, problemelor existențiale ale statului care pot apărea în cazul unei agresiuni militare.

Totodată, este cazul să recunoaștem că expedierea contingentelor militare la misiuni internaționale militare, inițiate de diverși actori internaționali, nu a oferit nici pe intern cetățenilor RM, dar nici pe extern comunității internaționale, poziții de principiu ale Republicii Moldova ca stat neutru cu o neutralitate permanentă proclamată. Precum nu aduce plusvaloare conceptului constituțional de *neutralitate*, nici acordul de colaborare, încheiat de RM cu un bloc militar.

Ar putea fi aduse și mai multe argumente de natură juridică la acest capitol, inclusiv declarațiile unor factori de conducere privind intenția RM de a deveni furnizor de securitate regională și privind obligativitatea intrării Moldovei într-un bloc militar occidental.

Noi credem că anume o atare stare a lucrurilor generează o vulnerabilitate specifică, căci în acest caz vorbele și faptele nu coincid cu principiul neutralității permanente a țării.

Mai mult, în anumite condiții anume acest curs poate deveni sursa instabilității și a riscului, poate chiar a amenințării pentru țările vecine. Unii savanți văd în statele neutre doar niște consumatori de securitate.

Avem certitudinea că un stat cu adevărat neutru, în esența sa, nu poate fi o amenințare pentru alte state, fiindcă nu are o concepție militară agresivă, nu dispune de forțe armate numeroase și bine pregătite, nu dispune de armament și echipament militar modern și eficient, nu dispune de resurse suficiente (umane, financiare sau de alt ordin) pentru a-și asuma rolul de agresor și nu dispune pe intern de o susținere/opinie publică care ar servi drept platformă de sprijin în careva politici militare agresive.

E de menționat, că în lume nu se cunoaște un precedent, în care un stat neutru ar fi amenințat sau agresat militar un alt stat.

Ce-i adevărat, unii cercetători, care analizează subiectul în cauză din punctul de vedere al securității naționale, cred că textul art.11 al Constituției compromite statutul de neutralitate permanentă și demonstrează doar caracteristici restrictive ale politicii de neutralitate, spre care se tinde, și argumentează astfel necesitatea militarizării și respectiv a modernizării cursului militar-politic al RM. Argumentele aduse vizează creșterea nivelului de conflictualitate în spațiul european post-sovietic, incertitudinea transnistreană, dar și conflictul militar din Ucraina.

De acord, toate acestea într-adevăr formează o dilemă – sau creștem capacitatea de apărare a RM, sau sporim implementarea unui model de neutralitate, care să ne asigure securitatea în condițiile dificile ale realităților geopolitice, în condițiile unor riscuri noi apărute.

De aceea vom sublinia, că la temelia apariției principiului neutralității în Constituția RM stau cele 2 declarații fundamentale de constituire a RM – *Declarația de Suveranitate* și *Declarația de independență*.

Așa, în *Declarația de Suveranitate* din 1990 este statuat expres că „RM se declară stat demilitarizat”. Acest principiu existențial precum este și cel al independenței RM, a fost ulterior dezvoltat în prevederile art. 11 din Constituție. Și

conceptul de *neutralitate* în coroborare cu alte prevederi ale Constituției, ține de conceptul suveranității.

Astfel, insistăm asupra faptului că un stat neutru operează prin prisma a două categorii politico-juridice distincte, și anume: prima - statutul juridic de neutralitate permanentă, stipulat în Constituție și legislația națională și posibil internațională, și a doua – politica de neutralitate, care presupune capacitatea de a aplica principiul proclamat al neutralității permanente, iar împreună ele cresc crește importanța poziției oficiale și a acțiunilor statului și autorităților sale în raporturile bilaterale și multilaterale cu alte state.

Analizând discuțiile publice la subiectul dat, apare impresia, metaforic vorbind, că chiar dacă subiectul discuției sunt avioanele, dialogul se poartă exclusiv despre submarine și, în final, ajungem să măsurăm kilogramele cu metru.

Așa, se uită că norma constituțională privind neutralitatea permanentă necesită a fi respectată. Or, autoritățile statului nu trebuie să promoveze neutralitatea lui cu armele în mâini pe câmpuri de luptă străine, sau să fie instituit în țară regim excepțional cu durata de ani, atunci când alte state au conflicte militare pe teritoriul său sau între ele etc.

Reieșind din cele expuse, putem conchide că statutul juridic de neutralitate permanentă a RM reprezintă piatra de temelie a securității naționale, dar și principiul fundamental al statului în promovarea intereselor naționale și pe plan intern și pe cel extern.

În concluzie, este de constatat că principiul neutralității permanente a RM statuat în Constituție este incompatibil cu principiul militarizării.

Totodată, neutralitatea permanentă obligă statul moldovenesc la o poziție și la o politică permanent neutră pe plan intern și internațional.

În baza statutului constituțional de neutralitate permanentă, statul moldovenesc are obligația obiectivă să promoveze o politică pacifistă, de neadmitere a implicării sale în conflicte și/sau războaie, de neparticipare la uniuni și/sau blocuri militare, de renunțare la orice formă de cooperare/colaborare cu acestea, de neadmitere a

amplasării pe teritoriul său a bazelor militare străine și de alt gen, indiferent de destinația proclamată, precum și să nu încheie tratate internaționale, care ar favoriza declanșarea conflictelor sau a războaielor, implicarea sub orice formă de partea unor state beligerante.

În același context, mai trebuie să ținem cont de particularitățile neutralității permanente a RM. Clauza neutralității permanente din Constituție este una care obligă puterea de stat la o poziție pacifistă și pe plan intern și pe cel extern și aceste obligațiuni au caracter permanent. În același timp, statutul constituțional al neutralității permanente nu pune puterea de stat în fața alegerii: militarizare sau neutralitate. Acest statut generează apariția unor drepturi și obligații, care necesită a fi întărite prin acorduri bilaterale sau multilaterale și nu permite alinierea la răspunsurile colective ale blocurilor militare sau ale statelor în cazul provocărilor de securitate, dar în același timp el reprezintă în sine un instrument de securitate în fața amenințărilor politice și militare. Plus, la acestea, politica de neutralitate permanentă multiplicată de demilitarizare, duce la sporirea capacității statului prin economii bugetare permanente.

Dat fiind că în lume au loc schimbări globale și anume trecerea sistemului internațional de la ordinea unipolară la cea multipolară, dar și apariția, în legătură cu aceasta, a unor riscuri internaționale sporite, în opinia noastră toate acestea împreună fac ca neutralitatea stabilită constituțional să fie cea mai bună soluție pentru securitatea statală, conciliere, coeziunea socială și unitatea națională a Republicii Moldova.

În opinia noastră, anume axarea RM pe principiul neutralității permanente și a demilitarizării oferă garanții că RM nu va deveni stat-membru al unei entități politico-militare; fortifică securitatea națională; conduce la retragerea forțelor militare străine de pe teritoriul ei; crește capacitatea de prevenire și contracarare a noilor riscuri și amenințări; contribuie la stabilitatea, dezvoltarea și prosperitatea țării noastre.

Este de menționat că subiectul neutralității Republicii Moldova ca principiu constituțional al statului nostru a fost dezbătut fundamental de cercetătorii științifici de la Institutul Justiției Constituționale în cadrul conferinței științifice din 13 octombrie 2023 „Neutralitatea Republicii Moldova – paradigmă cu valoare constituțională”⁸³.

Reieșind din interesul publicului larg pentru neutralitatea RM, considerăm că mai multe dezbateri publice la acest subiect în mediul academic și didactic național, mai multe dialoguri publice în mass-media, vor elucida adevărul științific și vor veni să satisfacă cererea societății pe această dimensiune, oferind soluții argumentate și motivate din punct de vedere juridic.

Analiza activității jurisdicționale a Curții Constituționale și a judecătorilor constituționali ca sarcini ale Institutului Justiției Constituționale

Institutul Justiției Constituționale într-adevăr urmărește și analizează activitatea CC, care este reglementată prin titlul V, articolele 134-140 din Constituție și prin Legea nr. 318-XIII din 13 decembrie, 1994 „Cu privire la Curtea Constituțională” și Codul jurisdicției constituționale nr. 502-XIII din 16 iunie 1995, care stabilesc clar statutul juridic, limitele de competență și principiile organizării și funcționării Curții Constituționale.

Spre deosebire de instanțele judecătorești de drept comun, Curtea Constituțională este unica autoritate jurisdicțională, care examinează în exclusivitate probleme de drept, efectuează controlul constituționalității actelor normative adoptate de Parlament, de Președintele Republicii Moldova și Guvern. Curtea activează conform propriei jurisdicții, în baza principiilor independenței, colegialității, legalității și publicității, dispune de autonomie financiară și de buget propriu, care se include distinct în bugetul de stat.

Vorbind despre activitatea de 29 de ani a Curții, este de menționat că astăzi nimeni nu pune la îndoială importanța, necesitatea și eficiența Curții. Deși în acest

⁸³ Materialele conferinței științifice din 13.10.2023 „Neutralitatea Republicii Moldova – paradigmă cu valoare constituțională”, Chișinău, 2023. Disponibil: <https://ij.md/wp-content/uploads/2023/12/Tribuna-constitucionala-Materialele-Conferintei-din-13.10.23.pdf>.

răstimp la guvernarea țării s-au perindat mai multe forte politice cu diferite programe și ideologii, la modul general Curtea Constituțională a demonstrat continuitate și consecvență, de regulă a emis decizii înțelepte și bine motivate în baza Constituției și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte. Ea a format și astăzi dispune de o bogată practică jurisdicțională proprie.

Pe parcursul acestor ani, în atenția Curții Constituționale permanent s-a aflat un șir de probleme, ce țin de drepturile și libertățile fundamentale ale omului, pentru respectarea cărora Curtea s-a pronunțat ferm în conformitate cu litera și spiritul Legii Supreme.

Putem spune că și în teorie, dar și în practica de drept a Curții, s-au aplicat și tot mai distinct se aplică principiile democratice și valorile sociale supreme. Prin activitatea sa jurisdicțională, Curtea contribuie substanțial la excluderea discriminării, respectarea demnității omului, lichidarea abuzurilor din partea autorităților publice și stabilirea unor limite rigide pentru restricționarea drepturilor cetățenilor, afirmarea principiului răspunderii statului în fața cetățenilor, respectarea criteriului proporționalității între delict și răspundere etc.

În același timp, este de remarcat și dorința politicianilor de a ține la control autoritatea publică de jurisdicție constituțională. Nu în zadar s-a ajuns și la hotărâri de Parlament, prin care s-a declarat captivitatea statului, dar și captivitatea Curții Constituționale, fiind exprimate voturi de neîncredere atât Curții, cât și judecătorilor constituționali concreți⁸⁴.

În aceste hotărâri, Parlamentul indică că CC a participat la capturarea statului de către regimul oligarhic și la tentativa de uzurpare a puterii în stat; a ignorat circumstanța existenței în Parlamentul Republicii Moldova a majorității parlamentare absolute formalizate, confirmate prin Hotărârea Parlamentului nr.46/2021; a deraiat și a ignorat propria jurisprudență, prin care a statuat că în cazul în care este constituită o majoritate parlamentară absolută formalizată, Președintele

⁸⁴ Hotărârea Parlamentului RM nr. 39 din 08.06.2019 pentru adoptarea Declarației cu privire la recunoașterea caracterului captiv al statului Republica Moldova, Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Declarației cu privire la recunoașterea caracterului captiv al Curții Constituționale nr. 68 din 23.04.2021.

Republicii Moldova este obligat să desemneze candidatul înaintat de această majoritate pentru funcția de Prim-ministru; a admis examinarea sesizării referitoare la constatarea circumstanțelor privind dizolvarea Parlamentului în pofida caracterului ei inadmisibil și a sesizat drept instrument optim pentru atingerea ilegală a obiectivelor art. 85 alin.(2) din *Constituția Republicii Moldova*; a ignorat practicile constituționale internaționale, în special Avizul Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept CDL-AD(2019)012, și a permis Președintelui Republicii Moldova dizolvarea Parlamentului în calitate de sancțiune în ultimă instanță, în pofida existenței tuturor elementelor necesare pentru investirea Guvernului.

Hotărârile date ale Parlamentului ridică o întrebare-cheie, pusă nu numai de clasa politică sau de către unii reprezentanți ai societății civile, dar și de publicul larg – cum depolitizăm justiția din Republica Moldova? Or, politizarea justiției conduce la injustiție, inclusiv la neexecutarea hotărârilor CtEDO. Așa, în cazul Stoianoglo versus Republica Moldova, în decizia sa Curtea Europeană a făcut o constatare foarte importantă: nu doar că A. Stoianoglo a fost lipsit de dreptul la un proces echitabil, dar și că autoritățile statului au încălcat însăși esența dreptului. Este elocventă cu referire la acest caz și aprecierea fostului președinte al Curții Constituționale A. Tănase, care a calificat aceasta ca o bătaie de joc⁸⁵.

Este de recunoscut, că starea de fapt indică imperativ necesitatea de a reglementa în așa mod procesul de executare a Hotărârilor CtEDO, care să nu depindă de voința politicului pentru a fi executate.

Privind apelul public al Institutului Justiției Constituționale către Parlament cu privire la inadmisibilitatea introducerii unor amendamente la Constituție pe cale neconstituțională

⁸⁵ Alexandru Tănase despre cazul Stoianoglo: și-au bătut joc de un om. Deliberat au încălcat legea: https://www.ipn.md/ro/alexandru-tanase-despre-cazul-stoianoglo-si-au-batut-joc-7978_1100317.html#ixzz8V7ItVs72.

În a. 2023 legislativul a revizuit Constituția printr-o⁸⁶ lege organică, adoptând legea fără a parcurge procedurile stabilite de norma constituțională în Titlul VI.

Potrivit articolului I din Legea adoptată, în textul actelor normative adoptate de Parlament cuvintele „limba moldovenească”, la orice formă gramaticală, se substituie cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare, iar cuvintele „limba de stat”, „limba oficială” și „limba maternă”, la orice formă gramaticală, în cazul în care se are în vedere limba de stat a Republicii Moldova, se substituie cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare.

Ca rezultat, aplicarea articolului I din Legea nr. 52 din 16 martie 2023 a dus la modificarea a cinci alineate din patru articole ale Legii Fundamentale. Astfel, au fost modificate prin substituirea (reformularea) unui text cu alt text articolele 13 alin. (1) (limba de stat, funcționarea celorlalte limbi), 35 alin. (3) (dreptul la învățătură), 78 alin. (2) (alegerea Președintelui Republicii Moldova), 118 alin. (1) și (2) (limba de procedură și dreptul la interpret) din Constituție.

Este de subliniat că o astfel de abordare denotă o sfidare a regimului constituțional. Or, potrivit prevederilor articolului 72 alin. (2) din Constituție, revizuirea Constituției se face prin adoptarea unei legi constituționale, iar orice intervenție directă în textul Constituției poate avea loc doar cu respectarea strictă a prevederilor articolelor 141, 142 și 143 din Constituție.

Așa, revizuirea Constituției s-a făcut printr-o modalitate neconstituțională, a avut loc în lipsa discuțiilor publice, a implicării și aprecierii publice respective, inclusiv în mediul academico-didactic, al constituționaliștilor, profesioniștilor și juriștilor, a avocatului poporului, dar și al tuturor celor, care prin definiție trebuie să stea la straja ordinii de drept și a regimului constituțional. Această indiferență publică este cultivată și de o parte a mass-mediei. Or, încălcarea deschisă a prevederilor constituționale, indică o gravă problemă de înțelegere a realității

⁸⁶ Legea nr. 52 din 16-03-2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136084&lang=ro.

constituționale, semnaleză starea în care se află capacitatea de rezistență a societății la provocările de natură constituțională cu care se confruntă statul moldovenesc.

IJC și-a pronunțat deschis poziția în demersul său public din 16 martie 2023 către Parlamentul Republicii Moldova, dar și către toate autoritățile publice ale statului, precum și către societatea civilă din Republica Moldova⁸⁷.

În demersul său analitic, Institutul Justiției Constituționale a menționat că modificarea Legii Supreme s-a făcut cu încălcarea mai multor reguli de procedură a controlului constituțional, pe care le voi enumera mai jos:

- legea de modificare a textului Constituției nu este o lege constituțională (așa cum o cere art. 72 alin. (2) și art. 141 alin. (2) din Constituție);

- inițiativa de revizuire a Constituției nu a fost înaintată de numărul necesar de deputați (34) – au semnat inițiativa doar 28 de deputați (nefiind întrunită cerința din art. 141 alin. (1) lit. b) din Constituție);

- proiectul de lege nu a fost însoțit de avizul Curții Constituționale (obligatoriu în virtutea art. 135 alin. (1) lit. c) și art. 141 alin. (2) din Constituție);

- revizuirea constituțională este operată pe durata stării de urgență (fapt interzis de prevederile art. 142 alin. (3) din Constituție);

- la adoptarea legii nu a fost respectat termenul de 6 luni de la data prezentării inițiativei de revizuire (așa cum prevede art. 143 alin. (1) teza I din Constituție);

- legea a fost adoptată cu doar 56 de voturi din cele 67 necesare, adică 2/3 din deputați (fiind astfel încălcată cerința prevăzută de art. 143 alin. (1) teza a II-a din Constituție);

- legea intervine cu modificări tehnice în textul constituțional (procedeu nepermis de normele de revizuire constituțională).

Institutul Justiției Constituționale a îndemnat Parlamentul, care se află în serviciul poporului, să respecte întocmai supremația Constituției RM, să înceteze

⁸⁷ Institutul justitiei constitutionale organizeaza o conferinta de presa cu genericul „Suprematia Constitutiei si statul de drept”. <https://ij.md/md/institutul-justitiei-constitutionale-organizeaza-o-conferinta-de-presa-cu-genericul-suprematia-constitutiei-si-statul-de-drept/>, https://rlive.md/institutul-justitiei-constitutionale-organizeaza-o-conferinta-de-presa-cu-genericul-suprematia-constitutiei-si-statul-de-drept/?doing_wp_cron=1681421195.4466030597686767578125.

procedura legislativă privind proiectul de lege nr. 35/2023, să inițieze și să revizuiască textul Legii Supreme în strictă conformitate cu normele constituționale privind supremația și securitatea Constituției RM prin introducerea modificărilor respective în textul constituțional.

Institutul Justiției Constituționale a adresat și un apel public către întreaga societate din Republica Moldova cu îndemnul la implicare activă, corectă și responsabilă, cu solicitarea ca toate autoritățile publice ale statului să-și desfășoare activitatea în strictă conformitate cu legea și Constituția Republicii Moldova.

Este de sperat că adresările noastre, semnate de persoane notorii în domeniul jurisprudenței, până la urmă să ajungă la cei care au responsabilitatea publică de a governa această țară și să-i ajute în adoptarea deciziilor, menite să apere interesul național și să promoveze ordinea și prosperitatea Republicii Moldova.

Despre inițiativele Institutului Justiției Constituționale

În septembrie 2023, Institutul Justiției Constituționale a ieșit cu inițiativa de a da unei străzi din capitală numele lui Victor Pușcaș – un reputat constituționalist, unul dintre autorii Constituției, fost președinte al CC.

De asemenea, s-a propus autorităților centrale ale statului și Primăriei Chișinău, de a atribui denumirea «Suarul Constituției» teritoriului din fața clădirii Parlamentului.

Această inițiativă de atribuire a denumirii «Suarul Constituției » terenului din fața clădirii Parlamentului, este inițiativa regretatului V. Pușcaș din a. 2023. Atunci, s-a mers la conducerea Primăriei Chișinău, s-au depus demersuri și actele necesare aferente.

Astăzi suntem în așteptare. Este de repetat și în anul 2024 demersurile IJC în adresa tuturor instituțiilor centrale de stat.

Exprimăm convingerea că Scuarul Constituției în fața Parlamentului ar fi un gest simbolic de apreciere și respect societal față de Legea Supremă.

Este de menționat cu mare tristețe că anul 2023 a fost și anul soldat cu trecerea în veșnicie a domnului Victor Pușcaș, personalitate notorie în jurisprudența

națională, votant al *Declarației de independență a Republicii Moldova*, coautor al textului *Constituției Republicii Moldova*, patriarh și arhitect al sistemului de drept și al justiției naționale, una dintre cele mai proeminente personalități ale Moldovei.

Numele lui este binecunoscut nu numai juriștilor, ci și altor categorii de cetățeni: funcționari de stat de diferit nivel, politicieni, activiști ai societății civile, jurnaliști, oameni de creație și, desigur, oameni simpli, nu numai în țara noastră, dar și peste hotarele ei.

Activitatea regretatului V. Pușcaș a fost extrem de eficientă – fapt demonstrat prin cariera sa profesională: judecător popular (pe timpul sovietic), membru al Curții Supreme de Justiție, președinte al Curții Supreme de Justiție, membru și președinte al Consiliului Suprem al Magistraturii, președinte al Curții Constituționale.

În același timp, doctorul în drept și conferențiarul universitar Victor Pușcaș a publicat peste 11 monografii, 175 de studii și articole științifice publicate în reviste de specialitate, sub redacția sa au fost editate 21 de culegeri și materiale ale conferințelor științifico-practice, simpozioane și sesiuni științifice naționale și internaționale petrecute, fiind pe parcurs editate peste 100 de comentarii, note, comunicări și recenzii la acte normative, documente și lucrări de specialitate. Testamentul său științific în domeniul juridic va fi benefic pe viitor încă pentru multe generații de juriști.

Cu un destin glorios, unic și eficient, regretatul Victor Pușcaș a fost și va fi pentru totdeauna omul care și-a consacrat viața jurisprudenței Moldovei, a promovat prin forța exemplului propriu dragostea de adevăr și dreptate ca valori supreme, precum și știința juridică ca mod de realizare.

În același context, vom menționa, că regretatul Victor Pușcaș a fost și fondator, dar și președintele Consiliului IJC.

Astfel, reieșind din meritele sale față de Republica Moldova, Institutul Justiției Constituționale a ieșit cu inițiativa respectivă de a da unei străzi din capitală numele lui Victor Pușcaș. La moment autoritățile locale sunt sesizate.

Este necesară perseverența pentru a traduce în viață această minunată inițiativă.

Privind aniversarea a 30 de ani ai Constituției

Institutului Justiției Constituționale *preconizează organizarea mai multor evenimente, de la expoziții de carte și prelegeri publice, la plasarea unor bannere pe magistraturele republicane și organizarea unui flash mob.*

IJC va tinde ca acest an să fie împlinit cu realizări dedicate marcării evenimentului dat – 30 de ani ai Constituției țării noastre.

Printre evenimentele planificate se înscriu mese rotunde, conferințe științifice, editare de monografii, lecții publice etc.

Astfel, facem apel și chemăm la colaborare benefică toate instituțiile și organizațiile din Republica Moldova, pe toți oamenii de bună credință, pentru a marca responsabil, cu respect și cu mândrie această dată importantă – 30 de ani ai Constituției Republicii Moldova.

12.02.2024

DREPTURILE OMULUI

- ÎNTRE ASPIRAȚIE ȘI ANGAJAMENT

(comunicare în cadrul evenimentului organizat cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului)

Irina VLAH

doctor în drept, ex-Başcan al UTA „Gagauzia”

iv@irinavlah.md

Cele 5 domenii ale dreptului, stipulate în textul Declarației – drepturi civile, economice, politice, procedurale, sociale – nu sunt doar simple cuvinte scrise pe hârtie; ele sunt o manifestare a demnității și a valorii fiecărui om.

Drepturile omului nu sunt un privilegiu rezervat unor grupuri selecte; ele sunt universale și inalienabile pentru toți oamenii, indiferent de originea lor, religie, statut social. Ele reprezintă temelia pe care este construită o societate echitabilă, justă și prosperă.

Dreptul la viață și libertate, la egalitate și dreptate, la libera exprimare de opinie, la educație și sănătate – acestea sunt doar câteva dintre drepturile fundamentale care definesc umanitatea noastră.

Atunci când discutăm despre drepturile omului, nu putem ignora rolul crucial pe care îl au politicienii în protejarea sau încălcarea acestor drepturi fundamentale.

Este o realitate dureroasă atunci când o echipă ajunsă la guvernare, în loc să devină gardieni ai drepturilor omului, aleg să le submineze în scopul promovării propriilor interese.

Este cel mai urât, cel mai înfricoșător exemplu atunci când puterea politică este folosită pentru a reprima și a submina opoziția, pentru a-i ignora, a-i umili pe toți cei care au alte abordări, alte opinii.

Cu atât mai dureros este faptul că acest exemplu îl găsim chiar la noi, în statul moldovenesc.

Aceasta înseamnă că politicienii ajunși la guvernare, care nu respectă drepturile opoziției nu fac decât să submineze principiile democratice și să slăbească țesătura socială și politică a unei țări.

Pentru că prin îngrădirea libertății de exprimare, prin ignorarea opoziției, prin manipularea sistemului juridic pentru a-și consolida propriile poziții politice, ei nu doar că trădează încrederea acordată de către cetățeni, dar și compromit principiile de funcționare a statului de drept.

Ei uită că opoziția nu este doar o contrapondere politică, un dușman, așa cum este prezentată opoziția politică de actuala guvernare – ci și reprezentanți ai vocii poporului, o alternativă într-o democrație sănătoasă.

O societate democratică, în care sunt respectate drepturile omului, nu poate exista fără o opoziție liberă și fără frică de represalii – sub orice formă s-ar face ea.

Drepturile politice și cele procedurale sunt cel mai mult și mai des neglijate azi în Republica Moldova.

Să ne amintim prin ce umilință a trecut și de ce drepturi de apărare a avut parte ex-procurorul general A. Stoianoglo, care a obținut dreptate doar la CtEDO.

Dumnealui a fost tratat ca un dușman personal al decidentului politic nr.1 azi în Moldova (Sandu), care controlează toate verigile puterii. Aceasta pentru că a refuzat să execute comenzi politice.

Despre care libertate de exprimare putem vorbi azi, când spațiul online este controlat de fabrica de trol și postaci, când din martie va începe cenzura online de către Centrul de comunicare strategică și combatere a dezinformării – „Patriot”.

Despre care libertate de exprimare și voce a opoziției putem vorbi azi, când sunt retrase licențele de emisie de la radiodifuzori, neloiali puterii?

Despre care drepturi ale omului putem vorbi când în plină campanie electorală sunt excluși din competiție actori electorali?

Este nevoie de a fi mai hotărâți în a ne opune unor abuzuri, care nu-și găsesc argumente într-o societate democratică, de a fi vocea celor lipsiți de putere, de a ne implica în promovarea echității și a justiției și de a lucra pentru a construi o societate

în care toți oamenii să se bucure de drepturile și libertățile pe care le merită în mod natural.

Nu trebuie de uitat niciodată că drepturile omului nu sunt doar o aspirație, ci un angajament solemn pe care îl avem toți unul față de celălalt – indiferent de faptul ne aflăm la guvernare sau în opoziție, mergem la Bisericile Mitropoliei Basarabiei sau ale Moldovei. Pentru că flacăra Adevărului și a Dreptății oricum mai devreme sau mai tarziu se va aprinde.

09.12.2023

LANSARE DE CARTE

UN CUVÂNT PENTRU CITITOR

COSTACHI Gheorghe,

doctor habilitat în drept, profesor universitar,
cercetător științific principal în cadrul Institutului de Cercetări Juridice,
Politice și Sociologice al USM

<https://orcid.org/0000-0003-1396-7598>; costachi70@mail.ru

Multstimați cititori!

Dați-mi voie să vă raportez că lucrarea care o prezint astăzi domniilor voastre este una voluminoasă și complexă.

În conținutul acesteia am ținut să reflect cele mai importante rezultate științifice obținute pe parcursul ultimilor circa 35 de ani de studii și cercetări a diferitor aspecte ale *statului de drept*.

A fost un proces destul de îndelungat și anevoios, în care am ținut nu doar să abordez cele mai importante aspecte teoretice, ci și să analizez și să comentez cele mai relevante probleme practice apărute în viața statului nostru.

Îmi exprim speranța că lectura monografiei va permite o conturare clară a imaginii cetățeanului contemporan: ce trebuie să știe și să poată, ce și cum trebuie să facă, limitele în care trebuie să se încadreze etc.

Intuiesc că cunoașterea acestor momente va pune pe mulți cititori pe gânduri, pentru a reflecta asupra unor chestiuni importante din existența noastră: unde trăim și de ce, ce și cum să facem ca să trăim mai bine.

Prin întreaga monografie am încercat să fomulez și un mesaj – **„toate în această lume se educă și se învață, nimic nu se face de la sine”**.

Respectiv, dacă voim o democratizare a societății trebuie să ne învățăm a o realiza; dacă voim respectul demnității umane, trebuie să educăm în noi sentimentul de respect față de cei ce ne înconjoară, față de drepturile și libertățile acestora; dacă voim un *stat de drept*, trebuie să cunoaștem legea și să învățăm să ne conformăm conduita prescripțiilor legii; dacă voim o ordine de drept, trebuie să învățăm că toți suntem egali în fața legii și a justiției; dacă voim un regim al constituționalității și legalității, trebuie să cultivăm respectul față de cele mai importante valori ale societății și statului.

Pentru a transpune cele menționate în realitate sunt absolut necesare **trei condiții**: în primul rând, conștientizarea lor de către toți membrii societății (în special, de cei aflați la putere); în al doilea rând, voința fermă de a le realiza și în al treilea rând, acțiuni concrete. Nimic nu ar reuși dacă ar lipsi măcar unul dintre acestea.

Întregul meu efort științific de până acum a fost orientat atât spre realizarea de cercetări și studii științifice concrete, cât și spre determinarea/inspirarea altor cercetători spre a-mi urma exemplul.

În mod special, la acest capitol, am reușit să trezesc interesul științific al discipolilor mei (în număr de **50**) care, sub îndrumarea mea științifică, au reușit să aducă o contribuție teoretică impunătoare la cunoașterea *statului de drept* și a procesului de edificare a acestuia în Republica Moldova.

Sunt bucuros să vă raportez că discipolii mei au editat **30** de monografii sub redacția mea științifică și au publicat în jur de **1550** articole în revistele științifice de profil și în materialele conferințelor naționale și internaționale.

Apreciind în mod deosebit valoarea rezultatelor științifice obținute personal și împreună cu discipolii și doctoranzii mei, am decis expunerea celor mai relevante dintre ele.

Ca urmare a efortului depus am elaborat lucrarea de față, structurată în **trei volume**, corespunzător celor **trei mari dimensiuni** importante ale *statului de drept*:

1. *dimensiunea socio-umană*,

2. *dimensiunea normativă și*
3. *dimensiunea organizațională.*

Vă informez că fiecare volum este constituit din două părți: prima cuprinde rezultate științifice expuse în limba română, în timp ce a doua – în limba rusă, moment ce asigură accesibilitatea acestora și pentru minoritățile naționale din țară.

Primul volum este consacrat *dimensiunii socio-umane a statului de drept* și cuprinde abordarea unor asemenea aspecte precum:

1. *juriștii și știința juridică – piloni ai statului de drept;*
2. *statul ca formă de organizare a societății umane;*
3. *conceptul, conținutul și direcțiile de edificare a statului de drept;*
4. *societatea civilă ca fundament social al statului de drept;*
5. *conceptul și valoarea drepturilor omului în statul de drept;*
6. *registrul drepturilor omului și securitatea statului și a persoanei.*

Volumul doi al lucrării este consacrat **celeia de-a doua** dimensiuni a *statului de drept* – *dimensiunea normativă* – și cuprinde o analiză detaliată a unor asemenea aspecte precum:

1. *dreptul, legea și ordinea de drept;*
2. *constituția și regimul constituțional;*
3. *legalitatea și securitatea juridică;*
4. *cultura și educația juridică.*

Volumul trei al lucrării cuprinde o prezentare a **celeia de-a treia** dimensiuni a *statului de drept* – *dimensiunea organizațională* – fiind consacrat unei abordări detaliate a mai multor elemente ale acesteia precum:

1. *puterea și suveranitatea în statul de drept;*
2. *democrația ca fundament al organizării și funcționării puterii în statul de drept;*
3. *organizarea puterii în statul de drept; puterea legislativă în statul de drept;*
4. *puterea executivă și administrația publică în statul de drept;*
5. *puterea judecătorească în statul de drept;*

6. *justiția constituțională în statul de drept;*

7. *puterea locală în statul de drept;*

8. *răspunderea puterii în statul de drept;*

9. *răspunderea constituțională.*

Analiza tuturor aspectelor expuse mai sus mi-a permis să realizez o descriere aprofundată a problematicii statului de drept, precum și să identific importante probleme care afectează la moment domeniul, pentru care am formulat și unele căi eficiente de remediere (inclusiv propuneri *de lege ferenda*).

Aș spune că această lucrare este unică în felul său atât sub aspectul importanței subiectului cercetat, cât și al volumului său impunător (**trei volume** care depășesc **1000** de pagini fiecare) și al suportului doctrinar utilizat (peste **3000** de surse).

Aceasta denotă valoarea teoretică și practică deosebită a acestei lucrări.

Pe lângă diversitatea largă a aspectelor cercetate, voi atrage atenția și la limbajul accesibil în care este scrisă lucrarea, precum și la argumentele logice și relevante invocate.

Concluziile și propunerile formulate permit a aprecia prezenta lucrare ca fiind o adevărată carte de căpătâi atât pentru reprezentanții puterii, care vor să se implice în actul edificării *statului de drept* în Republica Moldova, cât și pentru orice cetățean care nu este indiferent de problema democratizării societății noastre.

Și în încheiere, stimați colegi, permiteți-mi să finalizez acest raport cu câteva cuvinte spuse din tot sufletul:

Mulțumesc Bunului Dumnezeu că m-a învrednicit să-mi mai realizez un vis – o lucrare voluminoasă (în trei volume) consacrată fundamentului științific al edificării statului de drept, care încununează întreaga mea operă științifică!

Sincere cuvinte de mulțumire adresez redactorilor științifici ai acestei monografii: domnului **Ion Tighineanu**, doctor habilitat, profesor universitar, academician, Președinte al Academiei de Științe a Moldovei și domnului **Andrei Smochină**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Cavaler al Ordinului Republicii.

De asemenea, cuvinte călduroase, adresez membrilor colegiului de redacție, președinte al căruia este dl academician Ion Guceac, iar secretar științific – dna Iacob Irina, doctor în drept, conferențiar universitar.

Le mulțumesc frumos pentru faptul că au găsit timp și voință de a pregăti Capitolul întâi al acestei lucrări, consacrat vieții mele și activității pe tărâmul științei.

Aduc sincere mulțumiri familiei mele pentru răbdarea manifestată pe tot parcursul pregătirii acestei monografii!

O profundă recunoștință adresez discipolilor mei, precum și tuturor colegilor și prietenilor care au contribuit moral și financiar la editarea acestei lucrări științifice!

În sfârșit, vă informez că această carte este dedicată celor mai dragi persoane din viața mea: soției mele – **Zinaida Costachi** și unicului meu nepoțel – **Vladimir**, care de curând a împlinit 10 anișori. **Sincere felicitări, dragul meu!**

Dumnezeu să ne dea tuturor multă sănătate!

„FUNDAMENTUL ȘTIINȚIFIC AL STATULUI DE DREPT”

AL PROFESORULUI GHEORGHE COSTACHI

KUCIUK Valeriu

doctor în drept, lector universitar,
președintele Asociației Obștești „Institutul Justiției Constituționale”
vkuchiuk@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

Vom releva prezentele aprecieri, care sunt expuse în forma unui succint comentariu asupra monografiei „Fundamentul științific al statului de drept”, editată de dl profesor Gheorghe COSTACHI, eminent om al științei juridice, academician, doctor habilitat în drept, autor a unei impresionante biblioteci de carte științifică, persoană care a investigat științific profund și constant domeniul dreptului.

Voi prezenta aceste aprecieri științifice, din postura mea de discipol al dascălului COSTACHI, din poziția unuia din cei peste 50 de doctori în drept crescuți cu măiestrie la specialitatea cu cifru 12.00.02 – Drept public, de profesorul COSTACHI, dezvoltat în școala sa științifică fundamentată pe consecvență, profesionalism și abnegație în cercetarea științifică din labirintul jurisprudenței.

Este de subliniat că Domnia sa întotdeauna ne-a insuflat dorința spre studiu și analiză, pasiune și interes pentru drept, dar și publicarea prin carte editată a rezultatelor științifice obținute, a concluziilor și recomandărilor deduse, a proiectelor de lege ferenda elaborate în procesul investigațiilor științifice.

Exemplul propriu pe care l-a demonstrat constant de publicare a rezultatelor științifice obținute, de edificare a propriei opere științifice este unul fundamental, care la moment este format din 43 de monografii, 14 manuale, dar și peste 600 de articole, rapoarte și comunicări științifice publicate în revistele științifice de profil și materialele conferințelor naționale și internaționale.

Vom reține că discursul științific, prezentat în studiul monografic dat, denotă o deosebită competență științifică a autorului, certificată prin abordări doctrinare, interdisciplinare și teoretico-aplicative. În acest context, trebuie să menționăm că

cercetarea diverselor aspecte juridice ale statului de drept, este o operă științifică consacrată a autorului, edificată pe parcursul a mai bine de 35 de ani.

Este de subliniat că în această perioadă numai monografiile au fost editate 43 la număr, printre care: Statul de drept: între teorie și realitate, 2000; Probleme ale statului de drept și administrării democratice, 2001; Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova, Vol I, 2003; Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova, Vol. II, 2006; Spre o statalitate democratică și de drept, 2007; Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova, 2009; Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept, 2010; Построение правового государства, 2011; Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept, 2011; Prin știință spre un stat de drept, 2011; Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept, 2014; Участие граждан в осуществлении государственной власти, 2018; Cetățeanul și puterea în statul de drept, 2019; Rolul justiției în edificarea statului de drept, 2020.

Și coroana cercetărilor științifice dedicate statului de drept – Monografia în trei volume a dlui profesor COSTACHI – *Fundamentul științific al statului de drept*, publicată recent, în 2023.

Actualitatea temei abordate în cele trei volume rezultă atât din complexitatea temei, dar și din imperativul timpului, or statul de drept Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări de natură juridică, care necesită indiscutabil cercetarea lor științifică, bază științifică pentru consolidarea societății, or statul de drept în viața contemporană, este cel mai important factor în viața societală și numai statul de drept poate asigura democrație și dezvoltare.

Anume în situația creată, se evidențiază nevoia constantă de cercetare a naturii juridice a statului de drept pentru asigurarea echilibrului juridic în societate, abordare științifică interdisciplinară a diferitor laturi a statului de drept, necesitatea identificării unor noi abordări juridice în vederea gestionării crizelor în statul de drept etc.

Arhitectura structurală extrem de reușită a lucrării face posibilă parcurgerea pe verticală de către cititor a subiectelor abordate în întreaga sa complexitate de către autor. În acest context, necesită a menționa că monografia dlui COSTACHI propune o abordare profund academică și detaliată a bazelor științifice ale statului de drept, expusă în trei volume de cercetare sistemică și analiză juridică fundamentală care cuprinde:

- statul ca formă de organizare a societății umane;
- juristul și știința juridică ca pilonii fundamentali ai statului de drept;
- fundamentul social al statului de drept și valoarea drepturilor omului;
- regimul constituțional în statul de drept;
- puterea și suveranitatea în statul de drept;
- democrația ca fundament al organizării și funcționării statului de drept;
- justiția și răspunderea constituțională în statul de drept;
- cultura și educația juridică în statul de drept.

Astfel, autorul investigează multiaspectual statul de drept, efectuând o analiză teoretică fundamentală a subiectului cercetării.

Conținutul monografiei se bazează pe un impresionat material bibliografic, prezentat concis și logic, folosindu-se pentru aceasta un bogat aparat științific care demonstrează consultarea a peste 3000 de surse științifice.

Textul monografiei are un evident aspect disciplinat în sens științific, grafic și lingvistic.

Stimate dle profesor, primiți cele mai alese felicitări cu acest minunat prilej.

Or, prin abordarea sa profund științifică, cuprinzătoare și accesibilă, opera „Fundamentul științific al statului de drept” servește ca un ghid valoros în înțelegerea profundă a principiilor care stau la baza unui stat de drept funcțional și eficient, dar și dezvăluie cu lux de amănunte modul de organizare și de funcționare al lui, fiind cercetate în complex atât problemele sistemice cu care se confruntă un stat de drept, dar și oferite soluțiile juridice respective argumentate științific.

Din rațiunile expuse supra, constatăm că monografia „Fundamentul științific al statului de drept”, generează rezultate științifice inedite și calitative. Prin conținutul său teoretic și prin valoarea sa practico-aplicativă, reprezentând un mare interes științific pentru comunitatea juriștilor din Republica Moldova, dar și pentru cercetătorii și specialiștii în drept din țară și de peste hotarele ei.

09 decembrie 2023

RECENZIE ȘTIINȚIFICĂ
asupra monografiei
„Fundamentul științific al statului de drept”

Andrei SMOCHINĂ,
doctor habilitat în științe juridice, profesor universitar

Studierea fundamentului științific al statului de drept este dictată de necesitatea cunoașterii și interpretării veridice a evoluției la fel și a influenței doctrinei juridice naționale asupra dezvoltării sistemului de drept moldovenesc în perioada schimbărilor majore la răscruce de milenii⁸⁸. Prin modul de organizare a materialului, acest demers științific semnat de Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept, profesor universitar, vine să ofere un set de teze cu privire la principalele momente parcurse de știința dreptului pe segmentul – fundamentul științific al statului de drept. Demersul amintește despre primele studii cu caracter științific efectuate în anii de existență a Republicii Moldova, care se înscriu în perimetrul reflecției asupra rolului științei dreptului în timpul revenirii sistemului de drept al Republicii Moldova în albia familiei de drept romano-germană (1990-2008).

Apariția monografiei e condiționată și de faptul că interesul față de știința dreptului a sporit, îndeosebi în urma falimentului regimului totalitar și dezintegrării imperiului sovietic. Interesul față de cunoașterea noilor viziuni ale doctrinei dreptului a fost condiționată și de necesitatea reglementării noilor raporturi sociale create după adoptarea *Declarației de Suveranitate* din 23 iunie 1990, *Decretul cu privire la puterea de stat* din 27 iulie 1990, proclamarea *Declarației de Independență*

⁸⁸ A se vedea: Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre un stat de drept*. Chișinău: F.E.-P., Tipografia Centrală”, 2003. 344 p.

din 27 august 1991 a statului nostru, precum și multe legi de importanță constituțională, adoptate de către forul suprem legislativ.

Anume în această perioadă, doctrina dreptului național este antrenată să contribuie la crearea unui teren fertil pentru constituirea propriului sistem legislativ, a ordinii de drept, precum și la armonizarea legislației la standardele europene, la realizarea reformei constituționale, legislative și juridice⁸⁹. De menționat că la începutul anului 1990 desprinderea de cadru juridic a regimului totalitar din statul sovietic reprezenta o prioritate pentru Republica Moldova, și nu numai.

Precizăm că știința dreptului face parte din științele sociale care are ca subiect de cercetare instituțiile statale și principiile de drept pe care societățile în particular le-au dezvoltat.

Actualitatea monografiei recenzate e condiționată și de faptul că actualmente o parte semnificativă a tuturor transformărilor democratice o constituie dezvoltarea științei dreptului în Republica Moldova, care a fost și rămâne în vizorul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice din cadrul Universității de Stat din Moldova și a instituțiilor universitare. Acest interes se datorează și proceselor de democratizare, globalizare și integratoare prin care Republica Moldova trece.

Doctrina juridică, menționează profesorul D. Baltag, este un ansamblu de păreri, opinii și interpretări ale teoreticienilor și practicienilor juriști referitoare la diverse instituții de drept, reglementări juridice sau cazuri concrete⁹⁰. În aceeași ordine de idei, menționăm cunoașterea științei statului și dreptului este una din cele mai puternice probe în testarea gradului de cultură a poporului nostru.

Investigația a fost concepută și elaborată într-o structură riguroasă, întemeiată pe luarea în considerare a principiilor abordării istorice sistematice, studiindu-se constituirea și dezvoltarea științei dreptului în evoluție. Se impune o cunoaștere și o interpretare adecvată a doctrinei dreptului, atenția fiind concentrată la crearea de construcții instituționale noi.

⁸⁹ Barbăneagră A. *Reforma judiciară și de drept*. În: Revista de filozofie și drept, 1993, nr.2, pp. 32-43.

⁹⁰ Baltag D. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: ULIM, 2010, p. 302.

Un institut de cercetare își poate justifica existența doar atunci când orientările ei formative satisfac cerințele majore de pregătire a resurselor umane, de specialiști, a căror experiență profesională ar asigura gestiunea transformărilor democratice în Republica Moldova la nivelul standardelor internaționale. Sincronizarea activității cercetătorilor antrenați în procesul de constituire a generației de mâine, cu acest spirit al secolului, este o necesitate.

Este firesc că în actuala perioadă de tranziție societatea așteaptă de la doctrinari să explice ce fac și cât de bine fac acest lucru. Instituțiile de cercetare încearcă să corespundă cerințelor de conștientizare a generației tinere, de necesitatea cunoașterii și respectării legii, axând activitățile sale asupra relansării și consolidării acestor sectoare ce sau asociat cu schimbările corespunzătoare în metodologiile de cercetare și în elaborarea, organizarea resurselor de învățare.

Nu este deloc întâmplător, astfel, faptul că în șirul disciplinelor de studii din planul de învățământ în toate facultățile de drept din Republica Moldova este inclusă știința statului și dreptului.

Luând cunoștință de structura și conținutul lucrării apreciez la justa valoare că prezenta lucrare constituie un bogat material informativ pentru toți cei care doresc să cunoască cu adevărat una din cele mai importante materii privind fundamentul științific al statului de drept în trei volume, cum ar fi: *Statul de drept, societatea civilă și drepturile omului* (componenta umană a statului de drept), Vol. I - 1170 p.; *Constituția, legalitatea și securitatea juridică a statului de drept* (componenta normativă a statului de drept), Vol. II - 1048 p.; *Puterea de stat, autoritățile publice și răspunderea în statul de drept* (componenta organizațional - funcțională a statului de drept), Vol. III - 1360 p.;

Întemeindu-se pe un bogat material bibliografic și pe numeroasele exemple, în monografia analizată se reușește să se pună bazele unei cercetări sistematice, coerente, minuțios întocmite, în care înfățișează numeroase opinii și puncte de vedere cu caracter doctrinar. Autorul acestei lucrări și-au dat osteneala să explice interesul pe care-l naște o discuție cu privire la expunerea doctrinei, a

reglementărilor juridice și a jurisprudenței, să afle valorile care erau protejate de lege pe parcursul istoriei neamului nostru.

Concomitent, vom menționa că această știință cultă, plină de idei, gânduri, ipoteze experiență, exemple demne de luat în considerare și chiar îndoieli, și-a fundamentat independența și a reușit să-și afirme statutul științific în arta de a dezvolta facultățile intelectuale ale omului.

Cunoașterea științei statului și dreptului devine una din cele mai puternice probe în testarea gradului de cultură a poporului nostru.

Cele menționate ne confirmă actualitatea temelor dezvăluite în această lucrare, a tentativelor de a prezenta statul ca formă de organizare a societății umane (statul – instrument de organizare și conducere a societății, noțiuni introductive privind fenomenul statal, elementele constitutive ale statului – națiunea și minoritățile naționale, organizarea de stat – componentă de bază a statalității).

În continuare, merită atenție în contextul dat cercetarea în vol. I Capitolul patru a fenomenului stat de drept: concept, conținut și direcții de edificare în următoarea structură: concepte ale statului de drept, reflecții asupra concepției contemporane a statului de drept, raportul dintre statul de drept și societate, direcțiile prioritare ale edificării și consolidării statului de drept în Republica Moldova etc.

Un spațiu vast este acordat în lucrare, abordării unui ansamblu de teme referitoare la ajustarea autorităților RASSM și RSSM la standardele sovietice, conform ideologiei comuniste de construcție statală, programate și organizate de către conducătorii sovietici, aducând în câmpul analizei multitudinea de ipoteze existente în literatura de specialitate. Autorul monografiei și-a concentrat eforturile în direcția elucidării premiselor în care au apărut germenii totalitarismului, a factorilor obiectivi și subiectivi, interni și externi determinanți, care au contribuit la manifestarea lor în spațiul moldovenesc. Se fac precizări la multiple categorii denaturate în trecut.

Sfârșitul primului sfert de secol ne obligă să reflectăm asupra realizărilor autorităților publice centrale și locale din Republica Moldova, asupra momentelor de apogeu și decădere.

Este deosebit de utilă punerea în lumină a unor aspecte și personalități date uitării, cenzurate până adineauri, inedite, necunoscute sau pe nedrept, prea puțin cunoscute în prezent, rezidite pe ruinele regimului totalitar ce au falimentat cu trei decenii mai bine în urmă.

Este firesc ca în epoca de tranziție spre o societate liberă și democratică, aceste schimbări de structuri administrative să fie supuse unor puncte de vedere care se dezvoltă gradual și unor schimbări de percepție a priorităților în timp, adică a revenirii sistemului de drept al Republicii Moldova în albia familiei de drept romano-germanice.

În Vol. 1 intitulat *Statul de drept, societatea civilă și drepturile omului* (componenta umană statului de drept) este limpezit cadrul general al doctrinei, experiențele pozitive în dezvoltarea democrației constituționale, căutându-se forme și căi proprii de dezvoltare a statalității.

Din aceste considerente monografia are o structură ce corespunde unui material doctrinar - didactic, cu obiective și subiecte de evaluare.

Materialul inclus în Vol. II – *Constituția, legalitatea și securitatea juridică a statului de drept* (componenta normativă a statului de drept) vine să argumenteze în baze științifice locul și rolul reformelor judiciare și de drept, conține unele explicații doctrinare privind organizarea statală.

Într-un final, monografia se încheie cu Vol. III – *Puterea de stat, autoritățile publice și răspunderea în statul de drept* (componenta organizațional - funcțională a statului de drept), axat în mod special, pe un aspect relevant al cercetării în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova. O atenție deosebită este acordată răspunderii juridice în statul de drept, și nu numai.

Elaborarea acestei lucrări este dictată și de necesitatea cunoașterii și interpretării veridice a materiei nominalizate, ea fiind în special destinată tinerilor

dornici de a cunoaște fundamentele statului de drept de la facultățile de drept, în speranța să fie utilă și tuturor celor interesați de evoluția institutelor de stat și drept.

PRIN ȘTIINȚĂ SPRE UN STAT DE DREPT

Referință la lucrarea profesorului universitar COSTACHI Gheorghe
„Fundamentul științific al statului de drept” (în trei volume)
Chișinău, 2023

NEGRU Boris
doctor în drept, profesor, USM

NEGRU Alina
Doctor în drept, conferențiar universitar, ASEM

MOROZAN Nicoleta
doctorandă

Lucrarea profesorului universitar, distinsului savant, întemeietorul unei redevabile școli doctorale naționale, Gheorghe Costachi, încununează o activitate rodnică și îndelungată pe tărâmul juridic științific din Republica Moldova. Lucrarea nominalizată reprezintă un studiu valoros, consacrat unei probleme extrem de importante, atât din punct de vedere teoretic, cât și practic – **statului de drept**.

Dintr-o analiză a doctrinelor despre stat, mai ales ale țărilor care au fost sub un regim totalitar, se poate lesne observa că conceptul de stat de drept este un concept necesar și util. Sintagma „stat de drept” rezultă din asocierea celor doi termeni „statul” și „dreptul”. Între stat și drept există o relație puternică. Statul și dreptul constituie o unitate de contrarii. Referindu-se la această problemă, profesorul universitar Nicolae Popa menționează următoarele: „Dreptul are rolul de corset al tensiunilor ce apar în procesul de exercitare a conducerii sociale prin intermediul activității de stat. Pe de altă parte, statul garantează realizarea dreptului și reintegrează ordinea juridică lezată prin activități ilicite”. Altfel spus, în timp ce dreptul furnizează regulile generale și obligatorii potrivit cărora se exercită puterea de stat, statul asigură obligativitatea normelor juridice, traducerea lor în viață.

În această ordine de idei, evidențiem și remarcă pe care o face savantul maghiar

Imre Szabo: „În ceea ce privește legătura *dintre* stat și *drept* ghilimelele trebuie să fie plasate în mod corect, astfel că dacă se vorbește de *drept* fără *stat*, cuvântul *drept* trebuie să fie pus între ghilimele, pentru că în acest caz, nu este în mod real *drept*; dacă se vorbește, dimpotrivă, de *drept statal*, atributul *statal* nu trebuie să fie pus în ghilimele, căci este de prisos, în orice caz, prin intervenția statului ia naștere *dreptul*. Fără *stat* nu există *drept*”.

Cele spuse ne permit să concluzionăm că „statul de drept”, în calitate de concept și formă de exprimare, nu este o simplă asociere de cuvinte. El exprimă o condiție cu privire la putere, o mișcare de raționalizare și de ordine a acesteia. Anume aceasta încearcă să convingă cititorii profesorul universitar Gheorghe Costachi în lucrarea sa fundamentală, pe care o recenzăm. Autorul nu a ezitat, nici de această dată, să-și expună ineditele idei pe marginea procesului de edificare a statului de drept în Republica Moldova, ca un promovator și un militant pentru democratizarea societății.

Ca urmare a efortului depus, profesorul universitar Gheorghe Costachi a elaborat studiul științific fundamental la care ne referim. Acesta este structurat în trei volume distincte, corespunzător celor trei mari dimensiuni importante, caracteristice, în viziunea autorului, statului de drept:

- Dimensiunea umană a statului de drept (vol. I);
- Dimensiunea normativă a statului de drept (vol. II);
- Dimensiunea organizațional-funcțională a statului de drept (vol. III).

În vol. 1, autorul pune accentul pe problematica statului în general, ca organizație politică supremă a societății, ca cel care ordonă comportamentul indivizilor, extinde sau limitează libertățile acestora și este cel care constrânge, obligă și sancționează pe toți aceia care i se împotrivesc. Tot aici, profesorul universitar Gheorghe Costachi, atrage atenție la faptul că statul de drept este o creație teoretică pentru apariția căreia omenirii i-au trebuit sute de ani. Privit ca o creație teoretică a filosofiei germane, inspirat de dreptul rațional al lui Kant, statul de drept, în viziunea profesorului universitar Gheorghe Costachi, nu e un rod specific german.

El e un rezultat științific al întregii comunități umane, grăuntele rațional al căruia se află în filosofia dreptului natural.

Ne solidarizăm cu autorul studiului științific, care consideră că pârghia esențială și fundamentală a statului de drept, condiția sa iminentă o constituie, indiscutabil, drepturile și libertățile omului. În ansamblul complex de realități, probleme și deziderate ce preocupă azi omenirea, drepturile și libertățile omului ocupă un loc central. Se pare că, în sfârșit, omenirea a receptat deplin mesajul Declarației Universale a Drepturilor Omului în sensul căruia „ignorarea și disprețuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie, care revoltă conștiința oamenilor” și că „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”.

Această schimbare de atitudine exprimă un pas enorm făcut de om în vederea soluționării problemei ce permanent a fost obiect de interes sporit și anume cea ce ține de rolul și locul omului în ansamblul structurilor economice, politice, sociale și culturale. Un asemenea interes enorm față de problema în cauză, considerată pe drept cuvânt „religie a sfârșitului de secol”, și adăugăm „al începutului de mileniu” e condiționat și de faptul că edificiul constituțional al oricărei țări este cu siguranță sortit prăbușirii dacă principala coloană de susținere a acestuia - drepturile și libertățile omului - nu este reală și durabilă.

De aceea nu e deloc întâmplătoare prăbușirea „sistemului mondial socialist” și, în primul rând, prăbușirea sa în Europa de Est, unde locul democrației a fost luat de tiranie și dictatură. Din aceste considerente, statului de drept, susține autorul, i „s-a acordat prioritate semnificației care opune *statul de drept* tuturor formelor de stat autoritare, în numele libertății oamenilor și popoarelor și pentru apărarea libertăților individuale împotriva oricărui arbitrar al statului” (vezi: pag.441-442).

E semnificativ și faptul că legiuitorul nostru constituțional a recunoscut importanța problematicii juridice a drepturilor omului prin chiar faptul că i-a consacrat un întreg titlu – Titlul II „Drepturile, libertățile și îndatoririle

fundamentale”. Acestui compartiment constituțional i s-a dat, prioritate față de compartimentul ce se referă la stat, autoritățile acestuia, care de altfel, în toate constituțiile sovietice au precedat drepturilor și libertăților omului.

Pe de altă parte, importanța acordată acestei probleme reiese și din norma inclusă în articolul 4 al Constituției, referitoare la interpretarea dispozițiilor având ca obiect drepturile și libertățile omului în concordanță cu standardele internaționale și la proprietatea ce trebuie acordată acestora din urmă: „(2) Dacă există neconcordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale”. Astfel, Constituția noastră consfințește primatul tratatelor în materia drepturilor omului în raport cu dreptul intern, precum și posibilitățile aplicării directe în dreptul intern a normelor internaționale în materia drepturilor omului. Din cele spuse rezultă că întotdeauna, când se vor examina și se vor adopta proiecte de legi, ele trebuie supuse unei verificări suplimentare pentru a se constata deplina lor concordanță cu actele internaționale și comunitare în materia drepturilor omului la care Republica Moldova este parte. Totodată, după intrarea în vigoare a actelor internaționale, în legislația internă trebuie introduse modificările impuse de actele internaționale.

În studiul său științific, profesorul universitar Gheorghe Costachi subliniază faptul că Constituția Republicii Moldova se abate de la doctrina perimată ce a guvernat pe parcursul anilor de dictatură comunistă, când statul era privit ca „donator” și nu „ocrotitor” al drepturilor și libertăților omului. În caz contrar – și de acest lucru ne-am convins deja – drepturile omului reclamate pe larg pot deveni o ficție, libertățile – iluzie, iar posibilitățile egale ale tuturor – doar o înșelăciune.

În studiul științific, supus recenzării, se acordă o atenție deosebită transpunerii în viață a prevederilor constituționale ce se referă la drepturile și libertățile omului. În lucrare se menționează faptul că în realizarea practică a drepturilor, libertăților și garanțiilor enumerate suntem la început de cale. Spunem început, deoarece multe din acestea, fie că au lipsit complet, fie că au avut un alt sens, fiind limitate de către

regimul totalitar comunist într-un cadru strict, departe de cel ce ține de standardele internaționale. E suficient de spus că, în URSS Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948 a fost publicată doar în 1988. Acest lucru nu a fost făcut oficial și documentul în cauză nu a fost publicat în „Pravda”, „Izvestia” etc., ci, în ziarul opozițional de la Moscova - „Literaturnaia Gazeta”, iar la Chișinău – în ziarul de opoziție – „Literatura și Arta”.

Actualmente, când am revenit la valorile social-umane, urmează să facem totul ca spiritul uman ce se conține în toate documentele internaționale la care Republica Moldova este parte să triumfe la justa lor valoare în legislația națională. Am spune chiar că se impune o reformă umanitară în statul nostru. Reforma umanitară pune la bază anumite principii unanim recunoscute. Astfel de principii fie că au fost reflectate direct în Constituție, fie că se subînțeleg. La ele se atribuie:

- a) universalitatea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale;
- b) neretroactivitatea legii;
- c) egalitatea în drepturi a cetățenilor;
- d) ocuparea funcțiilor și demnităților publice numai de persoanele care au cetățenia Republicii Moldova;
- e) protecția cetățenilor Republicii Moldova în străinătate;
- f) protecția juridică a cetățenilor străini și apatrizilor;
- g) cetățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați sau expulzați din țară;
- h) prioritatea reglementărilor internaționale fața de *cele* naționale;
- i) accesul liber la justiție;
- j) caracterul de excepție al restrângerii exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți.

Bineînțeles, o reformă poate fi apreciată la justa sa valoare nu numai din punct de vedere al legii supreme, ci și în perspectiva legilor. Din aceste considerente credem, că nu vom exagera afirmând că de felul cum vor fi abordate problemele la concret depinde soarta reformei umanitare. Propriu-zis, fiecare drept, fiecare libertate consfințită constituțional ne obligă la adoptarea unor legi speciale care ar

prevedea mecanismul ce ne-ar permite traducerea practică, în viața de toate zilele, a acestor prevederi. În lipsa unor mecanisme de realizare practică, aceste drepturi și libertăți vor fi doar un decor.

În vol. II, profesorul universitar Gheorghe Costachi se referă la cea de-a doua dimensiune a Statului de drept – dimensiunea normativă.

Normarea înseamnă stabilirea unor reguli care organizează conduita umană. Nici un proces social nu poate avea loc fără reglementare, fără normare. În această ordine de idei, profesorul Pavel Apostol menționează faptul că „ține de natura însăși a acțiunii umane ca ea să fie normată”. Însă spre deosebire de animal, care se caracterizează printr-un comportament ce se realizează prin mecanisme automate – reflexe sau instincte, activitățile omului sunt normate conștient, pe baza unor criterii de natură socială. „Creațiunea de norme – scria E. Speranția – este un fenomen cât se poate de regulat și firesc în viața socială. Aceasta decurge din legile vieții în general, apoi din legile minții omenești în general și, în fine, din însăși natura și condițiile vieții sociale”.

Normarea activității oamenilor se realizează prin elaborarea unui ansamblu de reguli, principii, constrângeri, obligații, drepturi și îndatoriri de natură morală, religioasă, juridică, economică, politică, estetică etc., care reglementează conduita și comportamentele individuale și de grup.

Societatea își formează treptat un ansamblu de reguli care are menirea să contribuie la ordonarea și armonizarea relațiilor din societate. Ca urmare, „întreaga viață socială se desfășoară într-un cadru normativ, fără de care societatea ar fi prada anarhiei, a violenței și a egoismului individual.

Reglementarea normativă pornește de la fapte, de la cazuri particulare, de la observarea relației sociale și de la aprecierea rolului acesteia în societate. Nu există o relație socială căreia să nu-i corespundă o apreciere socială. Fiecare faptă (acțiune sau inacțiune) umană este sau permisă sau interzisă. În aceasta și constă *funcția normativă a dreptului*. Aceasta, după cum se afirmă în studiul științific realizat „vizează elaborarea de norme care reglementează juridic cele mai importante

raporturi sociale. Normele elaborate prescriu indivizilor și grupurilor sociale modele de comportare. Aceste standarde de conduită sunt asociate unor poziții, sau status-uri ce aparțin indivizilor și grupurilor într-un sistem social, caracterizând rolul pe care trebuie să-l îndeplinească în diferite contexte sociale” (vezi: pag.27).

În lucrare se acordă o atenție sporită *legalității și ordinii legale*.

În literatura juridică, cuvântul **legalitate** cunoaște mai multe valențe;

- **legalitatea ca principiu**, deci ca element fundamental, ca idee diriguitoare, ca element primordial în comportamentul tuturor subiecților de drept;

- **legalitatea ca metodă**, deci ca procedeu folosit, aplicat în procesul de transpunere în viață a prevederilor normelor juridice;

- **legalitatea ca regim**, deci ca sistem de organizare și de conducere a vieții economice, politice, sociale a statului, ca o formă de guvernământ, unde nu regele e lege, ci legea e rege.

Privite din punct de vedere al Constituției, ca lege supremă a statului, fiecare valență a legalității are dreptul la existență. Totul, susține autorul, depinde doar de scopul pe care îl propune cercetătorul în procesul de studiere a legalității ca categorie juridică. Prin urmare, legalitatea poate fi definită și ca principiu, și ca metodă, și ca regim politic juridic. Cert e că în toate împrejurările, fiecărui subiect i se impune o comportare prescrisă de legiuitor. Astfel, legea apare, după cum o numește Kant, ca un imperativ **categoric**. Formula imperativului categoric kantian e următoarea: „lucrează în așa fel încât maxima acțiunii tale (gândul, intenția pe care o ai când faci ceva) să se poată transforma în principiu de legislație universală”.

Autorul studiului științific, profesorul universitar Gheorghe Costachi subliniază faptul că noțiunea de *legalitate* se află într-o legătură indisolubilă cu cea a *constituționalității*. În viziunea dumnealui, „distincția dintre *legalitate* și *constituționalitate* rezidă în faptul că *legalitatea* presupune supremația legii, în timp ce *constituționalitatea* (*legalitate constituțională*) este orientată spre asigurarea supremației *Constituției*, mai ales în sfera legislativă și normativă” (vezi pag.394).

Nu se trece cu vederea nici *ordinea socială* și *ordinea juridică*. Diferitele

categorii de norme sociale realizate vor genera, vor condiționa ordinea socială. Ordinea, socială înglobează în sine anumite tipuri specifice de ordine socială: ordine morală, ordine religioasă, ordine juridică etc.

Ordinea juridică sau legală constituie o modalitate a ordinii sociale. Ea constituie ordinea socială ce rezultă din realizarea practică a normelor juridice. Ordinea legală reprezintă „nucleul ordinii sociale, condiția fundamentală a echilibrului social, garanția realizării drepturilor esențiale ale membrilor societății și funcționării normale a instituțiilor”. Ordinea legală e o realitate juridică, e o dovadă a faptului că normele juridice și-au atins scopul. Reieșind din faptul că într-un stat există un sistem unic de norme juridice, în cadrul unei și aceleiași societăți nu pot exista mai multe ordini legale. Referitor la aceasta autorii francezi Roger Pinto și Madeleine Grawitz, pe bună dreptate, afirmă că „două ordini juridice distincte, independente, nu pot fi valabile simultan pentru aceleași persoane, pentru același teritoriu, în decursul aceleiași perioade de timp”.

Ordinea legală este indisolubilă de legalitate. Mai mult ca atât, la propriu-zis constituie rezultatul triumfului legalității. Ordinea legală e aspectul practic al legalității.

Prin urmare, legalitatea și ordinea legală apar ca două părți ale unei și aceleiași medalii: o parte fiind constituită din legalitate, cealaltă - din ordine legală.

Un stat urmează să ia toate măsurile pentru a da asigurări valabile că legalitatea și ordinea legală vor triumfa. Aceste asigurări își găsesc reflectare în ***garanțiile legalității și ordinii legale***.

Prin **garanțiile legalității și ordinii legale** se înțelege ansamblul condițiilor obiective și subiective, care asigură realizarea strictă și uniformă a legilor și celorlalte acte normative ale statului, adoptate în baza lor, precum și măsurile care contribuie la prevenirea și înlăturarea tuturor abaterilor de la normele de drept.

Legalitatea, ordinea legală, presupun, incontestabil, o conștiință și o cultură juridică înaltă.

Conștiința juridică este una dintre formele conștiinței sociale. Ea este indisolubil legată cu celelalte forme ale conștiinței sociale și, în general, cu conștiința politică. Putem chiar vorbi de o unitate a conștiinței politice și juridice, întrucât relațiile politice și juridice fac parte din sfera generală a raporturilor voliționale.

Conștiința juridică cuprinde două elemente constitutive: *ideologia juridică și psihologia juridică*. Aceste elemente scot în evidență două niveluri ale conștiinței juridice: *conștiința practică-cotidiană și teoretică-științifică*.

Psihologia juridică apare ca o totalitate de închipuiri, deprinderi, păreri, sentimente, stări de spirit social, care se formează spontan și sunt caracteristice unui om, unei categorii sociale concrete sau pentru întreaga societate. Ele se manifestă în viața de fiecare zi a oamenilor și pe ultimii nu-i preocupă proveniența acestor păreri și faptul ce reprezintă prin sine societatea care le-a dat naștere.

Ideologia juridică este expresia științifică sistematizată a concepțiilor, teoriilor, doctrinelor, a cerințelor juridice în care sânt exprimate interesele, scopurile, sarcinile, năzuințele unor grupuri sociale mari. Formarea ideologiei juridice se realizează ca un proces de conștientizare teoretică a intereselor sociale. Ideologia juridică fundamentează sistemul dreptului, sistemul legislativ, raporturile juridice, legalitatea și ordinea legală, realitatea juridică a societății. La elaborarea ei iau parte oameni politici, juriști care țin cont de nivelul de dezvoltare a societății, de coraportul forțelor social-politice ale societății, de psihologia socială, de modalitățile de soluționare a problemelor cu care se confruntă societatea în alte țări.

Ideologia juridică și psihologia juridică se află într-o strânsă interdependență și interacțiune. Ca urmare, conștiința juridică reprezintă un complex de elemente psihologice și ideologice. Ea își găsește expresia în activitatea practică a cetățenilor, a persoanelor oficiale, reflectându-se, de asemenea, în știința juridică, în drept, în politica statului, în literatură și artă.

Cultura juridică este o modalitate a culturii spirituale a societății. Ea își găsește expresie în cunoașterea de către cetățeni a bazelor cunoștințelor juridice, în necesitatea transpunerii în viață a prevederilor normelor juridice, în înțelegerea de

către fiecare om a responsabilității sale sociale, în intransigența față de infracțiuni și combaterea lor.

Educarea cetățenilor în spiritul legii, susține autorul lucrării, este o parte componentă a întregii munci educative. Educarea juridică înalță conștiința individuală a omului până la conștientizarea principiilor fundamentale ale dreptului. Ea permite formarea la cetățeni a sentimentelor convingerii că el întotdeauna va găsi la autoritățile publice respective un ajutor eficient în apărarea drepturilor și libertăților sale, a intereselor legitime că statul îi cere pe bună dreptate să-și îndeplinească obligațiile ce-i revin și că este egal în drepturi cu ceilalți membri ai societății.

Cultura juridică înaltă este o condiție necesară a realizării conștiente și eficiente de către fiecare cetățean a datoriei sale față de societate, față de alți cetățeni. Propagarea dreptului nu numai că extinde cunoștințele juridice, dar și contribuie la formarea sentimentului de convingere că legile sânt echitabile, că ele corespund cerințelor timpului și contribuie eficient la soluționarea problemelor cu care se confruntă societatea la etapa dată.

Vol. III al lucrării recenzate cuprinde o prezentare a celei de-a treia dimensiuni a statului de drept – dimensiunea organizațional-funcțională. Aici își găsesc abordări detaliate mai multe elemente ale acesteia, precum: puterea și suveranitatea în statul de drept, democrația ca fundament al organizării și funcționării puterii în statul de drept etc.

Autoritatea publică exclusivă sau suverană (suveranitatea) este cel mai caracteristic element specific al statului. Puterea este un fenomen legat de autoritate, care se caracterizează prin: posibilitatea de a coordona activitatea oamenilor conform unei voințe supreme, de a comanda, de a da ordine și necesitatea de a se supune acestei comenzi. Această autoritate o întâlnim încă din cele mai vechi timpuri. Ea la început a fost personificată în șeful colectivității umane respective (gintă, trib, uniune de triburi etc.), care putea să se manifeste calitățile sale (era mai

dibaci, mai iscusit, mai viteaz, înțelegea mai multe etc.). Cu timpul autoritatea, atribuindu-se persoanei care deținea puterea sau o exercita.

Într-o societate există mai multe categorii de putere: puterea unor partide, puterea unor organizații social-politice etc. Puterea statală, însă, este cea mai autoritară putere. Ea se caracterizează prin următoarele trăsături:

a) este un atribut al statului care se identifică cu forța. Această forță se materializează în diverse instituții politico-juridice (autorități publice, armată, poliție etc.);

b) are un caracter politic;

c) are o sferă generală de aplicare;

d) deține monopolul constrângerii: numai ea are posibilitatea să folosească constrângerea și dispune de aparatul de constrângere;

e) puterea de stat este suverană.

Această din urmă trăsătură - suveranitatea - este cea mai importantă.

Termenul „suveranitate” este folosit pentru prima dată cu prilejul analizei Constituției franceze din 1791, de către juristul francez Clermont Tennerre, care a definit-o ca fiind „libertatea colectivă a societății”. La etapa contemporană suveranitatea tot mai frecvent este definită ca fiind „dreptul statului de a conduce societatea, de a stabili raporturi cu alte state”.

Suveranitatea are două laturi: **una internă și alta externă**.

Latura **internă** a suveranității este chemată să sublinieze faptul că în interiorul statului respectiv, nici o altă putere socială nu este superioară sau echivalentă cu puterea statală. Pentru acest motiv, această latură este denumită și **supremația** puterii de stat.

Latura **externă** nu este altceva decât atributul suveranității de a nu fi comandată în relațiile sale externe de către nici o altă putere, indiferent de forma în care puterea publică însăși a consimțit să se limiteze în unele din aceste relații externe. Însă limitarea suveranității nu poate fi absolutizată. Conceptul de suveranitate e corelativ cu conceptul de stat. Un stat nu există, sau cel puțin nu e perfect, dacă îi lipsește

suveranitatea. Așa-zisele state semisuverane, state sub protectorat sau state vasale reprezintă figuri imperfecte de stat.

Referindu-ne la Republica Moldova, menționăm următoarele. Temelia Suveranității a fost pusă prin adoptarea a două declarații:

- Declarația suveranității R.S.S.Moldova din 23 iunie 1990;
- Declarația de independență a Republicii Moldova din 27 august 1991.

Ultima proclamă că „Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale” și hotărăște ca pe întregul teritoriu să „se aplice numai Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova”.

Din cele spuse rezultă că supremația puterii în interiorul statului și independența acestuia în raport cu alte puteri din exterior se completează reciproc, sânt indispensabile statului și sânt inseparabile.

Se știe, însă, că suveranitatea reală nu numai se proclamă, ci și se cucerește.

Profesorul universitar Gheorghe Costachi constată, cu regret, că Republica Moldova nu și-a cucerit deplin și definitiv suveranitatea. După cum am menționat anterior, regimul secesionist de la Tiraspol constituie un impediment serios în exercitarea pleneră de către stat a puterii pe întregul său teritoriu.

În lucrare, o atenție deosebită se acordă principiului separării și colaborării puterilor. Se știe că orice proces de conducere social-politică, care se desfășoară în vederea realizării unor obiective de interes general sau prin care se urmărește binele comun al națiunii, presupune specializarea activităților statale, instituindu-se în acest scop organisme investite cu autoritate, capabile să desfășoare continuu același tip de activități și practici.

Realizarea efectivă a acestor deziderate se concretizează în principiul separării puterilor de stat, consfințite ca un principiu fundamental al Constituției. Prin formularea și menționarea expresă a acestuia în cuprinsul dispozițiilor

constituționale, se pune în evidență importanța lui primordială, se relevă concepțiile fundamentale ale teoriei constituționale și se exprimă tendințele statului și ale puterii lui de a realiza principiile democratice și exigențele statului de drept. Teoria separării puterilor își are originea în cele mai vechi timpuri, omenirea fiind întotdeauna frământată de problemele născute din nerespectarea principiilor fundamentale de conviețuire în societate, probleme care adesea au generat diverse forme de uzurpare a puterii, de instaurare a unor regimuri autocratice sau de forme dictatoriale de guvernământ.

În această ordine de idei, Mihai Eminescu menționa: „Înainte toate puterile statului erau împreunate într-o mână: coroana era supremul legiuitor, administrator și judecător. Sențelege că atunci se putea întâmpla cazul ca judecat și judecător, administrator și administrat, controlor și controlat să fie una și-aceeași persoană și că cel ce avea puterea-n mână să-și croiască legi după bunul lui plac. Dar astăzi nația, care nu numește nici funcționari, nici miniștri, și care nu-i în stare a-i controla și a-i trage la răspundere direct, își alege mandatarii pe care-i însărcinează cu această afacere importantă sub presupunerea *bona fide* cum că acești mandatar formează într-adevăr un cor deosebit de puterea executivă, nu însă o companie de controlori cumpărați de către cei controlabili și înțelegându-se cu ei pe sub mână, pentru a face treburi împreună”.

Separarea puterilor, ca un început de teorie, s-a cristalizat încă din antichitate, afirmație ce poate fi făcută grație lucrărilor lui Herodot, Xenofon, Platon și Aristotel. Ultimul este considerat și un prim autor de drept constituțional (drept constituțional comparat), care a sugerat ideea separării puterilor în stat, prin descrierea statului atenian. În Evul Mediu, au fost făcute mai multe încercări de a defini și dezvolta principiul separării puterilor în stat. Sunt semnificative ideile unor astfel de gânditori ca Marsilio de Padova, Dante, Tommaso Campanella, Jean Bodin, Nicolo Machiavelli, care însă vedeau ca figură centrală în stat Monarhul atotputernic.

În secolul XVII s-a conturat un nou curent în filozofia politică, reprezentant ilustru al ei fiind englezul John Locke, care a susținut și a demonstrat că puterea

absolută ar putea fi diminuată prin separarea unor funcții ale statului (Coroanei) și prin exercitarea lor de către organisme și structuri distincte. Merită remarcat de asemenea aportul la dezvoltarea principiului separării puterilor făcute de J.J.Rousseau și D. Diderot.

Formularea elementelor constitutive ale principiului separației puterilor în stat, rămasă ca principală și istorică, aparține ilustrului filozof și savant francez Charles Louis Montesquieu. Acesta, în lucrarea „Despre spiritul legilor”, a formulat principiul conform căruia în fiecare stat există trei feluri de putere: puterea legislativă, puterea executivă privitoare la chestiunile ce țin de dreptul ginților și puterea privitoare la cele care țin de dreptul civil.

Într-o formulare modernă, principiul presupune că în stat există puterile legislativă, executivă și judecătorească, separate una de alta.

În viziunea noastră, și acest lucru rezultă din lucrarea recenzată, principiul separației puterilor nu poate fi privit unilateral, simplist. Nu întâmplător cea mai gravă încălcare a dezideratelor construirii statului de drept a fost și, din păcate, continuă să fie, încălcarea principiului separației puterilor în stat. Din aceste considerente, e necesar de a privi **unicitatea puterii și separația puterilor** prin prisma „poporului suveran”, a „statului”, în ansamblu, și a „autorităților publice” ale acestuia.

Titlul art. 2 din Constituția Republicii Moldova este „Suveranitatea și puterea de stat”. Esența acestui articol constă în a defini și consacra, în primul rând, poporul ca deținător de autoritate legitimă, de putere publică exclusivă și suverană. Poporul nu numai deține, ci și exercită totalmente puterea de stat în mod direct și prin organele sale reprezentative. Unicitatea puterii revine, în exclusivitate, poporului. Alin.(2) al art.2 al Constituției stabilește expres acest lucru: „Nicio persoană particulară, nicio parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului”.

De aici, ar rezulta că unicitatea puterii e proprie poporului suveran și nu ține

nici de stat, nici de autoritățile publice ale acestuia. În virtutea unicității puterii de stat, poporul suveran este Legiuitorul, Executivul și Judecătorul Suprem.

Autoritatea publică exclusivă sau suverană, puterea de stat, este cel mai caracteristic element, dimensiune a statului. Poporul suveran își materializează puterea prin stat, autoritățile publice ale acestuia, precum și prin intermediul unor instituții politico-juridice, cum ar fi securitatea, armata, poliția etc. Astfel, statul prin autoritățile sale publice are capacitatea de a emite norme juridice, de a asigura executare lor și de a supune pe oricine voinței poporului pe care îl reprezintă și mandatului în baza căruia activează. De altfel, aparatul de stat întruchipează în sens direct puterea statului. Dar această putere se exercită separat, fiecărei autorități atribuindu-se doar o singură putere, pentru a se garanta conducerea democratică a societății.

Cu lux de amănunte, autorul lucrării, profesorul universitar Gheorghe Costachi caracterizează autoritățile publice ale statului.

Diversele autorități publice, fiind omogene prin funcțiile, structura și tipurile activității de stat, exercitate de ele, pot fi grupate în diferite componente constitutive, relativ independente, care se manifestă în calitate de sisteme distincte (subsisteme) în raport cu sistemul general al organelor de stat (aparatul de stat).

Care sânt aceste sisteme distincte? Pentru a răspunde la această întrebare e necesar să pornim de la premisa că statul îndeplinește trei funcții fundamentale:

- a) **funcția legislativă** - adoptarea regulilor generale și obligatorii de conduită;
- b) **funcția executivă** - organizarea executării regulilor generale de conduită;
- c) **funcția jurisdicțională** - rezolvarea litigiilor care apar în procesul nerespectării sau încălcării legilor.

Exercitării fiecărei funcții îi corespunde o „putere”: **puterea legislativa, puterea executivă, puterea judecătorească**. Fiecare „putere” este atribuită unor organe distincte:

- **puterea legislativă - Parlamentului;**
- **puterea executivă - șefului statului și Guvernului;**

- puterea judecătorească - organelor judecătorești.

Am făcut un excurs asupra aspectului structural al lucrării fundamentale a profesorului universitar Gheorghe Costachi. Toate volumele și compartimentele lucrării contribuie, incontestabil, la conturarea unei teorii complexe a statului de drept. Complexitatea fenomenului cercetat, semnificațiile și implicațiile lui fac anevoioasă încercarea de a identifica premisele statului de drept. Însăși utilizarea conceptului statului de drept implică recunoașterea, acceptarea unui minimum de premise și trăsături esențiale, în absența cărora statul de drept nu ar putea exista, iar conceptul însuși ar fi un nonsens.

Referindu-se la problema statului de drept, Documentul Reuniunii de la Copenhaga al Conferinței asupra dimensiunii umane a CSCE subliniază că statele participante „sunt hotărâte să susțină și să promoveze principiile de justiție care constituie baza statului de drept. Ele consideră că statul de drept nu înseamnă pur și simplu o legalitate formală ce asigură regularitate și coerență în instaurarea și punerea în aplicare a ordinii democratice, ci chiar justiția fondată pe recunoașterea și deplina acceptare a valorii supreme a persoanei umane, garantată de instituții ce oferă un cadru pentru expresia sa cea mai completă. Ele confirmă că democrația este un element inerent statului de drept, recunosc importanța pluralismului organizațiilor politice” (vezi articolele 2 și 3 ale Documentului).

Autorul lucrării ne convinge în faptul că un moment esențial care nu poate fi neglijat la examinarea statului de drept este necesitatea necondiționată ca o lege să fie legală. Ea nu trebuie să fie o expresie arbitrară a voinței unei anumite autorități, puteri sau a unui grup de indivizi. Legea trebuie să constituie o sinteză a intereselor întregului popor și o exprimare a unei voințe generale. O lege care ar legifera o nedreptate constituie un abuz și nu are nimic comun cu statul de drept, fiind în contradicție directă cu însuși conceptul de drept. În această ordine de idei, nu poate fi trecută cu vederea remarca Sfântului Augustin: „Fără dreptate, ce sânt cetățile altceva decât imense bârloguri de tâlhari?”.

Respectând o accepțiune formală, se poate trage concluzia că Republica

Moldova și-a luat angajamentul edificării unui stat de drept, fiind consfințite expres prin norme constituționale cele menționate mai sus.

În același timp, ne convinge autorul lucrării, trebuie reținut faptul că numai prin existența textelor constituționale ce consacra elementele unui stat de drept, acesta nu se va crea de la sine. Crearea unui stat de drept este un proces, o operă comună a puterii supreme din stat, a puterii locale autonome și a fiecărui cetățean în parte. Numai prin manifestarea unei voințe adevărate de a trăi într-un stat de drept acesta va exista și va putea fi considerat ca atare.

Suportul metodologic al studiului fundamental este unul specific științelor sociale, în general, și științelor juridice, în special. Dialectica, metafizica, logica, analiza, sinteza, compararea etc. constituie metodele de bază valorificate de autor. Corespunzător, s-a recurs frecvent la discursul argumentativ.

Lucrarea, în ansamblul ei, se bazează pe:

- *Principiul obiectivității*. Obiectivitatea presupune imparțialitate, onestitate în procesul de cercetare. Materialul lucrării se fundamentează pe criterii, forțe, argumente incontestabile, reale;

- *Principiul cercetării multilaterale, multiaspectuale*. Acest principiu rezultă din cercetarea sistemică, structurală și funcțională, cercetarea completă a statului de drept;

- *Principiul cercetării istorice* rezultă din faptul că autorul lucrării a analizat problematica statului de drept în dinamismul lui, în dezvoltare și schimbare, a scos în evidență și a reclamat cauzalitatea acestora.

Un merit incontestabil al lucrării e faptul că autorul ei, profesorul universitar Gheorghe Costachi a reușit nu numai să prezinte o caracterizare detaliată a statului de drept, ci și să identifice importante curențe și grave probleme care afectează la moment constituirea statului de drept în Republica Moldova.

Lucrarea științifică supusă analizei este unica de felul său, atât sub aspectul complexității obiectului investigațional, cât și volumului său impunător (3 volume, fiecare din acestea depășind 1000 de pagini. Impresionează suportul bibliografic

(mai bine de 3000 de surse științifico-doctrinare, normative, informaționale etc.), fapt ce scoate în evidență valoarea teoretică și practică a studiului nominalizat.

Suntem siguri că lucrarea fundamentală, cu o ținută științifică ireproșabilă, e așteptată nu numai de specialiști, studenți, masteranzi, doctoranzi din domeniul dreptului, ci și de un cerc larg de cititori nu numai din Republica Moldova, România, dar și din alte state.

Bibliografie:

1. Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29 iulie 1994. Chișinău, 2023.
2. Constituția Republicii Moldova. Comentariu /coord. De proiect: Klaus Sollgrank. Chișinău: Arc, 2012.
3. Constituția Republicii Moldova. Comentată articol cu articol. Volumul 1. Principii generale. Chișinău: Civitas, 2000.
4. Costachi Gheorghe, Fundamentul științific al statului de drept. Chișinău, 2023.
5. Negru B., Negru A., Teorie Generală a Dreptului și Statului. Chișinău, 2017.
6. Popa Nicolae, Teoria generală a dreptului, București, 1996.
7. Popa Victor, Tratat de drept constituțional și instituții politice. Chișinău, 2021.
8. Szabo Imbre, Les fondements de la Théorie du Droit, Budapest, 1973.